

**TARTU RIIKLIK ÜLIKOO
EESTI KEELE KATEEDER**

**ÕPPEDIAFILM
EMAKEELE TUNNIS**

DIPLOMITÖÖ

TOOM ÕUNAPUU

JUHENDAJA: V.-ÕP. G. LAUGASTE

*Vabariiklikul võistlusel
1966.a. saanud I preemia
vbl. 50.-*

*J. Maara
TKi teaduslik
sekretär*

TARTU 1966

E E S S Ö N A

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on koostada õppevahendid diafilmide näol ja selgitada nende kasutatavust ning efektiivsust emakeele õpetamisel. Vaatluse alla tulevad sellised komponendid nagu õpilaste aktiivsus tunnis ja tunnidistsipliin, õppeprotsessi juhitavus, õpilaste teadmiste tase ja õpetaja töökoormus tundide ettevalmistamisel.

Diplomitööna esitatakse kuus õppediafilmi eesti keele grammatika õpetamiseks. Esimese filmide tsükлина tuuakse "Suur ja väike algustäht" V klassile. Aluseks on võetud praegu kasutusel olev K. Praakli "Eesti keele õpik V klassile" (Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1964, lk. 121-131). Tsükkel koosneb kolmest filmist, mis koos illustratsioonidega ja tiitlitega hõlmavad kokku 116 kaadrit. Osad jagunevad alljärgnevalt.

I. Päril- ja üldnimed. Iga sõna suure algustähega - 48 kaadrit.

II. Ainult esimene sõna suure algustähega. Suure algus-

tähe kasutamine kirjades - 28 kaadrit.

III. Väike algustäht. Täiendsõna Nõukogude või nõu-
kogude. Kordamine - 40 kaadrit.

Teiseks tsüklik on "Liitlause ja selle kirjavahe-
märgid", mis on põhiliselt mõeldud VII klassile. Et aga osalt
(aluseks on) võetud N. Remmeli, E. Riikoja ja J. Valgma "Eesti
keele grammatika IX-XI klassile" (ERK, Tallinn, 1964,
lk. 97-106), siis võib filmi edukalt kasutada ka vanemais
klassides. Tsükli 109 kaadrit on jaotatud kahte filmi. Esi-
mene neist hõlmab 56 kaadrit (liitlause mõiste ja ehitus,
liitlause liigid, rindlause), II - 53 kaadrit (põimlause
ja kokkuvõtte kirjavahemärkidest).

Viimane film on võõrsõnade ortograafia kohta ja on
kasutatav ortograafia õpetamisel VIII klassis, kuid sobib
ka vastava teema kordamiseks. Film põhineb K. Praakli ja
J. Valgma "Eesti keele õpikul VIII klassile" (ERK, Tallinn,
1965, lk. 119-129) ja koosneb 65 kaadrist.

Seega esitatakse nii ortograafia, morfoloogia kui ka
süntaksi alalt üks tsükkel. Kokku on valminud 290 kaadrit.

Diplomitöö põhilise osa moodustavadki diafilmid,
mille juurde kuuluvad diafilmide kui õppevahendite kasuta-
mise teoreetilised põhjendused, juhised filmide koostami-
seks, kommentaarid kaadrite juurde õppefilmide praktilise
kasutamise hõlbustamiseks ning filmide katsetamise tulemu-
sed vabariigi koolides.

Kõige laialdasemalt on praktikas kasutatud õppedia-

filme "Suur ja väike algustäht". Nii on nimetatud filmi-
ga töötanud õpetaja H. Beiman Tartu X 8-kl. Koolis kogu-
ni kahel viimasel õppeaastal. 1965/66. õ-a. õpetas nende
filmide järgi ka Hiiumaa rajooni Palade 8-kl. Kooli
õpetaja A. Ristmägi. Katse- ja kontrollklassiga töötasid
lõppenud õppeaastal õpetajad A. Roosipõld Põltsamaa Kesk-
koolis, A. Kärtner Nõo Keskkoolis ja K. Kaldvee Tartu V
Keskkoolis.

Diafilmi "Liitlause ja selle kirjavahemärgid" on
praktikas kasutanud H. Beiman Tartu X 8-kl. Koolis,
A. Ristmägi Palade 8-kl. Koolis ja diplomand Nõo Keskkoo-
lis.

Õppediafilm "Võõrsõnade ortograafia" valmis alles
päris õppeaasta lõpul, pärast vastava teema läbivõtmist,
seepärast ei jõutud seda klassis kasutada.

S I S S E J U H A T U S

Meie kaasaegne epohh on teravamalt kui ükski eelnev ajajärk tõstatanud nõude inimtöö produktiivsuse tõstmiseks mis tahes elualal - olgu see tootmine, transport, majanduse juhtimine ja organiseerimine, teaduslik töö või mõni muu ala. Loomulikult ei saa jääda kõrvale ka haridussüsteem.

NLKP programmis öeldakse: "Kommunismile üleminekuks on tarvis kasvatada ja ette valmistada kommunistlikult teadlikke ja hea haridusega inimesi, kes on suutelised tegema nii füüsilist kui ka vaimset tööd, aktiivselt tegutsema mitmesugustel ühiskondliku ja riikliku elu aladel, teaduse ja kultuuri valdkonnas" (ERK, Tallinn, 1962, lk. 113). Inimkond teeb suuri jõupingutusi, et tõsta tööliste tööviljakust, ja sama tuleks teha ka hariduselus. Kui arvestada neid miljardeid rublasid, mida riik kulutab haridusele, siis on selge, millist efekti annaks minimaalne õpetajate tööviljakuse tõstmine või õppeaja lühendamine. Eriti suur oleks kasu, mis saavutatakse noorte spetsialistide parema ettevalmistusega (5).

On veel rida teisi põhjusi, mis muudavad õpetamis-
meetodite täiustamise veel pakilisemaks (10). Inimkonna
teadmiste juurdekasv on pidevalt progresseeruv nähtus.
Uuele põlvkonnale tuleb aga edasi anda oluline osa sel-
lest, mida inimkond on sajandite vältel avastanud ja loo-
nud. Progress teaduses ja tehnikas muudab mahukamaks sel-
le teadmiste miinimumi, mida nõutakse tööle asuvatelt
noortelt. Õpilase võime õppida aga ei kasva nii kiiresti.
Tänapäeval on traditsiooniline õpetamismetoodika saavuta-
nud juba teatava stabiilsuse. Uha kasvava informatsiooni-
hulga surumine kehtivate õppeplaanide raamidesse peab toi-
muma aga mõnede õppeainete arvel, mis lõpuks muutub võima-
tuks.

See vastuolu pole uus, vaid tekkis juba vanal ajal,
kui algas mõningate matemaatika, astronoomia ja füüsika
alaste teadmiste kujunemine spetsiaalteadusteks. Selle
vastuolu esimeseks efektiivseks lahenduseks oli spetsia-
liseerumine. Seoses teaduste edasise arenemisega kandus
see vastuolu iga spetsiaalse teaduse valdkonda (9). Õppe-
aega, mis niigi on liiga pikk, ei saa ka enam suurendada.
Siit tulenebki vajadus õpetamismeetodite täiustamise järe-
le. Meie praegusel õpetamisprotsessil on rida puudusi
(10; 4 jt.).

1. Üldtuntud õppeviis ei arvesta õpilaste individuaal-
seid iseärasusi:

a) õpetaja peab joonduma keskmise õpilase taseme
järgi, mis aga osale ei paku küllaldast pinget, teisele

osale aga on üle jõu käiv;

b) õppematerjal (reeglite, näidete, ülesannete jne. valik, esituslaad, järjestus) esitatakse kõigile õpilastele standardset, arvestamata õppijate mõtlemise isikupära.

2. Õppeprotsess on vähe juhitud, õpitud materjali kontroll toimub harva ja on sageli juhuslik ning pealiskaudne, seetõttu

a) õpetajal ei ole niivõrd täielikku informatsiooni sellest, kuidas õpilased on materjali omandanud, et see abistaks teda õppematerjali esitusviisi ja tempo kohandamisel;

b) õpilane pole teadlik, kas ta on materjalist õigesti aru saanud ja kuivõrd ta on selle omandanud;

c) õpilasel puudub stiimul pidevaks töötamiseks, kuigi on teada, et ainult süstemaatiline töö tagab edu.

3. Määratu suur osa teadmistest saadakse õpetaja käest valmina, ilma õpilase iseseisva tööta. See aga tingib mõtlemise passiivsuse.

4. Liiga palju toetutakse kuulmismeele vahendusele, kuigi psühholoogid on tõestanud, et enamikul inimestest on visuaalne mälu tugevam.

5. Palju puudusi on õppematerjali loogilisuses ja süstemaatilisuses. Meie õpikuis ei tenta selget vahet esmase ja teisejärgulise tähtsusega materjali vahel, õpikud vajavad pedagoogi kommentaare ja ei ole sobivad iseseisvaks õppimiseks.

On selge, et pedagoogika vajab aeg-ajalt vaimset

revolutsiooni, nagu see on toimunud paari viimase aastakümne jooksul mitmel meie elutegevuse alal. Traditsioonilise õpetamisviisi puuduste kõrvaldamiseks ongi otsitud uusi õpetamise meetodeid, vorme ja vahendeid. Viimaste aastate jooksul on Nõukogude Liidus tärganud elav huvi pedagoogilise töö uusima menetluse - programmeeritud õpetamise vastu, mis on viimase aastakümne saavutus, kuigi selle ajaloolised juured ulatuvad üsna kaugemale. Samad põhimõtted on didaktikas tuntud ka varem.

"Programmeeritud õpetamine on õppeviis, mis põhineb õppematerjali ning selle omandamisprotsessi detailsel ettemääramisel (s.o. programmimisel) järgmiste printsiipide alusel:

a) kursuse range, detailideni viimistletud ülesehitus materjali loogilise struktuuri alusel;

b) õppematerjali doseerimine, s.o. esitamine annustena;

c) kohustuslik materjali omandatuse kontroll iga annuse esitamise järel;

d) kontrolli tulemuste kohene teatavakstegemine õppijale." (1)

Kursuse süstemaatiline ülesehitus on nõutav ka nn. traditsioonilisel õpetamisel. Programmõpe aga eeldab selles osas uut kvalitatiivset astet: programm määrab materjali ja selle esitamise järjekorra ning viisi detailideni, kusjuures loogilistele alustele seatakse hoopis rangemad

nõuded.

Materjali esitamine annustena kergendab aine omandamist, eriti aga kontrolli. Väiksemat informatsiooniühikut oleks vahest kõige õigem nimetada doosiks.

Punkti c all on mõeldud kontrollküsimuse või ülesande esitamist, millega rakendatakse teooria praktikasse. Põhimõtteks on siin, et üleminek uuele annusele saab toimuda ainult siis, kui õpilane on eelmise materjali omandanud, s.t. andnud küsimusele või ülesandele positiivse vastuse. Vastuse andmisega õpilane mõtestab lahti selle informatsiooni, mille ta äsja oli omandanud, ja seostab selle varemõpituga. Nii kujunevad tema ajus soovitud seosed. Kui programm nõuab õpilaselt pidevalt vastuseid, siis see distsiplineerib õppijat, aktiveerib teda, sunnib töötama täie pingega. Materjali mehhaanilisest omandamisest ei saa siin juttugi olla. Kontrolliga hangitakse ühtlasi informatsiooni õppimisprotsessi käigust. Kui õpilane ise saab teada kontrolli tulemustest, siis on meil tegemist sisese tagasisidega. Kui aga omandamise protsessist saab informatsiooni õpetaja, siis nimetatakse seda väliseks tagasisideks. Kontrolli tulemuste põhjal saab õpetaja üksikasjalikult jälgida õppimisprotsessi kulgu ^{iga} õpilase juures eraldi ning anda sellele hinnangu. Kui midagi on korrast ära, võib õpetaja vahele segada ja anda individuaalset abi neile õpilastele, kes on sattunud raskustesse. Õpetajapoolne tagasiside võimaldab pidevalt parandada aine

esitamise metoodikat, kindlaks tena tüüpilisi vigu, näha ette eksimise võimalusi ning ennetada neid. Sisene tagasiside annab õpilasele informatsiooni selle kohta, kas ta on ainekst õigesti aru saanud. Veendumine oma vastuse õigsuses mitte ainult ei kinnista õpilase ajus omandatud teadmisi, vaid mõjub ka moraalselt. Vale vastuse korral aga sunnitakse õpilast informatsiooni uuesti läbi töötama, kuni õppija avastab vea. Nii välistatakse ka väärade arusaamade juurdumist ja edasikandmist.

Programmõppe peatähtsus seisneb õpetamisprogrammis, millega on määratud kogu õppeprotsessi käik (materjali ja kontrollülesannete esitamise etapid, võimalikud reageerimised kontrollitulemustele jne.). Kui vana õppeprogramm kirjutab ette õpetaja tegevuse, siis programmõppe asetab õppeprotsessi tsentrumisse õppija isiksuse.

Õpetamisprogramm määrab ära teadmiste, oskuste ja vilumuste hulga ja kvaliteedi, mida õppija peab õppimise tulemusena omandama, informatsiooni edasiandmise järgnevuse ja vahendid ning õpetaja ja õpilase tegevuse õppeprotsessis (6).

Programmõppe alguseks loetakse 1926.a. Praegu on see levinud üle kogu maailma (12). Programmõppe sünnimaa - Ameerika Ühendriikide kõrval on uus menetlus levinud veel Inglismaal, Saksa DV-s ja isegi Lääne-Aafrika ja Araabia riikides (Jordaania, Nigeeria jt.) (13). Neis riikides, mis alles hiljuti on kätte võitnud sõltumatuse, puudub küllal-

dane spetsialistide kaader ja seepärast omandab iseseisev õppimine seal erilise tähtsuse. Programmõppe levikut neis riikides soodustab ka see, et Ameerika Ühendriigid ekspordivad oma programmõppe vahendeid, püüdes sel teel noori riike ideoloogiliselt allutada.

Nõukogude Liidus tegelevad programmõppega ülikoolid, instituudid, teaduslikud uurimisasutused ja üksikud tehnikumid, ning üldhariduslikud koolid - kokku tunduvalt rohkem kui loo keskust (2).

Programmõppe võib toimuda tehniliste abivahendite - masinate abil. Edukalt võib kasutada ka programmtekste, mis võivad esineda raamatu kujul. Viimasel juhul on ainult väga raske arendada õpilastes kiire ja täpse töö harjumusi, dünaamilise orienteerumise võimet pidevalt muutuvast olukorras. Tehniliste abivahendite kasutamine võimaldab aga ellu viia üht tähtsamat didaktilist printsiipi - üleminek uue materjali juurde võib toimuda alles pärast eelneva materjali põhjalikku omandamist. Õpetamisel traditsiooniliste meetoditega on seda põhimõtet raske realiseerida, sest enne uue aineosa esitamist puudub õpetajal täielik ülevaade kõigi õpilaste teadmistest ja õpilastel võib tekkida ekslik mulje, et neil on eelnev materjal korralikult omandatud (9).

Masinate kasutamisega ei tohi aga liialdada, see ei või muutuda programmeeritud õpetamise põhiküsimuseks. Katsed Kalifornia Ülikoolis näitasid, et efekti ei saavu-

tata mitte niivõrd mitmesuguste masinate abiga, vaid programmõppega üldse (8). Silmas tuleb pidada ka majanduslikku külge. Õpetamismasinate kasutuselevõtmine õppeprotsessis on seotud suurte materiaalse kulutustega. Arvesse peab võtma nii masinate hinda kui ka eksploatatsiooni-kulusid. Eriti suured oleksid kulutused üldhariduslikes koolides, mis vajaksid väga palju masinaid. Seega tuleks konstrueerida õpetamismasinaid ainult siis, kui see on tingitud objektiivsetest vajadustest ja kui masin lahendab uusi ülesandeid, mida ei saa lahendada seniste pedagoogiliste vahenditega (7).

Õpetavate masinate osas on Eesti NSV-s tehtud alles esimesi samme. Esialgu piirdub see perfoplaatide jt. tehniliselt lihtsamate abivahenditega, mis on loodud Tallinna Polütehnilises Instituudis ja Tartu Riiklikus Ülikoolis. Masinate kasutuselevõtmist takistavad asjaolud, et meil pole veel küllaldaselt programmeeritud materjali ja puuduvad koolitingimustele sobivad, universaalsed ja odavad masinad.

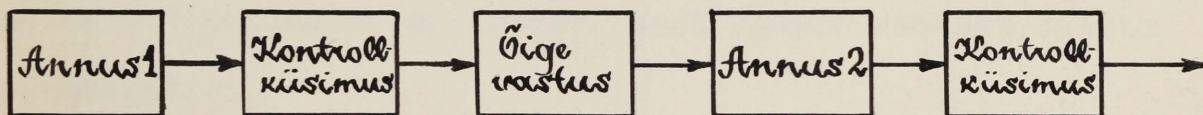
Programmõppe edukuse määrab aga just õppematerjali programmi kvaliteet. Kõik muu, nagu materjali vormistamisviis ja selle esitamisel kasutatavad tehnilised vahendid (ka õpetamismasinad!), omaette võetuna ei anna positiivseid tulemusi, kui programm ise pole vajalikul tasemel. Õpetamisprogrammi aluseks on õpetamisalgoritm. See kujutab endast detailselt formuleeritud juhendit, mis on kasutatav mitmesuguste õppematerjalide ning nende osade programmimisel.

Algoritmi väljatöötamise aluseks on aga teatav õpetamisprotsessi mudel - psüühiliste protsesside kulgemise skeem (1).

Programmimine on aine jagamine üksikuteks sammudeks. Õpetamisprotsessi iga samm ei ole aga õppematerjali mahu poolest identne tavalise õpiku paragrahviga. See koosneb ühest või rohkemast informatsioonikaadrist, mis annavad õpilasele uusi teadmisi, operatsioonikaadrist, milles esitatakse vastavalt mõtlemis- ja rakenduslikke ülesandeid ja sisemise tagasiside kaadrist, mis ~~line~~^s annab võimaluse korrigeerida lahenduse käiku. Seega koosneb iga samm tervest reast kaadritest. Samm on nagu omaette metoodiline kategooria, mis on seotud õppeprotsessiga. See protsess tähendab endas informatsiooni kinnistamise ja materjali omandamise kontrolli. Aga igas sammus ei pea tingimata esinema kõik need kaadrid, küll aga peab kaadrite vaheldumine ühe sammu piires alluma kindlatele reeglitele. Tähendab: sammud võivad olla täielikud või mittetäielikud, kaadrite vaheldumine võib olla erinev, kuid mitte meelevaldne. Palju vaieldakse kaadrite suuruse üle. Skinneri järgi on kaadrid väikesed ja materjal esitatakse küsimuste või ülesannetena (11). Õige vastus tuleb viivitamatult kinnistada; ka lihtsamatele faktidele ja mõttekäikudele antavate kinnituste arv peab olema küllaltki suur ja erinevais variantides. Crowder eelistab jälle suuremaid kaadreid, kus küsimusi ja ülesandeid ei eraldata, vaid need kuuluvad antud materjali juurde.

On raske öelda, millises aines ja millistes klassides on otstarbekohane kasutada õpetamisprogramme. Teema, klassi ja õppeaine valib programmi koostaja oma soovi kohaselt. Seepärast on raske hinnata programmeeritud õppeaine ja teema valiku õigsust. Võib-olla oleks õigem kõigepealt programmeerida raskemaid teemasid, sest sel teel muutub õppeprotsess paremini juhitavaks.

Sõltuvalt sellest, millisele õpetamisalgoritmile on töö rajatud, saadakse erineva struktuuriga õpetamisprogrammid (1). Allpool on skemaatilisel kujutatud jada-programm ehk lineaarne programm (nn. Skinneri tüüp-programm).

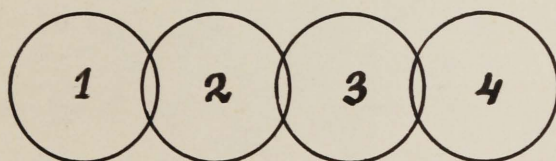
Õppematerjali annused esitatakse üksteise järel. Igale annusele järgneb kontroll küsimuse või ülesande näol. Seejärel tehakse õppijale kinnistamiseks teatavaks õige vastus ning antakse järgmine annus. Lineaarprogrammi halb omadus on selles, et siin läbib iga õppija materjali täpselt ühes ja samas järjekorras, ei arvesta õpilaste isikupära. Individualiseeritud on üksnes õppimistempo: üks õpilane saab teha annuste rea kiiremini läbi kui teine.

Näide: Lauseliikmed jagunevad pea ja kõrval-
liikmeiks. Pealiikmed väljendavad
lause põhilist mõtet, kuna
täiendavad ja täpsustavad seda.

Annus 1
Kontroll
Annus 2
jne.

Vastus kõrvalliikmed esineb järgmisel leheküljel,
et teadlik õppija saaks pärast omapoolse vastuse leid-
mist kontrollida selle õigsust. Skinneri programmi kaad-
reid ei saa ära vahetada lünktekstiga. Kui meil on tege-
mist masinaga, siis ei saa me asuda uue juurde, enne kui
vana on selge. Õpetavad programmid on õpetajast eest.
Programm juhib õpilast. Seepärast ongi programmeeritud õpe-
tamine individuaalne õpetamine, sest puudub kontakt teiste
õpilastega.

Üsna lähedane rängele lineaarsele programmile on
ahelprogramm, kus I kaadri vastus on lülitatud II kaadri
küsimusse jne. Skeem oleks järgmine:

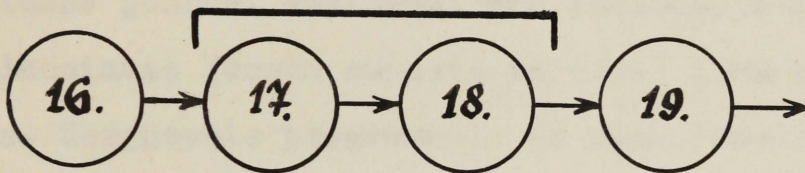

Näide: I kaader. Pealauset, mis on teise lause sisse
kiilutud, nimetatakse.....

II k. Kiillause kirjavahemärkideks on mõttekriip-
sud, sulud või

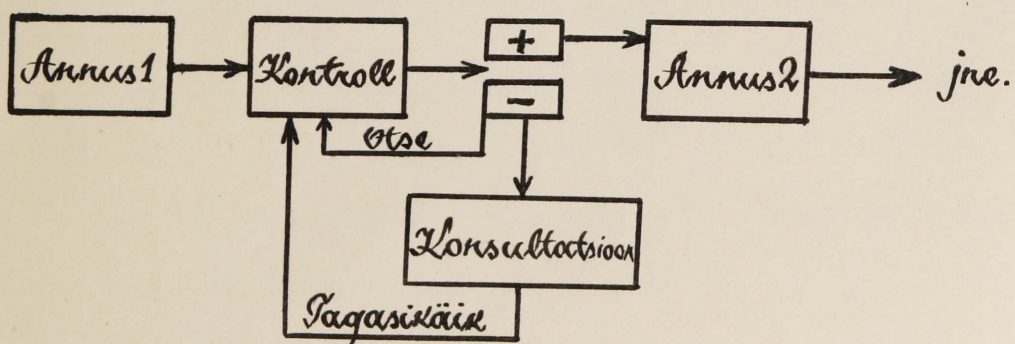
III k. Komaga eraldatakse lähemad kiillaused... jne.

Et Skinneri programm ei muutuks tugevale õpilasele tüütuks, selleks kasutatakse nn. modifitseeritud lineaarset programmi, kus tugev õpilane võib mõned kaadrid vahele jätta, vea korral aga peab kõik kaasa tegema.

Mõnikord on kasulik tugevamatele õpilastele anda lisakaadreid, s.o. koostada lisaprogrammiga lineaarne programm. Meie õpikuis antakse lisaülesanded teatavasti peenemas kirjas. Lineaarne programm on saanud tugeva kriitika osaliseks, sest see ei arenda õpilaste iseseisvat mõtlemist, programm on kerge ja ei nõua tugevamatelt vaimset pingutust. Andekatele õpilastele on see tüütu ja pikk. Häid tulemusi on saavutatud nõrkade ja keskmiste õpilaste õpetamisel. Skinneri programmeeritud õpikud koosnevad paljudest köidetest ja on väga üksluised.

Crowder püüab asja lahendada hargprogrammiga, kus ülesanded esitatakse valikvastustega.

Crowder jätab ka ebaõige valiku võimaluse. Kui õpilane annab kontrollküsimusele või ülesandele positiivse vastuse, suunatakse ta järgmise annuse juurde, väära vastuse korral aga peab õpilane läbi tegema nn. konsultatsiooni täiendava informatsiooni näol, et siis uuesti asuda kontrollküsimuse juurde. Vastavalt vea iseloomule võib õpilast kontrollküsimuse juurde suunata ka otse, ilma konsultatsioonita. Hargnevale programmile on suhteliselt vähem etteheiteid. Sellise õpiku viga aga on see, et teda tuleb palju lehitseda. Samuti ei saa niisugust õpikut kasutada kordamiseks. Hea on muidugi see, et tugevamad õpilased peavad lugema vähem kui nõrgemad õpilased.

Üldse on programmeeritud õpiku koostamine väga suur ja aeganõudev töö, sest õppematerjal peab neis olema peenesteni liigendatud. Programmeeritud õpiku maht paisuks väga suureks ning see teeks nad kalliks ja raskesti käsitsetavaks. Seepärast polegi veel olemas eestikeelseid programmeeritud õpikuid.

Seega on nii õpetavate masinate kui ka programmeeritud õpikute praktikasse juurutamine raskendatud. Ometi ei saa pedagoogid oodata, käed rüpes, vaid nende kohus on otsida uusi efektiivsemaid õpetamise meetodeid.

I. D I A F I L M Ö P P E M A T E R J A L I E S I T A M I S E V A H E N D I N A

Üheks arvestatavaks õppevahendiks, mis osaliselt järgib programmeeritud õpetamise printsiipe, on õppediafilmid. Diafilmide suureks eeliseks tuleb pidada seda, et nende valmistamine ei võta mitte väga palju aega ja neid saab kiiresti praktikasse juurutada. Diafilmi valmistamine on odav ja ühe klassi jaoks piisab ainult ühest filmist, kuna programmeeritud õpik või õpetav masin peaks olema igal õpilasel. Diafilmis programmeeritud materjal sarnaneb suurelt osalt lineaarse programmiga ja temaga saab arvestada järgmisi programmeeritud õpetamise põhimõtteid.

1. Kursus on üles ehitatud materjali loogilise struktuuri alusel.

2. Materjal antakse väikeste portsjonite kaupa, kusjuures iga selline informatsioonikvantum kuulub eri kaadrisse.

3. Igale annusele järgneb kontrollküsimus või ülesanne, millele järgneb kontrollkaader vastusega.

Tagasiside on siin mõlemapoolne. Kontrollkaader etendab õpilasepoolset tagasisidet, mõnede lintstate abimaterjalide kasutamine (näit. vastavad lipikud) aga annab materjali omandamisest informatsiooni ka õpetajale, kusjuures õpilane ei saa vastust kuskilt ette ära lugeda, vastuskaader on veel ette keeramata. Kontrollküsimusele võivad õpilased vastata nii suulistelt kui ka kirjalikult. Kontrollkaadrid annavad õppijale vajaliku kiire tagasiside, see vähendab õpetaja töövaeva ja säästab aega. Ühtlasi täidab diafilm oma illustratsioonide, fotode ja skeemidega ka näitlikustamise otstarvet. Diafilmi võivad õpilased kasutada ka individuaalselt, näit. internaadi õppimistunnis või koolist puudunute järeleaitamiseks.

Diafilmide koostamine sarnaneb õppematerjali programmeerimisega. Kõigepealt peame me püstitama õpetamise eesmärgi ja fikseerima need teadmised, oskused ja vilumused, mis tuleb õpilastel omandada õppeprotsessis. Õpetamise eesmärgi lahtimõtestamisel tulebki eraldada põhilised mõisted, oskused ja vilumused. Edasi tuleks koostada õpetamise temaatiline plaan - määrata kindlaks aine õppimise süsteem. Enne programmeerimise juurde asumist tuleb igakülgselt tutvuda vastava materjaliga programmeerimata esitamises. Selleks sobivad kasutusel olevad õpikud. Ühtlasi peab tutvumise käigus määrama programmeeritava õppematerjali ulatuse, käsitlemise sügavuse ning esitamise süsteemi. Õpik on meil programmeerimise kondikavaks, sest temaatiline plaan

ei peegelda veel õppematerjali üksikute osade vahelist seost. Järgnevalt toimub programmeerimata materjali jagamine üksikuteks sammudeks, mis seatakse loogilisse järjekorda. Seejärel töötatakse eelnevate informatsioonikaadrite alusel välja kontrollküsimused ja -ülesanded, millega üksikud kaadrid seotakse ahelasse. Edasi lisatakse filmi kontrollkaadrid ehk tagasisidekaadrid, mis paigutatakse küsimuse või ülesande järele järgmisse kaadrisse.

Kui õpetaja ei koostanud ise diafilmi, siis oleks filmi koostajal soovitatav välja töötada ka metoodiline juhend õpetajale, kes hakkab filmi katsetama praktikas. Suuremat tähelepanu on vaja osutada sellele, kuidas tööd diafilmiga siduda õppetöö teiste vormidega. Õigem oleks, kui algul katsetatakse valminud filmi väikese arvu õpilastega, et teha kindlaks filmis esitatud materjali ja ülesannete jõukohasus. Vajaduse korral peaks filmi täiendama või parandama, kuid see on seotud tehniliste probleemidega. Lõpuks toimub diafilmi massiline katsetamine, mille käigus võrreldakse katseklassi tulemusi kontrollklassiga, et teha kindlaks filmi efektiivsus. Filmi täiendamine ja parandamine peaks aga jätkuma ka edaspidises töös.

Üldiseks puuduseks kipub õppediafilmides saama see, et kaadrid on väga tihedad, tekstiga üle kuhjatud. Maksimaalselt võib kaadrisse paigutada 9 rida teksti, igas reas maksimaalselt 5-6 sõna. See nõuab lühidust, konkreetset, selgust! Vajalikud seletused ja täiendused annab õpik ja õpetaja. Omaette probleemiks on teksti paigutus kaadris.

Et vaheldusrikkus tuleb õpilasele aine omandamisel kasuks, siis tuleks teksti paigutusega julgesti varieerida. Filmi koostamisel tuleb arvestada õpilaste iga, kellele see film on mõeldud. Kui meil on tegemist V-VI klassiga, siis peaks kindel koht olema ka illustratiivsel materjalil: fotodel, joonistel, skeemidel.

Rohkesti tuleks tekstis kasutada igasuguseid allakriipsutusi, suunavaid noolekesi, kaste, hüüumärke jms. Kinnistavad ja kordavad ülesanded peaksid olema võimalikult huvitavad ja mitmekesised. Muidugi peaksid filmi kaadrid olema esteetiliselt nauditavad.

Õppediafilmide kaadreid on kolme liiki.

1. Informatsioonikaadrid:

- a) sõnalised;
- b) kujutavad;
- c) kordavad.

2. Ülesandekaadrid:

- a) tööjuhendid;
- b) konkreetsed ülesanded ja küsimused.

3. Vastuskaadrid:

- a) teoreetilist laadi;
- b) praktilised lahendid.

Filmi koostamisel peab õpetaja toetuma oma varasematele kogemustele ja arvestama laste psühholoogiat, et ennetada tüüpilisi vigu, välistada ebatunnuste **tekkimise** võimalusi jms. Filmi loomisel tuleb töötada loovalt, selleks on vaja parajal määral fantaasiat ja leidlikkust.

Ainelõigu pikkusest sõltub ka filmi pikkus. Muidugi võib diafilmi kasutada ka mitmes tunnis, kuid liialdada siiski ei tohiks. Oleks väga soovitatav, et vahepeal töötaks õpetaja mõnes tunnis üksnes raamatuga, kuigi vastavad kaadrid on olemas. Filmi vastav osa võib etendada ka kordamisvahendi funktsiooni kas samas või isegi järgmises klassis, ka keskkooli vanemas astmes. Ühe tunni raames pole soovitatav filmiga tegelda üle 25 minuti. Filmi demonstreerimiseks sobib kasutada diaprotektorit "LETI", mille üheks positiivsemaks omaduseks on see, et ruumi pole vaja pimendada. Töö käigus tuleb diaprotektor aeg-ajalt välja lülitada, et vältida selle ülekuumenemist.

II. Õ P P E D I A F I L M E M A K E E L E T U N N I S

"Iga aine metoodika, töövõtete ja õppevahendite valik lähtub selle spetsiifikast. Emakeele grammatika on abstraktsiooni tulemus: esmasena tunnetame ja tunneme keelt ennast, selle põhjal abstraheerime grammatika reegleid ja seaduspärasusi keeles. Nende seaduspärasuste tunnetamiseks õpilase poolt on vajalik õppematerjali hea struktureering, suhete konkreetsestamine ja aine mõõdukas doseerimine loogilises järjestuses. Ainult sel korral arendab grammatika iseseisvat mõtlemist ja baseerub sellel⁽³⁾.

Kahjuks arvestatakse meie koolides neid nõudeid minimaalselt. Grammatika õpikud on kuivad, igavad ja paljusõnalised. Õppematerjal esitatakse kohati raskepäraselt, harjutused on üksluised. Puuduvad vahendid, mis stimuleeriks õpilast aktiivsele mõttetööle. Grammatiliste mõistete tundmine on lünlük, aga ainult keelevaistule toetuv harjutamine teeb reeglite õppimise mõttetuks. Õpilaste teoreetilised teadmised on puhtverbaalsed, nad ei oska neid siduda praktiliste ülesannetega ega kujundada nende baasil vilumusi. Mõistete omandamine nõuab õpilaselt küllalt suurt

abstraktsioonivõimet. Õpetajad aga lähevad siin lihtsamat teed: sageli rahuldutakse ainult definitsioonide ja reeglite mehhaanilise ülesütlemisega. Kuidas õpilane aga omandatu lahti mõtestab, seda tihti ei suudeta kontrollida. Nii moodustavadki teooria ja praktika emakeele tunnis nagu kaks teineteisest lahus seisvat komponenti: õpilane omandab reegli, harjutust kirjutades aga toetub ikkagi oma keelevaistule. Et seda viga parandada, selleks oleks vaja ka algmõistekomandamine teha võimalikult konkreetsemaks. Mida noorem on õpilane, seda suurem nõue on konkreettsuse järele. Nii näiteks antakse V kl. õpikus teema all "Iga sõna suure algustähega" reegel mitmesõnaliste erinimetuste kohta (trükikoda "Punane Täht" jt.). Kui aga etteütluks tuli kirjutada sõiduauto "Volga", siis kaotas õpilane siin pea (tegemist pole ju mitmesõnalise erinimetusega). Selline "loogilisus" on V kl. õpilastele tüüpiline. See näitab, kui võrd vajalik on konkreettsus. Elukõige avalduguse konkreettsus näitlikustamise näol.

Alahinnata ei saa ka kohese kontrolli osatähtsust. Nii õpilane ise kui ka õpetaja peavad saama kiire tagasiside, et väärad seosed ei kinnistuks. Töö käigus peab omandatud mõisteid pidevalt tapsustama. Seda tuleb teha võimalikult otstarbekohaselt, et õpilase mälu ei koormataks liigse faktoloogiaga. Nii õppematerjali konkreettsustamise kui ka kiire tagasiside lahendab õppediafilm, mis osaliselt võimaldab viia programmõppe elemente emakeele tundi.

Kuigi diafilmiga saab õppematerjali väga hästi do-

seerida, nii et kõne alla tuleb õpilaste täiesti iseseisev töötamine, ei saa siiski välistada õpetaja juhtivat tegevust. Iga õpetaja leiab siin muidugi oma isikupärase mooduse, kuidas filmi kommenteerida. Töö õppediafilmiga emakeele tunnis on eelkõige loov töö ja väga konkreetseid juhtnööre siin õpetajale anda ei saa.

Millised diafilmi kasutamise võimalused siis oleksid emakeele tunnis? Teema, mida diafilmiks valida, võib olla nii hääliku- ja vormiõpetusest kui ka lause- ja sõnavaraõpetusest. Loomulikult ei lase kõik teemad end võrdselt hästi programmeerida. Eelistatamad on sellised teemad, mis võimaldavad detailsemat liigendamist ja üksikute osade loogilist ühendamist ahela põhimõttel. Tähtis on see, et iga järgnev kaader kasvaks orgaaniliselt välja eelmisest, et üleminek uuele informatsioonikvantumile oleks sujuv ja loomulik. Ülesannetele esitatavatest nõudmistest mainigem vastuste lühidust, konkreettsust, võimalusi arvvastuste ja -koodi kasutamiseks kinnistavate ülesannete lahendamisel. Teemale tulevad kasuks ka rohked näitlikustamise võimalused, olgu need siis jooniste, piltide, fotode või skeemide näol. Materjal, mis tavaliselt esitatakse klassitahvlil, käsitahvlil või tabelitel, võimaldab diafilmis hoopis dünaamilisemat esitusviisi.

Häälikuõpetuses, eriti seoses ortograafiaosaga, häid teemasid ei ole, sest suurem osa peab toetuma ikkagi õpilaste visuaalsele mälule, eriti kehtib see ortograafia

selle osa kohta, mis ei allu kindlatele reeglitele. Häälik, täht, tähestik ja häälikute moodustamine ning liigitus ei tasu end diafilmina ära. Selle osa võivad õpilased ka õpikust omandada. Skemaatiliselt saab aga kujutada häälikute jagunemist. Suhteliselt kergemad teemad on silbitamine, poolitamine ja sõna ning lause rõhk. Aga sobiks küll sisehäälikute, välte ja astmevahelduse käsitlest struktureerida diafilmi abil, samuti saab huvitavaid ülesandeid koostada sõnade välte ja astmevahelduse peale. Näiteks võib tuua harjutuse astmevahelduse peale arvvastusega.

Kood: vältevaheldus, nõrk aste - 1
 vältevaheldus, tugev aste - 2
 laadivaheldus, nõrk aste - 3
 laadivaheldus, tugev aste - 4
 astmevahelduseta - 0

Tõestada, et

$$\text{trepil} + \text{tütar} + \text{koda} + \text{maja} = 17$$

Õpilasel tuleb sõna järjekorranumber korrutada vastava koodi numbriga: koda - 3 . sõna x 4 (laadivahelduse tugev aste) = 12. Arv 17 on õpilasele sisemiseks tagasisideks, s.t. enesekontrolliks. Vastamisel piisab sellest, kui õpilane kirjutab välja $1 \times 1 + 2 \times 2 + 3 \times 4 + 4 \times 0 = 17$. Analoogilisi ülesandeid saab edukalt rakendada ka sõnavälte juures, kus sõna järjekorra number tuleb korrutada sõna vältega.

Tõestada, et

$$\text{piklik} + \text{lammast} + \text{põõsad} + \text{tuli} = 20$$

Vastus: $1 \cdot 3 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 3 + 4 \cdot 1 = 20$

Ortograafia puhul tuleks filmis anda need vähesed reeglid, mis meil olemas on. Lõviosa võtku aga enda alla näiterühmad, ülesanded ja harjutused. Juba enne filmi koostamisele asumist on vaja selgeks teha, milliseid sõnu filmis pakkuda. Kõne alla tulevad kõige rohkem käibel olevad sõnad, mille ortograafias õpilased tihti eksivad, aga ka vähemtuntud, et uudsus ei puuduks. Sõnu, mida filmis pakutakse, ei tohi olla palju, sest siis saab pilt kirju ja õpilasele jääb vähem meelde. Hoolikalt tuleks läbi mõelda raskemate sõnade kordumiste arv, sest sõna ühekordsest nägemisest ei piisa. Sõnad kordugu uues situatsioonis või eri liiki ülesannetes. Kui ortograafia-alast diafilmi kavandada noorematele klassidele, siis võiks siin kasutada piltsõnastiku moodust vms. Üldse oleks küllaltki huvitav katsetada õpetada ortograafiat arvukate illustratsioonide järgi. Muidugi eeldab see suurt tööd kunstnikult.

Vormiõpetuses on jällegi võimalik sõnaliikide harjutusi anda arvvastusega. Kood näeks välja järgmine:

nimisõna	- 1
omadussõna	- 2
arvsõna	- 3
asesõna	- 4
tegusõna	- 5
määrsõna	- 6
kaassõna	- 7
sidesõna	- 8
hüüdsõna	- 9

Raskem on anda head ülevaadet sõnade järjekorrast lauses. Hädavajalik oleks kokkuvõttev õppediafilm kõigi kirjavahemärkide tarvitamisest. Analoogilisi ülesandeid sõnaliikidega saab koostada ka lauseliikmete peale.

Ortograafia puhul peaksid domineerima arvukad näited, illustratsioonid, joonised, fotod jm., vormiõpetuses tabelid, teksti varieeritud paigutus, oluliste tunnuste eraldamine jne., lauseõpetuses on aga esikohal skeemid ja igasugune graafiline kujutamine. Kõikide filmide nõudeks on aga see, et ülesanded oleksid võimalikult huvitavad ja mitmekesised. Omal kohal on ka nuputamisülesanded. Elevust tekitavad õpilastes korrigeerimisülesanded. Kõne alla tulevad sellised küsimused nagu mitu täiendit? mitmendas lauses on viga? milline on summa? jne. Kodeeritud arv-
vastusega saab teha igasugust analüüsi (määrata lauseliikmeid, sõnaliike, sõnade völdet ja astmevaheldust) ning kontrollida ka konstrueerivaid ülesandeid. Lihtsamaid ülesandeid sobib lahendada kollektiivselt, rohkem mõtlemist nõudvaid harjutusi aga individuaalselt. Õppeprotsessi individualiseerimine tuleb diafilmide puhul arvesse ainult tempos.

Diafilmi ülesandeid saab edukalt kasutada ka tunnikontrolliks või kontrollitööks. Vastu^skaadriga ülesannete puhul on sobiv kasutada rebitavat blokki kopeerpaberiga, nii et üks eksemplar saab õpetajale, teine jääb enesele koheseks kontrollimiseks (3).

Siiski ei tohi diafilmi kasutamist absolutiseerida. Diafilmi rakendamist on vaja siduda kõigi teiste töövormidega, mis meie tingimustes arvesse tulevad. Kui diafilmi kasutada vahelduseks, siis tuleb ta õppevahendina kindlasti arvesse.

III. DIAFILM "SUUR JA VÄIKE ALGUSTÄHT"

Diafilmide koostamisel valiti üheks teemaks "Suur ja väike algustäht" V klassile kolmel põhjusel:

- 1) teema on oma süsteemi tõttu sobiv õpetamisprogrammi koostamiseks diafilmi jaoks;
- 2) teema annab häid võimalusi mitmesuguse pildimaterjali kasutamiseks;
- 3) teema on üks komplitseeritumaid V klassi kursuses ja selle käsitlemine koolides oli ajaliselt vastuvõetav diafilmide katsetamisega.

Päris- ja üldnime ning suure ja väikese algustähe käsitlemiseks on V klassis ette nähtud 11 õppetundi. Teemaatilise plaani tunde kaupa võiks olla järgmine.

1. Päris- ja üldnimed.
2. Suur algustäht mitmesõnalistes pärisnimedes ilma jutumärkideta.
3. Iga sõna suure algustähega ja jutumärgid pärisnimedes.

4. Suur algustäht ajalooliste sündmuste nimetustes.
5. Teoste, kirjutiste jm. pealkirjade õigekiri.
6. Suur algustäht ja jutumärgid pärisnimeses (harjutamis- ja kordamistund).
7. Suur algustäht viisakussõnades. Kirja ja aadressi kirjutamine. Avalduse koostamine.
8. Väikese algustähe kasutamine.
9. Täiendsõna Nõukogude ja nõukogude.
10. Kordamine.
11. Kontrolletteütlus.

Võib-olla oleks õigem 4.-6. tunni juures üks tund võita juurde väikesele algustähele. Sel juhul langeks I film kolmele tunnile, II samuti kolmele ja III neljale tunnile. Seda on ka käesolevate filmide juures arvestatud.

Kõne alla tuleb ka vahepeal ainult õpikuga töötada ja harjutada, et pärast filmi abil korrata või jätkata aine käsitlust.

Et filmid on sisult võrdlemisi tihedad (küllaltki palju ülesandeid ja informatsioonikaadreid), siis näitab praktika, et tunnis ei jätku kuigi palju aega lisaülesannete täitmiseks. Soovi korral võib õpetaja kasutada filmi ka valivalt, osa kaadreid vahele jätta.

I osa. Päris ja üldnimed. Iga sõna suure
algustähega.

Enne suure algustähe reeglite juurde asumist selgitatakse õpilastele üld- ja pärisnimede mõistet. Kasutatakse induktiivset meetodit. Rea näidete põhjal peab õpilane tuletama definitsioonid (4. kaader). Et päris- ja üldnime definitsioonid on küllaltki ähmased ja abstraktsed, siis peab õpetaja siin kaasa aitama, rõhutades eriti, et pärisnimi - see on erinimetus. Muidugi junib õpetaja tähelepanu ka sellele, et pärisnimed kirjutatakse suure algustähega. 5. kaadri puhul tuleks õpilastele selgitada, et peale sõnade pioneer, õpilane, poiss jt. on üldnimedeks ka asutusi, eluta olendeid jm. märkivad sõnad: laud, pliiats, kino jt. 6. kaadri juures võiks õpilastel lasta suuliselt moodustada lauseid, kus üldnimi esineks koos pärisnimega. 7. kaader võib väga edukalt olla iseseisvaks kirjalikuks tööks, mille õpilased ise kontrollivad 8. kaadri järgi. Et aga V kl. õpilane kirjutab veel üsna aeglaselt, siis võiks aja kokkuhoiu mõttes lasta ka mõttes otsustada, kas on tegemist suure või väikese algustähega. Igal õpilasel on kartongist või paksemast paberist lipik, mille ühes otsas on täht V, teises S. Õpetaja nimetab sõna, õpilane tõstab väikese algustähe puhul üles otsa v, suure puhul s. Nii saab õpetaja kiire tagasiside sellest, kuidas õpilased eristavad päris- ja üldnime. Võib kasu-

tada ka numbritega lipikuid, milles vastused kodeerime: S = 1, V = 2 (vt. 45.kaadrit!). 9.kaader teeb kokkuvõtte sellest, mille õpilased juba eelnevalt olid omandanud.

Ühtlasi antakse uus ülesanne, mida samuti oleks otstarbekam teha suuliselt. Vastuskaadri (10.) juures tuleks selgitada, et suur algustäht ja jutumärgid sõltuvad sõna tähendusest ja kirjas näitavad, kumba on mõeldud. 11.kaadri puhul võib õpetaja oma äranägemise järgi muuta lehekülje numbrit, kust õpilased otsivad üldnimesid koos pärisnimedega. Soovitav oleks lasta näiteid otsida käsilolevast või võimalikult hiljuti õpitud lugemispalast.

Et film on koostatud õpiku alusel, siis ühtivad ka filmi ja õpiku reeglite numbrid. Seda numeratsiooni peaks pidevalt silmas pidama.

Isikunimede puhul õpilased vaevalt eksivad (15.). Siiski võiks tähelepanu juhtida nimedele, nagu Jaroslav Tark, Veni-Villem, Kalevipoeg, Pime-Kaarli jt. Eesti NSV kaardi (16.) juures võiks lastelt küsida, milliseid kaardil märgitud kohti on nad külastanud vms. Õigustab end ka lühikirjand "Käisime ekskursioonil", kuhu põimida võimalikult palju kohanimed, ka kooli lähikonnast, 16.kaadri alusel või õpetaja poolt näidatud marsruudil. Kui 18. kaadri ole on mõeldud kirjalikult vastata, siis 20. kaader nõuaks kindlasti lipikutega vastamist (vt. eespool) edasise töö prognoosimiseks. Huvitav oleks siin läbi viia ridadevaheline võistlus. Õpetaja näeb kohe, mitu väära

vastust on reas. Iga vale vastus selgitab õpetajale nõrgad kohad, aga reale toob ühe miinuspunkti. Punktid märgitakse tahvlile ja lõpuks tehakse kokkuvõte. Võistluse puhul ei ole obligatoorne kontrollkaadri olemasolu, mis ka siin ära on jäetud.

22.-23. kaadri juures võiks õpilastele anda rea täiendavaid ülesandeid, näit.: Nimeta veel riikide nimetusi! Kuidas oleksid neist lühendid? 24. kaadris on vastupidine ülesanne: lühendeist tuleb tuletada riikide täielikud nimetused. Lühendi AÜ puhul võiks vahelduseks küsida, mida tähendab lühend a.-ü. ja kuidas tavaliselt märgitakse lühendiga Ameerika Ühendriike. Kinnistavat ülesannet täidavad kaadrid 26.-27. 30. kaadri puhul oleks hea, kui õpilane ise tuleks mõttele, et vasakul on ametlikud nimetused ja paremal mitteametlikud. Kui aga 30. kaadriga veel nii kaugele ei jõuta, siis võiks õpilastel lasta sedasama tuletada järgnevast kaadrist. 32. kaader annab vastuse. Küsimusele oleks soovitav vastata kirjalikult. Kontroll aga langeb siin õpetaja õlgadele. Kaadrite 33-35 juures tuleks kindlasti selgitada, et ajalehtede ja ajakirjade "peades" jutumärke ei tarvitata, muidu aga küll. 35.kaader nõuab reegli kordamist. 36.kaadrile võiksid õpilased tuua rohkesti lisanäiteid. Seejärel aga sõnastatakse koos viimane reegel. 38. kaader on kokkuvõttev ja rajatud induktsioonile. Seevastu 39. kaader lähtub reeglitest. 40.kaader on otseselt seotud õpiku harjutusega.

On lähenetud aga veidi teistsuguse nurga alt. 43. kaader on vigane. Õpilastel tuleb vead leida ja põhjendada ning tuua iga korrektiivi põhjendamiseks lisanäiteid. 45. kaadri ülesandele saab väga edukalt vastata lipikute abil. See-kord aga kasutavad õpilased numbritega lipikuid. Nii näi-teks tuleb neil esimese lause puhul üles tõsta lipik numb-ri-ga 7 jne. Esimese filmi lõpukaadrid on teataval määral ennetavad, sest täiendsõnu Nõukogude ja nõukogude käsit-letakse alles III osas. Kurja see "etteütlemine" siiski ei tee. Teised juhtumid on õpitud ja I osa veidi lõbusam lõpp peaks olema omal kohal.

Suur ja väike algustäht

V klass

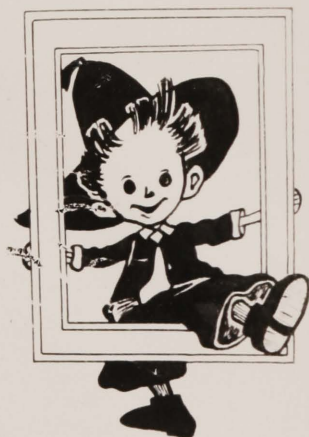
Koostaja: T. Õunapuu

Juhendaja: G. Laugaste

I

Buratino

poiss

Nimisõnad

4

üldnimed

õpilane, pioneer
kunstnik
jõgi
ajaleht

pärisnimed

Tiiu, Heino
Evald Okas
Volga
„Säde”

Mida märgivad pärisnimed
ja mida üldnimed?

5

Pärisnimi -

olendi, koha, asutuse,
sündmuse jne.
erinematus

Üldnimi -

samadesse liiki
kuuluvate olendite, ese-
mete, sündmuste või nähtus-
te üldised nimetused

Mõtle 5 pärisnime
ja 5 üldnime oma klassist!

6

Leida Kask

Gunnar Valm

Riina Kaljand

Mai Koort

Mari Tarm

õpetaja

rühmanõukogu
esimees

salgajuhk

pioneer

tütarlaps

Kas suur või väike täht?

7

Kas te loete [a]jakirja „[n]oorus“?

Elan [n]aide [r]ajoonis.

Valisime [r]einu [k]lassiorganisaatoriks.

Lend üle [v]aikse [o]okeani.

Matkasime [n]õhja-[e]estis.

Kontrolli!

8

Loeme ajakirja „Noorus“

Paide rajoonis

Valisime Reinu klassiorganisaatoriks

Üle Vaikse ookeani

Põhja-Eestis

Pärisnimed – SUURE,

üldnimed – VÄIKESE algustähega

9

Kasuta lauseis:

„Säde“, säde

sõprus, „Sõprus“

„Pioneer“, pioneer

Näiteks:

1. Vanaisa töötab
kolhoosis „ <u>Säde</u> ”.	Öeldakse, et <u>sädemast</u>
tõuseb leek.
2. Meie <u>sõprus</u> algas
juba teises klassis.	Käisin kinos „ <u>Sõprus</u> ”.
3. Ostsin karbi pliiat-
seid „ <u>Pioneer</u> ”.	Väike vend astus
<u>pioneeriks</u> .

Leia lugemikust lk. 126
3 üldnime koos päris-
nimega!

vanem Lembitu
karjus Ivo
poeg Meelis

13

Otepäi linnamägi

14

Iga sõna SUURE ALGUS- TÄHEGA

15

1. Isikute nimed kirjutame
SUURE ALGUSTÄHEGA

Lydia Koidula

Peeter Esimene

Anton Hansen Tammisaare

Joosep Toots

Kawal-Ants

Mõttele veel

5 näidet!

Millist algustähte kasutame
liitkohanimedes?

Taga - Karpaatia

2. Liitkohanimedes on iga sõna
suure algustähega!

Kirjuta õigesti!

[d, l]õuna - [e, e]sti [d, l]innad

[k, k]olga - [j, j]aani

21. [j, j]uuni [t, t]änav

[a, a]lja - [p, p]aluoja

[t, t]aga - [k, k]arpaatia

[d, l]ääne - [s, s]iberi

[m, m]etsad

Kontrolli!

Lõuna-Eesti linnad21. Juuni tänavTäga-KarpaatiaKolga-JaaniAlja-PaluojaLääne-Siberi
metsad

Kus sa elad?

Kas suur või väike täht?

1. [V,v]eni - [V,v]illem
2. [V,v]ana - [V,v]õidu [P,t]ehnikum
3. [K,k]upja - [P,p]riis
4. [J,i]ndo - [H,h]üna [P,p]oolsaar
5. [d,l]ääne - [S,s]iberi [M,m]adalik
6. [J,i]da - [E,e]uroopa [d,l]auskmaa

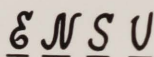
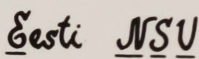
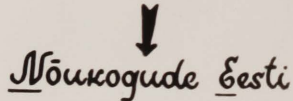
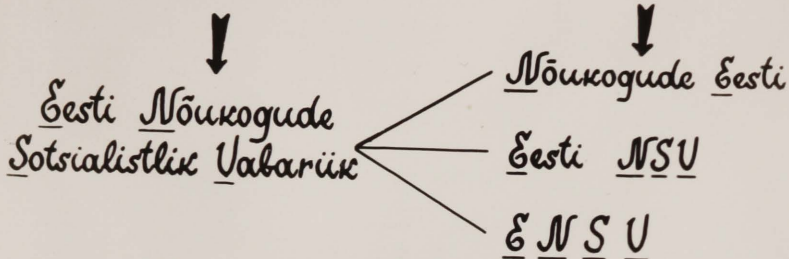

Euroopa suurimaid
linna on Moskva

Pea meels!

Riikide ametlikud
nimetused

Ka lühendatult
SUUR TÄHT!

Loosta 4 lauset!

Nourogude

Sotsialistlike

Vabarüside

Liit

LÜHENDATULT:

Nōukogude Liit, NSU Liit, NSU L

Kõik SUURE TÄHEGA!

Kas tunned lühendeid?

VNFSV -

SDV -

AÜ -

PR -

VNFSV - Vene Nõukogude Föderatiiv-
ne Sotsialistlik Vabariik

SDV - Saksa Demokraatlik Vabariik

AÜ - Ameerika Ühendriigid (USA)

PR - Poola Rahvavabariik

Millises riigis asuvad linnad? 26

Tbilisi - Gruusia NSU-s

Varssavi - ?

Pariis - ?

Praha - ?

Helsingi - ?

Tbilisi - Gruusia NSU-s

Varssavi - Poola Rahvavabariigis

Pariis - Prantsusmaal

Praha - Tšehhoslovakkia Sotsialist-
likus Vabariigis

Helsingi - Soomes

Kas tead

MITMESÕNALISE
nimega asutusi?

Tartu Riiklik Ülikool

Võrdle!

Nõukogude Liidu Kom-
munistlik Partei (Lüh. Kom-
munistlik Partei ehk NLKP)

Tallinna II Keskkool

Tartu Põustuskaubastu

Onu astus par-
teisse.

Vend lõpetas keskkooli.

Ena töötas tööstus-
kaubastus.

Miks nii?

asutused:

Eesti NSV Haridusminis-
teerium

haridusministeerium

organisatsioonid:

Üleliiduline Leninlik Kom-
munistlik Noorsooühing

noorsooühing

käitised:

Jõgeva Püma**k**ombinaat

püma**k**ombinaat

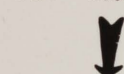
Miks?

Ametlikud nimetused

Mitteametlikul kujul
või üldnimena

SUUR TÄHT

VÄIKE TÄHT

Keila Kesk**k**ool

kesk**k**ool

Kus töötavad või õpivad
sinu perekonna liikmed?

5. Ajalehtede ja ajakirjade nimetused
pannakse jutumärkidesse.

Iga sõna kirjutatakse SUURE AL-
GUSTÄHEGA (välja arvatud
sidesõnad)

„(K)unst - SUUR
ja - VÄIKE
(K)odu” - SUUR

Kirjuta vihikusse, milliseid aja-
lehti ja ajakirju oled lugenud?

„Spordileht”
 „Noorte Hääl”
 „Harju Elu”
 „Edasi”
 „Õhtuleht”

„Kehakultuur”
 „Pioneer”
 „Kultuur ja Elu”
 „Täheke”
 „Küsimused ja
 Vastused”

Rahva HÄÄL
 NOORUS
 Spordileht
 Edasi
 SIRP JA VASAR
 Kehakultuur
 NOORTE
 HÄÄL
 Reegel? Kultuur ja
 Elu

Jälgi mitmesõnalisi erinimetusi!

„Rahva Tähte” kolhoos
 tsemenditehas „Punane Kunda”
 kolhoos „Kommunismi Võit”

MIKS?

Mitmesõnalised erinimetused

paneme JUTUMÄRKIDESSE
ja kirjutame IGA SÕNA
SUURE ALGUSTÄHEGA

Loetle kõik juhud, millal kirjutame
iga sõna suure algustähega!

38

1. Eduard Vilde — isikunimed
2. Ida - Siber —
3. Ungari Rahvavabariik —
4. a) Paide Heskkool —
- b) Ü L K N Ü —
- c) Võhma liha**k**ombinaat —
5. „Sirp ja Vasar” —
6. „Oktobri Võidu” kolhoos —

JÄTKA!

39

- ① isikunimed —
- ② liitkohanimed —
- ③ riikide ametlike nimetused —
- ④ a) asutused —
- b) organisatsioonid —
- c) käitised —
- ⑤ ajalehed, ajakirjad —
- ⑥ mitmesõnalised erinimetused —

TOO OMA NÄIDE!

Otsi õpiku harjutusest 195
iga reegli kohta (v. a. 6.)

2 näidet !

1. Lydia Hoidula, Anton Hansen
Pammsaare
2. Põhja-Pammsaare talu, Väike-Maarja
3. Poola Rahvavabariik, Nõukogude liit
4. Tallinna leivakombinaat, Kommunist-
lik Noorsooühing
5. „Eesti Postimees“, „Saxala“

Riiklik Akadeemiline Teater
„Estonia“

LÜH. RAT „Estonia“

Kus on ülearune suur
algustäht ?

1. Minsk on Valgevene NSV pealinn.
2. Igal liiduvarariigil on oma Ülem-
nõukogu.
3. Õde õpib Konservatooriumis.

2. Igal liiduvarariigil on oma
ü ~~Ü~~lemnõukogu.

3. Õde õpib ^κ~~K~~onservatooriumis

NB! mitteametlik kuju!

VÄIKE ALGUSTÄHT !

Mitu suurt algustähte on
lausetes ?

1. _irjanik _ohannes _ares- _arbarus
oli esimeseks _esti NSV _lemnõukogu
_resiidiumi _simeheks.
2. Meie _ehnikumis olid külas „_anemui-
se” _eatri _ütlejad.
3. Kõrgemateks mägedeks _õru _ajoonis
on _uur _unamägi ja _ällamägi.

1. lause - 7 suurt algustähte
2. lause - 1 suur algustäht
3. lause - 4 suurt algustähte

?

NSV _iidu _angelane,
 _õukogude _odanik,
 _endur- _osmonaut
 _erman _tepanovits
 _itov

NSV liidu kangelane
Nõukogude kodanik,
lendur-kosmonaut
German Stepanovits
Itov

II osa. Ainult esimene sõna suure algustähega.

Suure algustähe kasutamine kirjades.

2. kaader juhib õpilaste tähelepanu sellele, et teoste, kirjutiste, nootide ja muud pealkirjad pannakse jutumärkidesse. 3. kaadri arvukate näidete järel jõutakse esimese reeglini, mis antakse filmi 4. kaadrina. Järgmine kaader toob näidetena mõnede raamatute pealkirjad. Ajaloosündmuste nimetuste kirjutamisele juhitakse esimest korda tähelepanu 6. kaadri pildiga. Kahtlemata oleks parem, kui Mahtra sõja asemel oleks olnud näiteks Verise pühapäeva või Jüriöö ülestõusu pilt, sest Mahtra kui kohanimi kirjutatakse niikuinii suure algustähega. Võibolla oleks olnud 7. kaadri puhul õigem ära näidata ajalooõpiku leheküljed, kust õpilased otsivad ajaloosündmuste nimetusi. Kui ülesanne osutub muidu raskeks, siis tuleb õpetajal anda vastavate lehekülgede numbrid. 9. kaadris nõutakse, et õpilane meenutaks mõlemat reeglit, millal kirjutatakse ainult esimene sõna suure algustähega. Harjutuse 197 kirjutamisel peab õpilane iga lause juurde lisama reegli numברי. See väldib ülesande mehhaanilist täitmist, nn. "hea õnne peale" kirjutamist (10. kaader). Üldse võiks aja kokkuhoiu eesmärgil nõuda õpilastelt pika reegli asemel ainult reegli numברי nimetamist avatud õpiku järgi.

Edasi käsitletakse suurt algustähte kirjades. Kolmele näitekaadrile (11.-13.) järgneb 14. kaader reegluga.

Kui aega jääb, võib klass koos õpetajaga koostada kõigile nõuetele vastava avalduse (kasutada ka õiget paberit).

15. kaader annab kirjaliku avalduse näite. 16. kaader sobib kirjalikuks iseseisvaks tööks. Väga hästi võib seda kasutada ka tunnikontrolli eesmärgil. 18. kaadri küsimusele võiksid õpilased vastata jällegi numbriga lipikute abil: Mitu viga on lauses? Mitmes sõna on vigane? Edasi järgnevad õpetajapoolsed küsimused: Mis on valesti? Miks kirjutatakse pulmarong väikese tähega? jne. Vastuskaader (19.) toetub õpilaste visuaalsele mälule. Küllaltki raske on V kl. õpilasele 20. kaader. Laused tuleks siin koostada ühiselt, mitte iseseisva tööna. 22. kaadris antakse kaks kordamisküsimust. Ei tee halba, kui õpilased kirjutaksid vastuskaadri (23.) analoogilisel kujul ka oma vihkusse.

Film lõpeb kahe ülesandega. Esimene neist (24.) on korrigeerimisülesanne, kus nõutakse ka vea põhjendamist. Teises (26.) aga tuleb otsustada, mitmenda reegli alla vastavad ortogrammid käivad.

II osa

II

Ainult esimene sõna

SUURE ALGUSTÄHEGA

1

- 1) film „Selge taevast”
 - 2) artikkel „Tee ellu”
 - 3) romaan „Maa ja rahvas”
- ↑

Jutumärgid!

2

?

3

Teesed	Kirjutised	Noodid	Filmid
" <u>T</u> ootsi <u>p</u> ulm"	kirjand „ <u>M</u> inu kodu"	ooper „ <u>T</u> ormi- <u>d</u> e rand"	„ <u>M</u> eie <u>t</u> äna- <u>v</u> a <u>m</u> eeskond"
„ <u>M</u> inu <u>k</u> lass"	artikkel „ <u>O</u> l- <u>g</u> em <u>v</u> alvsad!"	laul „ <u>V</u> äike <u>t</u> rummilooja"	„ <u>J</u> ulged <u>i</u> nimesed"
„ <u>V</u> ana <u>k</u> ind- <u>t</u> us"	ettekanne „20 <u>a</u> astat <u>t</u> agasi"	orkestri-pala „ <u>P</u> idulik <u>p</u> roloog"	„ <u>S</u> aatusse <u>t</u> rummid"

Tuleta siit reegel!

4

1. Teoste, kirjutiste, nootide ja
muud pealkirjad paneme
JUTUMÄRKIDESSE ja ESIMESE
SÕNA kirjutame SUURE AL-
GUSTÄHEGA

Kirjuta, milliseid raamatuid
sa oled lugenud!

5

„Tee ellu"

„Lund sojab"

„Poisid tänavalt"

„Jutustus üksmeelseist"

„Mahtra sõda"

Mahtra sõda

2.

Ajaloosündmuste
nimetused

7

- Mahtra sõda
- Esimene maailmasõda
- Jüriöö ülestõus
- Maratori lahing
- Jäälahing

Otsi ajalooõpikust veel mõni
ajaloosündmuse nimetus!

8

Erandid

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon

Suur Isamaasõda

Pariisi Kommün

Millal kirjutatakse
ainult esimene sõna
suure tähega?

- 1) marss „Vanad sõbrad”
operett „Ainult unistus”
- 2) Teine maailmasõda
Pugatsõvi ülestõus

Kirjuta harjutus 197. Lisa iga
lause juurde reegli number!

Miks nii?

Järva-Jaani Keskkooli Direktorile

Palun mind vastu võtta Teile
alluva kooli 6. klassi.

JÄTA MEELDE!

Kallis sõber!

Sain Sinu kirja täna
ja vastan Sulle kohe.

SAMUTI SÕNA „Peie”

Seega:

1. Ametinimetused kirjade
sise- ja välisaadressil
2. Sõnad Sina ja Peie
(kõigis käändeis) kirja-
des

SUUR
ALGUSTÄHT

Kirjuta ühe avalduse või
kirja algus!

Põllumajandusliku artelli
„Punane Täht” Esimehele.

Rein Kaarli p. Kase,
Pärsti küla Otsa pere.

Avaldus.

Palun mind vastu võtta ...

Vasta järgmistele küsimustele!

1. Millised õpikud on sul täna kaasas?
2. Missugune pala on antud lugemikust õppida?
3. Missuguseid luuletusi sa oled õppinud?
4. Missugused laulud sulle meeldivad?
5. Missugust filmi või näidendit sa käisid hiljuti vaatamas ja kus?

Näiteks:

„Kirjanduse lugemik”, ...

d. Põlsto muinasjutt „Süü ja jänes”

J. Smuuli „Mälestusi isast”, ...

„Laul kodumaast”, ...

Nägin kinos „Edu” filmi „Kaks sõpra”.

Põhjenda!

Mitmendast lauses on viga?

1. Vend luges „Kolme musketäri”.
2. Seinalehes „Meie Sõna” ilmus ka minu karikatuur.
3. Rahvatantsurühm esitas „Mustjala Pulmarongi”.

3. ... „Mustjala ~~Pulmarongi~~”.

Õige on:

... „Mustjala pulmarongi”.

TANTSU PEALKIRI

Jutumärgid ja suur algustäht
määravad sõnade TÄHENDUSE!

1) <u>s</u> irp ja <u>v</u> asar	} Mida need tähendavad?
2) <u>S</u> irp ja <u>U</u> asar	
3) „ <u>S</u> irp ja <u>U</u> asar”	
4) „ <u>S</u> irp ja <u>v</u> asar”	

↑
Kasuta lauseis!

1. Otsi üles sirp ja vasar!
2. Koosolekult puudusid seltsimehed Sirp ja Vasar.
3. Vanaema elab „Sirbi ja Vasara” kolhoosis.
4. Jüri pani oma joonistuse peal-
kirjaks „Sirp ja vasar”.

1. Mille poolest erineb raamatute
pealkirjade kirjutamine ajaloo-
sündmuste kirjutamisest?
2. Mis vahe on perioodiliste välja-
annete ja raamatute pealkirjade
kirjutamises?

1. Raamatute pealkirjad - JUTUMÄRKIDEGA
Ajaloo-sündmused - ILMA JUTUMÄRKIDETA
2. Perioodilised väljaanded - IGA SÕNA
SUURE ALGUSTÄHEGA
Raamatute pealkirjad - AINULT ESIME-
NE SÕNA SUURE ALGUSTÄHEGA

Paranda väike algustäht
suureks, kus vaja!

24

1. Suur isamaasõda algas 1941.a.
2. Näidendi „Pabamata ime“ kirjutas Vilde taani pealinnas Koppenhaagenis.
3. „Uue Tee“ kolhoosis algas juba rukkilõikus.

Õige on:

25

1. Suur Isamaasõda ...
2. ... Taani pealinnas ...

Põhjenda!

Kirjuta õigesti!	Mitmes reegel?
1. Uusi hoopse sai [l, l]eip- zig [S, s]eitsmeaastases [S, s]õjas	? ?
2. Ajakirjas „[E, e]sti [L, l]om- munist“ ilmus artikkel „[E, e]s- rindliku [P, t]ekaduse [S, s]aaru- tused“.	? ?
3. Suur-[E, e]majõgi on laenu- tatav.	?

26

<u>Leipzig</u>	2. reegel (A)
<u>Seitsmeaastane sõda</u>	2. — " — (B)
„ <u>Eesti Kommunist</u> ”	5. — " — (A)
„ <u>Esrindliku teaduse</u> <u>saavutused</u> ”	1. — " — (B)
<u>Suur-Emajõgi</u>	2. — " — (A)

Raamatu
pealkiri!

← Mitmes reegel?

III osa. Väike algustäht. Täiendsõna Nõukogude
või nõukogude. Kordamine.

Vaatleme, kuidas käsitles seda osa õpetaja H. Beiman Tartu X 8-kl. Kooli viienda klassides (ajavahemik 19. aprill - 29. aprill 1965).

I tunnil alustas õpetaja väikese algustähe käsitlemist kohe filmiga. 2. kaadri juures nõudis ta õpilastelt igale reale lisanäidete toomist. Järgnes küsimus: miks on algustähele joon alla tõmmatud? Edasi alustas õpetaja reeglit: väikese algustähga kirjutatakse ... Õpilased jätkasid: ... kuude, nädalapäevade ja pühade nimetused. Reegel kirjutati vihikusse. Üks õpilane kordas terve reegli. Seejärel tuli õpilastel vihikusse kirjutada 2 rida kuude, 2 rida nädalapäevade ja 2 rida tähtpäevade ning pühade nimetusi. Õpilased lugesid, mida nad olid kirjutanud. 3. kaadri küsimustele vastati suuliselt. 4. kaadri juures juhtis õpetaja õpilaste tähelepanu ka sellele, et number 8 järel on punkt, ja esitas küsimuse, mida see punkt näitab. 5. kaadri puhul esitati klassileküsimus, mida näitab vasakpoolne ja mida parempoolne tulp. Järgnesid õpilaste oma näited. Kaader vajab täiendavat suulist tegevust või õpiku kasutamist. Näiteiks on toodud eesti keel, soomlane, vene rahvas, sega keel, rahvuse esindaja ja rahvus. Puudub aga elaniku nimetus, mida reeglis antakse. Seepärast kirjutas õpetaja tahvile:

Saaremaa	-
Võrumaa	-
Tartu	-
Leningrad	-

Õpilased tuletasid siit elanike nimetused: saarlane, võru-

lane jne. 6. kaadris läks töökäsu täitmine (Jätka!) libe-
dalt. Seejärel vaadati illustratsiooni (7. kaader) ning
põhjendati suure ja väikese algustähe kasutamist. 8. kaad-
rile otsiti analoogilisi näiteid. 9. kaadri sõnadele kind-
ral, dotsent jne. laskis õpetaja õpilastel kodus juurde
mõelda pärisnimed. Tekkis küsimus, kas näide NSV Liidu
kultuuriminister pole selleks V kl. õpilasele liiga raske,
aga ei tee viga, kui ta seda õpetaja käest teada saab.

II tund. 10. kaadri juures leidsid õpilased kõige-
pealt küsimuse missugune? ja tulid siit järeldusele, et
tegemist on omadussõnaga. Alles siis loeti reegel 11.
kaadrist. Sõnadele eesti, tartu ja vene olid näitelaused
visad tulema.

12. kaadri näited põhjendati õpilaste poolt. 13. kaad-
ri omadussõnad kirjutas üks õpilane tahvlile pärisnimede-
na. Kirjutatut kontrolliti 14. kaadriga ja juhiti õpilas-
te tähelepanu erinevustele pärisnime ja sellest tuletatud
omadussõna ortograafias. Seejärel kirjutati reegel vihi-
kusse.

15. kaadri juures tuletas õpetaja klassile meelde,
et seda olid nad õppinud juba päris- ja üldnime juures.
Nüüd kirjutati vaid näited vihikusse.

16. kaadri märkisid õpilased koduse ülesande^{na} õpilas-
päevikuisse.

III tund algas väikese algustähe reeglite kordamise-
ga kaadrite 17-18 järgi. 19. kaadris antakse täiendsõnade

Nõukogude ja nõukogude käsitlemise juures lisaks õpiku näidetele veel kodanik. Kindlasi oleks vaja olnud ka sõna kirjandus lisamist. Õpetaja andis klassile kaks minutit aega ja käskis kaadri pähe õppida. Järgnes 29.kaader iseseisva kirjaliku tööna, mille õpilased kontrollisid uuesti ettelastud 19. kaadri abil.

Alates 21. kaadrist algab filmis kogu suure ja väikese algustähe kordamine, millele kulutatakse terve iseseisev tund.

Õpetaja H.Beiman laskis õpilastel ülesanded kaadrites 21, 23, 25 ja 26 teha suuliselt. 21., 25. ja 26. kaadri-
rile on filmi koostamisel mõeldud lipikutega vastamist. Tunnis pidid õpilased iga juhtumit põhjendama ja korduvalt meenutama reegleid.

Edasi tuletati meelde 6 juhtumit, mil iga sõna kirjutatakse suure algustähega (kaadrid 28-29). Toodi omapoolseid näiteid. 29. kaadris võib õpetaja oma äranägemisel lasta õpilastel raamatust teha mõne kordava harjutuse.

Kaadrid 30-31 sarnanevad tüüpilisele lineaarsele programmile, kus informatsioonikaadris jäetakse tuma asemele lünk, mis täidetakse järgmises kaadris. Sellega korratakse siin juhtumeid, millal ainult esimene sõna kirjutatakse suure algustähega.

Eranditele (32. kaader) moodustati lauseid.

Palju elevust tekitas Antsu kirja parandamine 33. kaadris. Õpilased said korralduse kiri õigesti ümber kir-

jutada. Seejärel vahetasid pinginaabrid vihikud, parandasid kaaslaste töö 34. kaadri järgi ning panid ka hinde. Kirja võib lasta parandada ka peast.

Täiendsõnadele Nõukogude ja nõukogude koostati lauseid (kaadrid 35-36). Ülesanne 37. kaadris tehti suuliselt. 39. kaadris toodud tabeli joonistasid õpilased vihikusse. Koduseks ülesandeks jäi tabeli täitmine.

III osa

III

Väike algustäht

veebruar
reede
jaanipäev, uusaasta

Ütle reegel!

3

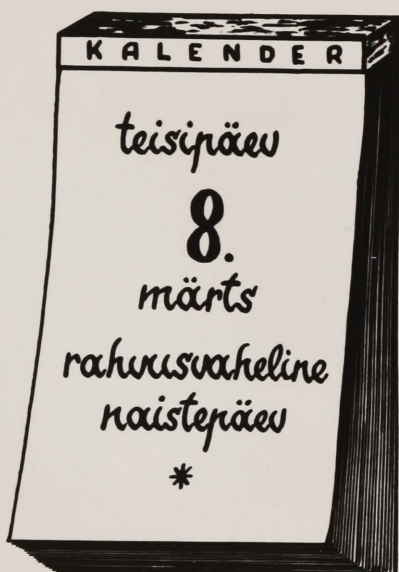
- 1) kuud
- 2) nädalapäevad
- 3) pühad

Millal on sinu
sünnipäev?

Mis päeval on
eesti keele tund?

Milliseid pühi sa
tead?

4

5

Võrdle!

Eesti NSV

eesti keel

Soome

soomlane

Venemaa

vene rahvas

Miks?

2. Väike algustäht

rahvaste

elanike

keelte nimetustes

Need on üldnimed

Jätka!

läti rahvas, ...

lätlane, ...

läti keel, ...

noormees Abessüniast –
abessiurlane

naiss Eestist –
eestlane

NSVL rahvakunstnik Ants Eskola

kirjanik

Rudolf Sirge

direktor

Evald Ruubel

Põhjenda!

3. Alu- ja ametinimetused kirjutame väikese tähega.

Seega:

kindral, dotsent, NSV Liidu kultuuriminister, NSV Liidu teeneline meistersportlane, õpetaja, seltsimees jt.

Koosta lauseid!

Gruusia NSV - aga:

<u>g</u> ruusia	<u>t</u> ee
<u>k</u> õl <i>ni</i>	<u>v</u> esi
<u>v</u> ene	<u>k</u> irjanik
<u>e</u> esti	<u>k</u> unst

↑
Milline küsimus?

4. Väikse algustäht, kui

a) kohanimi esineb
OMADUSSÕNA tähenduses
(küsi MISSUGUNE?)

soome rahvaepos
alpi kannike
viini vorst

Koosta lauseid sõnadele:

Ėesti - eesti
Tartu - tartu
Vene - vene

Näiteks:

Pärnu on Eesti tun-
tuim kuurordikinn.

Sugulased elavad
Tartus.

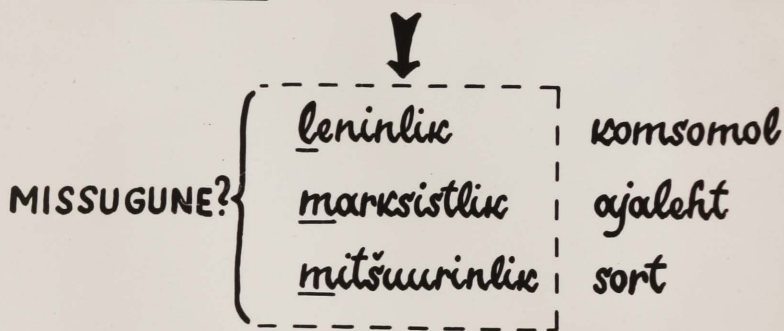
Käisime ekskursioonil
Vene NSV-s.

lugesin eesti rahva-
epost „Kalevipoeg”.

Ostsin kaks tartu
saia.

Muuseumis on vene
kunstnike tööde näitus.

6) isikunimi OMADUSSÖNA tähenduses

Kirjuta need pärisnimedena!

leninlik - Lenin

marksistlik - Marx

mitšuurinlik - Mitšurin

JÄTA MEELDE!

5. Baikali
Pärnu
Orissaare
„Murrangu“
Hoeru

järv
jõgi
sidejsk.
kolhoos
külanõukogu

sõnad, mis märgivad
koha või asutuse

LIIKI —

EI OLE PÄRISNIMED

Kus töötavad sinu vanemad?

Millal kasutame väikest
algustähte?

Meenuta 5 reeglit!

Väike algustäht!

- 1) detsember, pühapäev, oktobri-
pühad
- 2) vene keel, poolakas, setu mur-
re
- 3) olympia võitja, USA president
- 4) tartu sai, leninlik noorus
- 5) võhma raudteed

PÕHJENDA!

?

?

?

?

?

Kokkuvõte

1) <u>detsember</u> ...	kuud, nädalapäevad, pühad
2) <u>vene keel</u> ...	keeled, rahvad, elanikud
3) <u>olümpia</u> võitja...	au- ja ametinimetused
4) <u>tartu</u> sai ...	koha- ja isikunimed OMADUS-
SÕNA tähenduses
5) Võhma <u>raud-</u>
teejaam	kohta ja asutuse liiki märkel-
vad sõnad

Jäta meelde!

Kasuta neid sõnu lauseis!

Rühmita!

Liit, armee, rahvas, Eesti, riik,
kord, -maa, noor, võim, valitsus,
kodanik.

Päiendsõnaks Nõukogude või
nõukogude.

Nõukogude	nõukogude

Mitu suurt algustähte?

1. [t]artu [f]iinliku [ü]likooli [ü]liõpilased viibisid hiljuti [t]aga-[k]aukaasias.	?
2. Nad sõitsid mööda [k]aspia [m]erd [a]strahani.	?
3. [m]oskvasse jõuti [m]ootorlaeval „[t]rud“ [v]olga [j]õe ning [m]oskva-[v]olga [k]anali kaudu.	?

12 suurt ja 5 väikest algustähte

<u>T</u> artu <u>R</u> iueliku <u>Ü</u> likooli	<u>ü</u> liõpilased
<u>T</u> aga- <u>K</u> aukaasias	
<u>K</u> aspia	<u>m</u> erd
<u>A</u> strahani	
<u>M</u> oskvasse	<u>m</u> ootorlaeval
„ <u>T</u> rud“	
<u>V</u> olga	<u>j</u> õe
<u>M</u> oskva- <u>V</u> olga	<u>k</u> anali

Paranda, kus viga!

Nõukogude Liidu kommunistlik partei on nõukogude riigi juhtiv ja suunav jõud. Vene tellis Ajakirja „Nõukogude Kool“ ja ajalehe „Sirp ja vasar“. Möödunud aasta jaanipäeval olid meil külas ukrainlased, Ootoot-riühhadeks sõidame aga ise Ukrainasse.

Õige on:

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on Nõukogude riigi juhtiv ja suunav jõud. Vene tellis ajakirja „Nõukogude Kool“ ja ajalehe „Sirp ja Vasar“. Möödunud aasta jaanipäeval olid mail külas ukrainlased, oktoobripühadeks sõidame aga ise Ukrainasse.

Kas suur või väike täht?

[k]ausaasia tee

Eesti NSV [h]aridusminister

[m]iheliku

„Uue [t]ee“ kolhoos

[e]simene mai

[e]simene maailmasõda

Ungari [r]ahvavalitsus

[r]anama kanal

Suur algustäht

Mitos reegel?

1) teater „Vanemuine“	?
2) ajakiri „Tehnika ja Tootmine“	?
3) tsemenditehas „Punane Lunda“	?
4) mootorlaev „Johannes Vares-Barbarus“	?
5) Põltsamaa Keskool	?
6) Kolga-Jaani	?
7) seinaleht „Uus Sugupõlv“	?

Kontrolli !

- 1) 6. reegel
- 2) 5. —"
- 3) 6. —"
- 4) 6. —"
- 5) 4. —"
- 6) 2. —"
- 7) 5. —"

Iga sõna kirjutatakse suure algustähega . . .

- ①
- ②
- ③
- ④
- ⑤
- ⑥

Iga sõna kirjutatakse suure algustähega:

- ① isikunimedes
- ② lütkohanimedes
- ③ riikide ametlikes nimetustes
- ④ asutuste, organisatsioonide ja käitiste ametlikes nimetustes
- ⑤ ajalehtede ja ajakirjade nimetustes
- ⑥ mitmesõnalistes erinimetustes

Kirjuta õpikust harjutus nr. ... !

Teoste, kirjutiste, nootide ja
muudes pealkirjades ning ajaloo-
sündmuste nimetustes kirjutatakse...

... ainult ESIMENE SÕNA
suure algustähega.

Nimeta erandid!

- 1) Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon
- 2) Suur Isamaasõda
- 3) Parüisi Kommun

Kirjuta kordamisharjutus nr. ...!

Paranda Antsu kiri ja pane
selle eest hinne!

33

Pere Peeter!

Kas lähikesime pärast Jaani-
päeva matkama lõuna-estisse. Isa kin-
kis mulle jalgratta Kirist. Sõidame üle
Kilingi Nõmme Viljandisse, sealt võrtsjär-
ve äärde. Klilastame ka minu vanaisa
„Rahvaste sõpruse“ kolhoosis. Kas sa oled
nõus tulema?

Pervitades Ants.

34

Pere, Peeter!

v
1 Kas lähikesime pärast Jaani-
päeva matkama lõuna-estisse? Isa kin-
v kis mulle jalgratta „Kirist.“ Sõidame üle
11 Kilingi-Nõmme Viljandisse, sealt võrtsjär-
ve äärde. Klilastame ka minu vanaisa
11 „Rahvaste Sõpruse“ kolhoosis. Kas sa oled
nõus tulema?

Pervitades Ants.

2

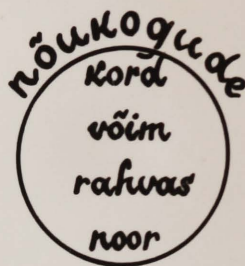
Kirjuta vigane kiri õigesti ümber!

35

Millal kasutatakse
täiendsõna Nõukogude
ja millal nõukogude?

Nõukogudemaa

ÄRA UNUSTA !

Suur või väike algustäht ?

Möödunud [R,]eedel ostsin enesele raamatukauplusest „[K,]irjavara” [G,]aidari jutustuse „[T,]imur ja [T,]ema [M,]eeskond”. Nägime [K,]inos „[E,]dasi” värvilist filmi „[T,]ark [K,]arakas”. Nõukogude [L,]üliidu [J,]algpallurid sõitsid [L,]ääne-[E,]uroopasse.

Õige on :

Möödunud reedel ostsin enesele raamatukauplusest „Kirjavara” Gaidari jutustuse „Timur ja tema meeskond”. Nägime kinos „Edasi” värvilist filmi „Tark harakas”. Nõukogude liidu jalgpallurid sõitsid lääne-euroopasse.

Täida tabel!

39

IGA SÕNA SUURE ALGUSTÄHEGA	AINULT 1. SÕNA SUURE ALGUSTÄHEGA	VÄIKE ALGUSTÄHT
1) isikute nimed	1) teoste ja muud pealkirjad	1) kuud nädalapäevad pühad
2)	2)	2)
3)		3)
4)		4)
5)		5)
6)	Ürandid: 1. 2. 3.	

Mina oskan õigesti
kasutada suurt ja
väikest algustähte.

Aga Sina?

40

Filmi katsetamine praktikas.

Õpetajatelt, kes käsitlesid suurt ja väikest algustähte V klassis filmi järgi, paluti kommentaare filmide kasutamisest. Selleks anti neile järgmine küsimustik.

Millised olid õpetajapoolsed kommentaarid filmiga töötamisel? Kas kasutati ära kõik kaadrid? Millised jäeti vahele? Mis põhjusel? Milliseid ülesandeid tehti kirjalikult ja milliseid suuliselt? Kas filmi kaadreid kasutati ka tunnikontrolli materjaliks? Milliseid? Tulemused? Kas kasutati vastavaid lipikuid? Kuidas see õnnestus? Kui palju jäi aega muuks tööks? Milliseid lisaülesandeid tehti? Kuidas seoti filmi õpikuga? Lühike retsensioon vastava osa käsitlemisest õpikus.

Õpilaste aktiivsus ja distsipliin. Teadmiste tase. Kuidas õpilastele meeldis filmiga töötada? Kas kergenes õpetaja töövaev tunni ettevalmistamisel? Tehnilised mured ja probleemid. Millisel määral õigustab diafilm end grammatika tundides? Õppediafilmide tulevik.

Järgnevad kommentaarid ongi koostatud aineõpetajate vastuste põhjal.

Tartu V Keskkooli õpetaja K. Kaldvee arvab, et mitmed võimalused, mida oleks pakkunud just töö filmiga, jäid kasutamata, sest selline töömeetod oli veel uudne. Kommenteerimine toimus õpetaja poolt püüduna veelgi paremini lahti mõtestada kaadreid ning tuua omapoolseid lisanäiteid, samuti vih-

jetena õpilaste tähelepanu juhtimiseks eriti olulistele kaadritele. Kasutati kõiki filmi kaadreid. Teistkordsel töötamisel õppediafilmi järgi jätaks õpetaja vahele kaadrid, mis nõuavad reeglite veelkordset kirjutamist (I - 38, II - 16,28 jmt.), sest nende liiga rohke kordamine võib muuta teadmised mehhaaniliseks. Kirjalikult tehti kõik need kaadrid, mis sisaldasid reegleid. Võib-olla tundub see tarbetuna, sest samad reeglid on ka õpikus, kuid reeglite vihikusse kirjutamise moodust on selles klassis süstemaatiliselt kasutatud ja lapsed on sellega harjunud. Üldiselt tingis töö filmiga klassis suulise töö suurema erikaalu.

Kirjalikult tehti lisaks reeglitele ja näidetele veel mõned pikemad lünkharjutused (I filmist kaadrid 7 ja 11, II - 24, III - 25 jt.) Tunnikontrolleks kasutati filmi kaadreid ainult ühel korral (II - 26) ja selgi korral polnud valik vist kõige õnnestunum. Kahtlemata oleks võinud kasutada mitmeid filmilõike õpilaste teadmiste kirjalikuks kontrolleks. Lipikuid ega muid abimaterjale Tartu V Keskkoolis ei kasutatud. Tundides kasutati erinev arv kaadreid. Üldse oli kogu ainelõik jagatud kümnele tunnile. Filmi demonstreerimisel lähtuti aine sisulisest jaotusest, kuigi nii sattus mõnele tunnile liiga ohtralt materjali (näiteks tunnid, kus võeti läbi lõigud "Kõik sõnad suure algustähega" ja "Väike algustäht", ning viimane kordamistund). Mõnes tunnis oli filmi kasutamine üsna tagasihoidlik (esimene sõna suure algustähega). Muuks tööks (kontroll ja kinnistamine) jäi aega piisavalt. See osa hõlmas tunnist $1/4$ - $1/3$,

olenevalt vajadusest. Lisaülesandeid kasutati põhiliselt kirjaliku tööna õpetaja poolt antud sõnadele lausete moodustamisel. Filmi ja õpiku paralleelset kasutamist ei toimunud. Üldse tehti klassis, kus demonstreeriti õppefilmi, vähe tööd õpikuga. Õpikus olevaile reegleile ei pööratud erilist tähelepanu, kasutati sealt vaid harjutusi. Õpikus leiab vastav ainelõik küllaltki hea, konkreetse käsitlemise ning erineb sisuliselt ainult mõningate pisiküsimustes filmist. Materjal on V klassi õpilastele jõukohane. Kahjuks on näited kohati aegunud ning ühekülgsed. Kahtlemata on film emotsionaalsem.

Põltsamaa Keskkooli õpetaja A. Roosipõld kasutas samuti diafilmi grammatika õpetamisel esimest korda. Kasutamata jättis ta I filmist kaadrid 11-12 ja II filmist kaadrid 16-17, sest selleks ei jätkunud aega, kuigi ülesanded oleksid olnud huvitavad. Enamik kaadreist töötati läbi suuliselt, õpilased tõid lisaks filmis antule veel omapoolseid näiteid ja moodustasid lauseid. Kirjalikult tehti need ülesanded, kus töökäsk nõudis õigesti kirjutamist või vigase teksti parandamist. Tunnikontrolleks kasutati I filmi 43. kaadrit, kusjuures lisaks lasti õpilastel kirjutada reeglid, millel kirjutatakse iga sõna suure algustähega. II filmi kasutamisel lasti tunnikontrollina kirjutada lühikene kiri sõbrale. Õpilastel olid kaasas ka ümbrikud ja spetsiaalne kirjapaber. Tulemused olid üldiselt head. Töö mitmekesistamiseks tarvitati ka lipikuid, kuhu olid kirjutatud S ja y. Õpilastele meeldis väga anda vastuseid lipikuid tõstes. Õpetaja A. Roosipõld

põld rõhutas, et eriti hea oli neid kasutada kordamisel, mil õpetaja sai korraga terveist klassist pildi, kuidas keegi oskab ja kes teeb vigu.

Üldse kasutati Põltsamaa Keskkoolis filmi 9 tunnis: I tunnis - 8 kaadrit (I filmi 3.-lo. kaader), II - 18 (I, 15.-32.), III - 16 (I, 33.-48.), IV - 10 (II, 1.-10.), V - 7 (II, 11.-15., 18.-19.), VI - 9 (II, 20.-28.), VII - 8 (III, 1.-8.), VIII - 16 (III, 9.-24.), IX - 16 (25.-40.). Kümnendas tunnis toimus lõppkordamine ja filmi enam ei näidatud. Muuks tööks jäi mõnes tunnis aega võrdlemisi napilt, õpikuga tööks jäi aega maksimaalselt 10 minutit. Õpiku harjutused püüti siiski ära kasutada: osa tehti suuliselt klassis, teine osa kirjalikult kodus. Filmi seostati ka õpikuga. Õppinud reeglid suure ja väikese algustähe kohta selgeks filmi abil, leiti vastavad reeglid ka õpikust ja loeti seal antud näiteid. Ühtlasi tuletati meelde filmist õpitud näiteid. Õpetaja A. Roosipõld tahaks õpikus vastava teema juures näha rohkem kinnistavaid ja kordavaid harjutusi.

Õpetaja A. Kärtner Nõo Keskkoolist kasutas ära kõik kaadrid. Filmi ülesanded töötati läbi põhiliselt suuliselt, kirjalikuks tööks kasutati õpiku harjutusi ja lisaülesandeid väljastpoolt õpikut. Mõningaid kaadreid kasutati eelmise tunni kontrollimiseks. Nii näiteks kontrolliti 5 õpilast III filmi 21. kaadris toodud harjutusega. Samal ajal töötas õpetaja ülejäänud õpilastega arvkaartidega. Filmiga töötamisel olid tunnid küllalt tihedad, nii et aega muuks

tööks peaaegu ei jäänudki. I filmi läbitöötamiseks kulus 4 tundi, II - 2 tundi, III - 3 tundi. Kahest kordamistunnist toimus üks pärast II filmi ja teine pärast kogu materjali läbivõtmist.

Palade 8-kl. Kooli emakeeleõpetaja A. Ristmägi jättis I filmist kasutamata 11. ja 12. kaadri, sest õpilastel polnud lugemikke kaasas. II osa 26. ja 27. kaader aga jäeti kasutamata seepärast, et selle ülesande sooritamine oleks nõudnud suurt eeltööd numeratsiooni omandamise näol. Kahjuks ei tulnud õpetaja mõttele, et õpilased võiksid õpikust vaadata reeglite järjekorranumbreid. Niisuguseid harjutusi hiljem siiski kollektiivselt tehti. III filmi 37. kaadris toodud harjutus jäi tegemata aja puudusel. 39. kaadri tabeli aga laskis õpetaja täita varem ja veidi muudetud kujul. Kirjalikult vastati II filmi 16. kaadri küsimustele. Palju tuli õpetajal anda lisaseletusi avalduse (II filmi 15. kaader) kirjutamisel. Antsu vigane kiri (III filmi 33. kaader) kirjutati ilma eelneva analüüsita õpilaste poolt ja õigesti ümber. Seejärel vahetasid pinginaabrid tööd ja parandasid 34. kaadri järgi. Koduseks ülesandeks anti iga kord harjutus õpikust. Õpetaja kontrollis kodus tehtud tööd iga tunni järel. Vigu esines loodetust rohkem. Õpetaja tunnistas, et harjutuste vigade analüüs jäi puudulikuks. Kui klassis oleks kasutatud koduste harjutuste lugemist, oleks aeg uue materjali käsitlemiseks jäänud napiks. Õpetaja aga eelistas diafilmi. Tunnikontrolli hindele õpetaja ei teinud. Lipikuid kasutati ja õpetaja tunnistas selle võtte

heaks. I tunnil töötati läbi 11 kaadrit (I, 1.-10., 13.), II - 19 (I, 14.-32.), III - 16 (I, 33.-48.), IV - 9 (II, 2.-10.), V - 5 (II, 11.-15.), VI - 11 (II, 16.-25., 28.), VII - 9 (III, 1.-9.), VIII (III, 10.-24.). IX - 3 (III, 25.-27.), X - 0, XI - 11 (III - 28.-36., 39.-40.). Iseloomulik on see, et Palade 8-kl. koolis õpetaja kasutas filmi ka tunni algul eelmise materjali kordamise eesmärgil. Kuigi töötati suurema tempoga kui tavaliselt, jäi aega teisteks töövõteteks väga vähe. Seepärast ei jõutud teha ka lisaülesandeid. Tavaliselt vastas üks õpilane klassi ees, teised tõid näiteid, mida vastaja pidi põhjendama. Filmi ja õpiku seostamine piirdus ainult koduse õppimise ja harjutuste kirjutamisega.

Nagu näeme, on filmiga töötanud õpetajate töömaneeris mõndagi erinevat. Palju oleneb muidugi õpetaja isikupärast ja klasside tasemest. On selge, et üks klass jõuab 45 minutiga rohkem ära teha kui teine. Paljus aga lähevad õpetajate kommentaarid peaaegu täiesti kokku. Nii märgivad kõik õpetajad, et õpilased võtsid uue töövormi hästi vastu. Huvi ja aktiivsus, millega kaasnes hea distsipliin, püsisid töö lõpuni. Õpilaste eneste ütluste järgi meeldis neile töö filmiga, märgiti ära töö huvitavust, isegi põnevust, ülesannete mitmekesisust ja mis peaaegu pidevat töötahet filmis antud ülesannete lahendamiseks. Ainult Hiiumaa lapsed jäid tagasihoidlikumateks, nad ei vaimustu millestki eriti kergesti. Tundus, et algul oli neil huvi diafilmi

vastu suurem kui lõpu poole. Paistis ka, et mõni õpilane oli nagu tavaliseltki hajameelne ja loid. Aktiiviseerusid aga eriti just klassi kõige nõrgemad õpilased, kes andsid pidevalt õigeid vastuseid. Üksmeelselt kurdavad õpetajad, et paraku ei toonud tundides tõusnud aktiivsus enesega kaasa teadmiste kõrget taset. Tunnis jäi mulje, et kõik tunnevad materjali väga hästi, kuid kirjalikult tegid õpilased ikka veel palju vigu. Üldse oli laste suuliste vastuste tase tunduvalt kõrgem kui näitas seda kontroll-etteütlus. Ilmselt on siin tegemist nn. näilise omandamisega. Õpilased olid veendunud, et nad said kõik juba tunnis selgeks, ja kodus enam õpiku järgi ei korranud. Veel märgiti, et paralleelklassid (kontrollklassid, kus filmiga ei töötatud) olid solvunud, et neile filmi ei näidatud, ja isegi protesteerisid seepärast. Õpetajad kriipsutavad alla, et nende töövaev tunni ettevalmistamisel vähenes tunduvalt, põhiliselt just mõttetöö osas. Tuli muidugi koostada tunni üldine plaan, vaadata läbi tunnis kasutamisele tulevad kaadrid, vajaduse korral mõelda ka lisanäidetele ja ülesandeile. Töö oli aga uudne ja vaheldusrikas õpilastele, nii et erilist lisamaterjali nagu poleks vaja olnudki. Rohkem aega kui varemalt võttis õpetajal siiski vihikute parandamine, sest enne sai seda tundides rohkem teha. Nüüd aga surus õppefilm õpetajale peale kiirema tempo. Kergendus oli eelkõige selles, et tahvlile polnud enam vaja kanda näiteid, reegleid, skeeme jne. Film annab kogu

klassile kätte materjali, mille käsitsi paljundamisega oleks suuri raskusi, kordamist võimaldab alati vajalike kaadrite ettekeeramise ja jne. Filmi kasutamine tõi endaga kaasa ka tehnilisi probleeme. Neist valusaim on tehnilise aparatuuri vähesus. Kuigi "LETI" peaks olema töökindel valgus ruumis, on päikesepaistelise ilmaga ometi aparadi- ga töötamine raske. Pimendatud ruumis on jälle tülikas teha kirjalikku tööd, sest valguse sisse- ja väljalülita- mine kipub segama töö rütmi. Sobib aga osaliselt pimenda- tud ruum.

Et aga ka pimedas klassis on võimalik töötada filmi järgi, seda tõestas õpetaja A. Ristmägi Palade 8-kl. Koolis, kus polnud aparati "LETI". Alguses häiris ka aparadi su- rin. Võis täheldada, et esimestes tundides oli mõningate õpilaste tähelepanu koondatud rohkem filmi demonstreeri- mise tehnilisele küljele kui filmi sisule. See nähtus kind- lasti kaob diaprospektori sagedama kasutamisega. Õpetajad on veendunud, et diafilmid grammatika õpetamisel õigustavad end, kui nad rikastavad tundi. Õppefilmide tuleviku määrab- ki see, kuivõrd nad suudavad koolitunde mitmekesistada. Põhjalikult tuleks aga läbi mõelda filmiga tundide metoo- dika, et töö kasutegur oleks võimalikult suurem. Kui juba tulevikust rääkida, siis kas poleks reaalne anda igale õpilasele vastav diafilm ja aparaat (ilma suure ekraani vajaduseta aparate on ju olemas)? Sellisel juhul peaks olema ühe ainelõigu käsitlemiseks 4-5 filmi varianti,

millest õpetaja valib igale õpilasele vastavalt tema võimetele sobiva. Eriti väärtuslikud oleksid sellised diafilmid nõrgemate õpilaste jaoks. Nii saaksid nad ise-
seisva konsultatsiooni. Ja efekt (kui seda üldse ongi!) on saavutatud hoopis lihtsamalt ja odavamalt kui keerukate õpetamismasinade praktikasse juurutamisega. Muidugi toob diferentseeritud õpetamine kaasa omad probleemid, kuid ometi tasuks sellele mõelda.

Õppediafilmidega töötanud õpetajatelt paluti ka lühikesed retsensioonid filmi kohta. Õpetajad arvasid, et õppefilmil ülesandeks on täiendada grammatikatundi, kui ta on antud ainelõigu osas õpikust parem ja kui ta annab õpikule lisamaterjali või sisaldab rikkalikult harjutava ise-loomuga ülesandeid. Ei saa alahinnata elava filmi emotsionaalsust õpikuga võrreldes. Kui vaadata õppefilmil nendest nõudmistest lähtudes, siis on see ilmselt õnnestunud ja tänuväärseks vahelduseks õpilastele küllaltki väsitavates ja pingerikastes grammatikatundides. Kõik õpetajad märgivad positiivselt seda, et filmi oli paigutatud sobivalt valitud pilte ja nende järgi oli võimalik organiseerida ka kasvatuslikku vestlust. Õpilastele meeldisid eriti viga-
sed tekstid, mida suure huviga parandati. Teadmiste kinnistamise eesmärgil võiks selliseid harjutusi olla rohkemgi. Tore oli ka see, et õpilastele oli antud otseseid küsimusi (Kus sa elad? Kus töötavad ja õpivad sinu perekonna liikmed? jne.), millele samuti vastati meeleldi. Õpetajatele meeldis eriti kaader Eesti NSV kaardiga. Õpetaja

A. Kärtner arvas, et tänu just sellisele esitusviisile ei eksinud katseklass kontrolletteütleses liitkohanime Kesk-Eesti kirjutamisel kordagi, kuna kontrollklass tegi siin 5 viga. A. Kärtner oleks tahtnud filmis näha rohkem pilte asutuste, käitiste või kolhoosikontori sildiga. Õigustanud oleks ka teeviit: Kolhoos "Rahva Tahe" vms. Õpetaja A. Ristmägi ei ole rahul I filmi 5. kaadris toodud definitsioonidega, mis on küll veidi paremad kui õpikus, kuid V kl. õpilasele ikka veel raskepärased. Kaadreid 11-12 ei pea A. Ristmägi vajalikeks, sest tulemus polevat neid väärt. Pigem võiks anda 5-6 lauset diafilmis ning õpilased leiavad sealt üldnimesid koos pärisnimega. Päris- ja üldnimede mõistete omandamisele tuleks pöörata erilist tähelepanu, kuigi pealtnäha on asi lihtne. Definitsioonidest üksi ei piisa. A. Ristmägi teeb ka konkreetseid ettepanekuid. Nii näiteks õigustaks end maakaart, kuhu kord on kantud üldmõisted tingmärkidena, kord aga pärisnimed väljakirjutatuna. Sama efekti võidakse saavutada ka ajalehtede, ajakirjade või raamatute kirjutustega, kus esimene kord nimed ei paista, teine kord aga paistavad. Muidugi võib selliseid kaadreid asendada õpetaja tööga. 15. kaader võiks jääda ainult vaatluseks ja kommentaariks, reeglite nimestikku poleks seda vaja arvata, sest isikunimede kirjutamine suure algustähega on niivõrd loomulik, et vaevalt õpilane siin ebateadlikult eksib. 23. kaadrit peab aga õpetaja V kl. õpilastele liiga raskeks. Rahul ei olda lühendiga AÜ

(kaadrid 24-25), pooldatakse USA-d. Ka 26. kaadris too-
dud linnu ei paigutavat V kl. õpilased õigesse riiki.
Kerkib ka paar sisulist probleemi: Kas kirjutada Haridus-
ministeerium või haridusministeerium? Miks "Õigekeelsuse
sõnaraamat" on ebajärjekindel (Väike-Emajõgi, Suur-
Emajõgi, aga Väike Munamägi, Suur Munamägi)? Raskusi ole-
vat õpilastele tekitanud veel 43. kaader, kuigi tegemist
on vajaliku harjutusega. Igati õigustaksid end pildid Suu-
re Isamaasõja ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni
kohta. Palade 8-kl.koolis tehti kokkuvõttev tabel järgmisel
kujul.

	Tüüpsõna	Reegel
Iga sõna	Peeter Esimene	isikunimed
suure algus-	Lõuna-Eesti	liikohanimed
tähega	Poola Rahvavaba- riik	riikide ametlikud nimetused
	jne.	

Kas ei tasuks sellist tüüpsõnade moodust kaaluda?

25. kaadris antud Seitsmeaastane sõda ja Leipzig on
õpilastele liiga võõrad. III filmi 5.-6.kaadri puhul aval-
datakse kahtlust, kas elanike nimetused pole antud ülearu-
selt. Põhinõudeks peaks ju olema, et reeglid oleks vähem
ja et ühe reegli alla saaks mahutada rohkem. 10. ja 11.
kaader vajaksid rohkem näitlikustamist, sest tegemist on
õpilastele väga abstraktse juhtumiga. Samuti peaks suuren-
dama vastavate kaadrite arvu. Rohkem näitlikustamist oleks
tarvis ka täiendsõna Nõukogude ja nõukogude käsitlemisel.

Seda saaks teha pildimaterjali või skeemidega.

Näiteks:

võim > riigid, kus...

valitsus > valitsushoone, mis asub...

jne.

Üheks õnnestunumaks harjutuseks peetakse Antsu kirja. Üldiselt peab A.Ristmägi filmi tugevateks külgedeks algust ja lõppu, pildimaterjali ja väljalõigete kasutamist, induktiivse meetodi domineerimist ning mitmesuguste harjutuste tüüpide esinemist. Nõrkadeks külgedeks olevat see, et film on koostatud liiga õpiku järgi (harjutused nagu (L, l)õu-na (E, e)sti on kahjulikud visuaalse mälu õpilastele), ja õpilastele abstraktsed juhtumid (TRÜ-s - ülikoolis, Gruusia - gruusia tee, Nõukogude - nõukogude) jäävad ka diafilmis abstraktseteks.

Õpetaja K. Kaldvee tõstab esile ühtse süsteemi reeglite esitamisel läbi kõigi kolme filmi. Valdav osa kaadreid on sisuliselt huvitavad ja mõtlemist virgutavad. Filmi kõigi kaadrite taseme aga polevat siiski ühtlane. Rea väga heade kaadrite kõrval (I - 16, 43, II - 18, 22, III - 33 jpt.) esineb ka väheütlevate ülesannetega kaadreid. Nii ei minevat ilma õpetaja abita I filmi 5. kaadri ülesande täitmine. II filmi 4. kaadris oleks parem, kui töökäsk kõlaks veidi teisiti: Nimeta, milliseid raamatuid oled lugenud. Mõnel ülesandel puudub ka ootuspärane kontroll. Piltidega kaadrite eesmärgiks peaks olema filmi elavamaks muutmine. Praegusel kujul õigustavad selles osas ainult üksikud neist.

Vastupidiselt õpetaja A.Ristmäe arvamusele peab K. Kaldvee filmi alguse- ja lõpukaadreid ebaõnnestunuks. Need kaks karikeeritud kuju on kaugel heast maitsest ja tekitasid õpilastes üleoleva mulje, mis aga polnud ilmselt nende eesmärk. Ka grammatiliselt on see vilets selgitusmaterjal. Mõned piltidega kaadrid ei õigusta oma asukohta (näiteks - I - 21). Ennatlik on I osa lõpukaader G.Titovist, sest reeglid, mille teadmist nõuab ülesande täitmine, tulevad alles II ja III osas. Tehniliselt on ebaõnnestunud II osa lõpukaader. Midagi lisaks ei anna õpiku materjalile II filmi 14. kaadris toodud avaldus. See on õpilastele kaugel ega huvita neid. Märksa suuremat elevust tekitaks ülesanne kirjutada avaldus kooli direktori nimele sooviga astuda 9. klassi. Võib-olla oleks tulnud ka II osa terviklikkusele kasuks, kui reegli "Esimene sõna suure algustähega" kordav osa oleks järgnenud vahetult reegli õppimisele. Filmi III osa on ülesannete poolest kõige rikkam, lisaks sisaldab see veel kordamisküsimusi. Tarbetuna tunduvat korduv nõue reeglite kirjutamise osas, eriti nõue täita reeglite tabel.

Nagu näeme, on õpetajate arvamustes nii ühist kui ka erinevat. Palju sõltub ka iga õpetaja individuaalsest maitsest. Kokkuvõtteks aga toonitavad kõik õpetajad, et küsitavused mõnes kaadris (neid võib vahele jätta) ei vähenda filmide väärtust ning need on eduga rakendatavad 5. klassides vastava grammatikaosa õpetamisel.

Et saada võimalikult usutavamaid katseandmeid, püüti diafilmide katsetamist läbi viia võimalikult suure õpilaste arvuga. Selleks kasutati ära diafilmi kõik olemasolevad neli koopiat. Tartu V Keskkoolis, Põltsamaa ja Nõo Keskkoolis töötasid õpetajad nii katse- kui ka kontrollklassiga, kuna Palade 8-kl. Koolis oli ainult katseklass. Filmide katsetamine toimus 1966.a. aprillikuus.

Pärast suure ja väikese algustähe käsitlemist kirjutasid kõik kontroll- ja katseklasside õpilased kontroll-etteütluse. Etteütluse tekst (pikkus 109 sõna) oli järgmine.

See oli Nõukogude Eesti aastapäeval, kui onu sõitis meile Leningradist külla. Ta on pärit Kesk-Eestist Paide rajoonist ja külastas ka oma endist kodu "Rahva Võidu" kolhoosis. Hiljem sõitsime onu "Volgaga" kangelaslinna, mis on nõukogude võimu häll. Kaasa tuli ka õde, kes õpib ülikoolis.

Möödunud sajandi keskel toimus Mahtra mõisas ülestõus, mida tuntakse Mahtra sõja nime all. Sellest ajaloolisest sündmusest jutustab E. Vilde oma romaanis "Mahtra sõda".

Tartu 2. Keskkooli pioneerid kohtusid võidupühal tallinlastega. Pidulikust malevakoondusest võttis osa ka Nõukogude Lõidu Kangelane Arnold Meri, kes jutustas noortele Suurest Isamaasõjast.

Pärast tunde lugesin kooli raamatukogus ajalehte "Sirp ja Vasar", kus kirjutati NSV Lõidu rahvakunstnikust Aino Talvist. Koju lugemiseks laenutasin eesti rahvaeepo-

se "Kalevipoeg".

Teemakohaste veavõimaluste suhe kõigi veavõimalustega on 6/11 (42:77).

Etteütlosti hinnati järgmiste hindamismismide alusel:

0 viga	-	"5"
1-2 viga	-	"4"
3-5 viga	-	"3"
6-9 viga	-	"2"
üle 9 viga	-	"1"

Seni on pedagoogikas väga vähe kasutatud matemaatilisi meetodeid. On aga selge, et ainult kvalitatiivne hinnang ei anna rahuldavat vastust küsimusele ühe õpetamismeetodi eelistest võrreldes eksisteerivaga. Selleks on hädavajalikud ka sellised kvantitatiivsed näitajad, mis on küllalt usaldusväärsed, selleks et neid kõrvutada õpetamismeetodite võrdlemisel (4).

Käesolevas töös on õpetamise efektiivsus arvatud järgmiselt. Aluseks on võetud kontrolletteütuses tehtud teemakohaste vigade arv ühe õpilase kohta. Kontrollklassi keskmine on jagatud katseklassi keskmisega ja korrutatud 100-ga. Kui kontrollklass puudub (Palade 8-kl. Kool), siis on aluseks võetud kontrolletteütust kirjutanud õpilaste keskmine veerandihinne ja kontrolletteütuse keskmine hinne. Katseklassi vastav näitaja on jagatud kontrollklassi näitajaga ja korrutatud 100-ga. Õpetamise efektiivsus on saadud seega protsentides.

Et tegelikkuses esineb väga harva sellist olukorda, mil katse- ja kontrollklassid on antud õppeaines võrdsed,

siis on järgnevaisse tabelitesse lisatud võrdlemiseks veel katse- ja kontrollklasside õpilaste veerandihinded, kontroll-etteütluse hinded ja vigade üldarv. Ühtlasi tuuakse ära statistika kontrolletteütluste teemakohastest vigadest.

Põltsamaa Keskkooli V-a kl. (katseklass)

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Veerandi hinded			Ette- ütlu- hinne	Vigu etteütlu- ses	
		I	II	III		üldse teema- kohaseid	
1.	Apinis, G.	3	3	3	3	3	2
2.	Bamberg, M.	3	3	3	3	3	2
3.	Hein, J.	4	4	4	4	1	1
4.	Karin, A.	3	3	3	4	2	1
5.	Kont, A.	4	4	4	4	2	1
6.	Krillo, R.	2	2	2	3	3	1
7.	Kulp, K.	4	4	4	4	1	1
8.	Laredei, A.	4	3	3	3	3	2
9.	Laustam, H.	3	2	3	3	5	2
10.	Liiv, M.	3	3	2	2	6	3
11.	Luide, S.	4	4	4	5	-	-
12.	Maigre, V.	3	3	3	4	1	-
13.	Mandra, R.	3	2	3	3	3	-
14.	Männiksaar, J.	3	4	4	4	1	-
15.	Pahker, A.	2	3	3	4	2	2
16.	Reinsoo, T.	3	3	3	4	2	-
17.	Rell, T.	4	4	5	5	-	-
18.	Siipsen, S.	4	4	4	4	1	1
19.	Uusküla, U.	4	4	4	4	2	1
20.	Veski, H.	3	3	3	4	1	1
21.	Viggor, R.	3	3	3	3	3	1
22.	Ööman, H.	3	3	3	3	5	2
keskmine:		3,27			3,63	2,3	1,09

Põltsamaa Keskkooli V-c kl. (kontrollklass)

Jr. nr.	Õpilase nimi	Veerandi hinded			Ette- ütelse hinne	Vigu ette- ütelses	
		I	II	III		üldse	teema- kohaseid
1.	Goroško, V.	3	3	3	2	6	2
2.	Janvest, U.	2	2	2	2	7	5
3.	Karu, M.	4	3	4	4	1	-
4.	Koller, R.	3	3	3	4	2	2
5.	Korts, J.	5	4	4	4	1	-
6.	Kuik, H.	5	4	5	5	-	-
7.	Kupper, E.	3	3	3	3	4	2
8.	Kõrgesaar, A.	5	5	4	5	-	-
9.	Laikme, E.	2	3	3	2	6	4
10.	Lellp, K.	3	3	3	3	3	2
11.	Oidram, R.	3	4	4	4	2	2
12.	Ots, M.	5	5	5	5	-	-
13.	Pallo, I.	4	4	4	5	-	-
14.	Põldmaa, M.	3	3	4	3	3	1
15.	Pärn, E.	3	3	3	5	-	-
16.	Reinsoo, I.	4	3	3	4	2	2
17.	Schletski, J.	3	3	3	3	5	1
18.	Sulkovski, B.	3	3	3	3	5	4
19.	Tinnus, T.	3	3	3	3	4	2
20.	Veinglas, K.	3	2	3	3	5	2
keskmine:		3,4			3,60	2,8	1,55

Põltsamaa KK katseklassi etteütluste vigade analüüs

Jrk. nr.	Orotgramm Öpilase nimi	Nõukogude Eesti "Võlgaga"	nõukogude võim	ülikoolis	Maatra mõisas	Maatra sõja	Tartu II Kesk- kooli	Suurest Isamaa- sõjast	Eesti rahvaepos
1.	Apinis, G.	x							x
2.	Bamberg, M.	x						x	
3.	Hein, J.	x							
4.	Karin, A.		x						
5.	Kont, A.								x
6.	Krillo, R.			x					
7.	Kulp, K.								x
8.	Laredei, A.		x			x			
9.	Laustam, H.	x				x			
10.	Liiv, M.	x			x		x		
11.	Luide, S.								
12.	Maigre, V.								
13.	Mandra, R.								
14.	Männiksaar, J.								
15.	Pahker, A.					x			x
16.	Reinsoo, T.								
17.	Rell, T.								
18.	Siipsen, S.		x						
19.	Uusküla, U.								x
20.	Veski, H.								x
21.	Viggor, R.								x
22.	Ööman, H.		x	x					
Kokku		1	4	4	2	1	3	1	7

Põltsamaa KK kontrollklassi etteütluste vigade analüüs

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Ortogramm	Nõukogude Eesti aastapäeval	Paide rajoonist	"Rahva Võidu"	"Võlgaga"	nõukogude võim	ülikoolis	Mahtra mõisas	Mahtra sõja	"Mahtra sõda"	Nõukogude Liidu kangelane	Suurest Isamaa- sõjast	"Sirp ja Vasar"	rahvakunstnikust	Aino Talvist	eesti rahvaepos	"Kalevipoeg"
1.	Goroško, V.				x							x						
2.	Janvest, U.								x	x					x	x	x	
3.	Karu, M.																	
4.	Koller, R.					x							x					
5.	Korts, J.																	
6.	Kuik, H.																	
7.	Kupper, E.						x										x	
8.	Kõrgesaar, A.																	
9.	Laikme, E.		x			x				x							x	
10.	Lellep, K.						x										x	
11.	Oidram, R.			x	x													
12.	Ots, M.																	
13.	Pallo, I.																	
14.	Põldmaa, M.					x												
15.	Pärn, E.																	
16.	Reinsoo, I.									x		x						
17.	Schletski, J.							x										x
18.	Sulkevski, B.				x		x							x				
19.	Tinnus, T.										x						x	
20.	Veinglas, K.							x	x									
Kokku			1	2	2	2	3	2	2	3	1	2	1	1	1	1	5	1

Efektiivus Põltsamaa Keskkoolis:

$$\frac{1,55 \cdot 100}{1,09} = 142,2\%$$

Nagu tabeleist näha, on katseklassis kolme õppeveerandi jooksul hinnatud puuduliku hindegaga 5 õpilast (kontrollklassis 3), neist 2 õpilast (kontrollklassis 1) on täiesti puudulikud ja jäävad klassikursust kordama. Eriti silmapaistvaid õpilasi katseklassis pole, esile võiks tõsta vaid ühte (T. Rell), kuid õppeaasta kokkuvõtteks saab temagi hinde "4". Teised tulevad oma tööga üldiselt rahuldavalt toime. Ka paremate õpilaste poolest on kontrollklass eelistatumas olukorras. Suurt vahet keskmiste veerandihinnete osas siiski ei ole. Minimaalne on erinevus ka kontrolletteütluste keskmises hinded. Kui aga võrrelda keskmist vigade arvu ühe õpilaste kohta, siis ilmneb juba suur vahe ja seda hoopis katseklassi kasuks. Siit tulebki, et filmiga töötanud klass tegi teemakohaseid vigu tervelt 42,2% vähem kui filmita töötanud klass. Kui aga arvestada, et katseklass on mõnevõrra nõrgem kontrollklassist, siis peaks filmi kasutegur olema veelgi suurem.

Materjal tundidele oli mõlemas klassis jaotatud enam-vähem ühtlaselt. Kontrollklassis aga võttis õpetaja korraga läbi rohkem reegleid ja nii sai ta seal rohkem korrata ja harjutada. Tundide mitmekesistamiseks kasutati kontrollklassis pilte, tabeleid jm. õppevahendeid.

Nõo Keskkooli V-b kl. (katseklass)

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Veerandi- hinded			Ette- ütlu- hinne	Vigu etteütlu- ses	
		I	II	III		Üldse	teema- kohaseid
1.	Aldro, A.	2	3	3	3	4	1
2.	Arras, M.	3	3	3	3	4	1
3.	Birnbaum, V.	3	3	3	3	5	1
4.	Hint, R.	5	5	5	5	-	-
5.	Härm, M.	3	4	3	3	3	2
6.	Int, E.	3	3	3	3	3	1
7.	Jakobi, S.	2	3	2	3	3	1
8.	Jea, S.	3	3	2	3	3	3
9.	Kaasikoja, K.	3	3	3	3	4	1
10.	Kirpu, P.	3	3	3	2	7	2
11.	Konsa, I.	2	2	3	2	6	5
12.	Kört, V.	2	2	3	2	6	1
13.	Leitu, A.	4	4	4	5	-	-
14.	Lillo, A.	3	3	3	3	4	3
15.	Merivee, M.	3	3	3	4	1	-
16.	Meus, V.	2	2	2	2	8	2
17.	Nurmik, T.	3	3	3	2	8	4
18.	Oja, M.	3	3	3	2	11	3
19.	Pikksoo, R.	3	3	3	4	1	-
20.	Poola, K.	3	3	3	4	2	-
21.	Pruusapuu, J.	5	4	5	5	-	-
22.	Rõõmus, T.	3	3	3	3	3	-
23.	Sipelgas, V.	3	3	3	4	2	1
24.	Soidla, R.	3	3	3	3	4	2
25.	Taal, M.	3	3	3	4	1	1
26.	Tõnisson, T.	4	4	4	5	-	-
27.	Ubaleht, M.	3	3	2	3	3	1
28.	Ulst, T.	3	3	3	3	3	2
29.	Voore, A.	3	3	3	3	4	1
30.	Vähi, A.	4	4	4	4	2	1
31.	Õkva, T.	3	3	3	3	4	3
keskmine:		3,1			3,26	3,52	1,39

Nõo Keskkooli V-a kl. (kontrollklass)

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Veerandi- hinne			Ette- ütluse hinne	Vigu ette- ütluses	
		I	II	III		Üldse	Teema- kohaseid
1.	Aart, T.	3	2	3	1	22	11
2.	Agasjan, R.	3	4	4	3	3	2
3.	Ankro, A.	2	3	3	2	12	3
4.	Avaste, T.	4	4	4	4	1	-
5.	Erm, L.	3	3	3	3	3	1
6.	Kalde, A.	3	3	3	3	3	2
7.	Kasak, A.	3	3	3	3	4	2
8.	Kase, M.	3	3	3	3	4	3
9.	Kerge, R.	4	4	3	3	3	1
10.	Kilk, M.	3	3	3	4	1	1
11.	Kirpu, T.	-	3	3	2	6	4
12.	Kivi, M.	3	3	3	3	4	3
13.	Kriis, V.	3	3	3	3	3	2
14.	Kuldsepp, E.	3	3	3	3	4	2
15.	Kurvits, K.	4	4	4	4	1	-
16.	Lints, H.	3	3	3	2	7	4
17.	Otsason, R.	2	2	2	1	16	6
18.	Pent, K.	4	4	4	5	-	-
19.	Raig, H.	3	3	3	3	3	2
20.	Räni, A.	3	4	3	3	5	1
21.	Saar, R.	2	2	3	2	6	3
22.	Sulbi, T.	4	4	4	4	1	-
23.	Tamm, A.	1	2	2	1	29	8
24.	Treial, V.	3	3	3	3	5	3
25.	Tupits, R.	5	4	4	5	-	-
26.	Tuul, T.	4	4	4	5	-	-
27.	Viinalass, A.	3	2	3	1	13	4
28.	Vääri, A.	3	3	3	3	5	2
kokku:		2,87			2,93	5,75	2,5

Nõo Keskkooli katseklassi õpilaste etteütluste vigade analüüs

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Ortogramm	"Rahva Võidu"	"Võlgaga"	nõukogude võim	ülikoolis	Mahtsa mõisas	Mahtsa sõja	"Mahtsa sõda"	võidupühal	tallinlastega	NSV Liidu kange lane	Suurest Isamaa- sõjast	NSV Liidu rahva kunstnik	eesti rahva- eepos
1.	Aldro, A.										x				
2.	Arras, M.			x											
3.	Birnbaum, V.												x		
4.	Hint, R.														
5.	Härm, M.										x			x	
6.	Int, E.		x												
7.	Jakobi, S.						x								
8.	Jea, S.			x	x						x				
9.	Kaasikoja, K.							x							
10.	Kirpu, R.							x			x				
11.	Konsa, I.				x	x			x	x					x
12.	Kört, V.								x						
13.	Leitu, A.														
14.	Lillo, A.											x		x	x
15.	Merivee, M.														
16.	Meus, V.						x	x							
17.	Nurmik, T.						x	x				x	x		
18.	Oja, M.		x			x		x							
19.	Pikksoo, R.														
20.	Poola, K.														
21.	Pruusapuu, J.														
22.	Rõõmus, T.														
23.	Sipelgas, V.				x										
24.	Soidla, R.				x										x
25.	Taal, M.			x											
26.	Tõnisson, T.														
27.	Udaleht, M.													x	
28.	Ulst, T.										x				x
29.	Voore, A.					x									
30.	Vähi, A.										x				
31.	Õkva, T.				x		x				x				
Kokku:			2	3	5	3	4	5	2	1	7	2	2	3	4

Nõo Keskkooli kontrollklassi õpilaste etteütluste vigade analüüs

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Ortogramm	Kesk-Eestist	Paide rajoonist	"Rahva Võidu"	"Volgaga"	nõukogude võim	ülikoolis	Mahttra mõisas	Mahttra sõja	"Mahttra sõda"	võidupüha	tallinlastega	NSV Liidu kan- gelane	Suurest Isa- maasõjast	"Sirp ja Vasar"	NSV Liidu rah- vakunstnik	eesti rahva- eepose	"Kalevipoeg"
1.	Aart, T.		x		x	x	x			x			x	x		x	x	x	x
2.	Agasjan, R.							x										x	
3.	Ankro, A.						x						x				x		
4.	Avaste, T.																		
5.	Erm, L.						x												
6.	Kalde, A.							x										x	
7.	Kasak, A.						x					x							
8.	Kase, M.						x						x		x				
9.	Kerge, R.						x												
10.	Kilk, M.																	x	
11.	Kirpu, T.			x					x					x			x		
12.	Kivi, M.				x		x											x	
13.	Kriis, V.					x												x	
14.	Kuldsepp, E.								x									x	
15.	Kurvits, K.																		
16.	Lints, H.					x								x	x			x	
17.	Otsason, R.		x			x		x			x		x			x			
18.	Pent, K.																		
19.	Raig, H.					x							x						
20.	Räni, A.											x							
21.	Saar, R.								x		x							x	
22.	Sulbi, T.																		
23.	Tamm, A.				x			x	x	x			x	x			x	x	
24.	Treial, V.		x				x	x											
25.	Tupits, R.																		
26.	Tuul, T.																		
27.	Viinalass, A.		x		x	x		x											
28.	Vääri, A.					x											x		
Kokku:			4	1	4	7	8	6	4	2	2	2	6	4	2	2	5	10	1

Efektiivsus №6 Keskkoolis:

$$\frac{2,5 \cdot 100}{1,39} = 179,8\%$$

Katseklass (V-b) on üldiselt nõrk klass. 9-lo õpilasel on tõsiseid raskusi rahuldavas edasijõudmises eesti keeles, matemaatikas, vene keeles. I õppeveerandil oli 14 õpilasel puudulikke hindeid, II veerandil - 11 õpilasel, III veerandil - 8 õpilasel. Töö kontrollklassis annab tavaliselt paremaid tulemusi, sest klass omandab materjali kiiremini ja tuleb õpetajale kergemini järele. Et kontrollklass on paralleelklassist andekam, töötab ta kodus vähem. Katseklass omandab materjali raskemini, töötab rohkem ja näitab stabiilsemaid tulemusi. Seepärast on ka katseklassi keskmine veerandihinne veidi kõrgem. Kontrollklassil on aga see-eest üksikuid erakordselt nõrga tasemega õpilasi, kes on korduva klassikursuse kordamise tõttu kaaslastest üle kasvanud.

Kontrollklassis käsitleti suurt ja väikest algustähte omavalmistatud tabelite ja arvkaartide abil. Tundide arv ja materjali jaotus oli sama mis katseklassis. Õpilased ei olnud aga nii aktiivsed. Mitmel korral vihjati sellele, et paralleelklass õpib filmi järgi, neile aga filmi ei näidata, ning see olevat ebaõiglane. Võib-olla põhjustas seda osalt ka trots, et kontrollklass kirjutas etteütlu tunduvalt halvemini kui katseklass. Teemakoha-

seid vigu tehti V-a klassis tervelt 79,8% rohkem kui V-b klassis. Et aineõpetaja loeb oma klassi üldiselt võrdseiks, siis peaksid filmiga töötamise eelised olema vägagi selged. Objektiivsemate andmete saamiseks oleks vajalik läbi viia veel kordav kontrolletteütlus suurema distanttsiga.

Tartu V Keskkooli V-b kl. (katseklass)

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Veerandi- hinded			Ette- ütelse hinne	Vigu ette- ütelses	
		I	II	III		Üldse	teema- kohaseid
1.	Asu, T.	3	3	3	4	2	1
2.	Ehrlich, Ü.	5	5	5	5	-	-
3.	Helstein, U.	3	3	3	4	2	-
4.	Illak, S.	4	4	4	4	1	-
5.	Jenson, R.	3	4	3	3	3	1
6.	Joosu, A.	5	4	4	4	1	1
7.	Kurvits, H.	4	5	4	3	3	3
8.	Lehespalu, R.	4	4	4	5	-	-
9.	Lohuaru, J.	3	3	3	3	4	3
10.	Lotamõis, K.	4	4	4	3	4	4!
11.	Meho, A.	3	3	3	4	2	-
12.	Mertsina, H.	3	3	3	3	4	3
13.	Mõistus, U.	3	3	4	4	2	1
14.	Naaber, E.	4	4	4	4	1	1
15.	Nagel, I.	5	5	5	5	-	-

16.	Noorhani, A.	3	3	3	2	6	3
17.	Noorhani, R.	3	3	3	2	8	6!
18.	Palloson, K.	3	3	3	3	5	3
19.	Peebo, Villu	4	4	4	3	3	2
20.	Peebo, Väino	4	4	4	4	1	1
21.	Pirnipuu, S.	3	4	4	5	-	-
22.	Puhvel, A.	4	4	4	5	-	-
23.	Raag, H.	3	3	3	4	2	1
24.	Randoja, M.	3	3	3	4	2	-
25.	Reitsak, A.	4	4	3	4	1	1
26.	Remm, K.	4	5	5	5	-	-
27.	Riitsa, Ü.	2	2	2	3	5	4!
28.	Rätsep, T.	3	3	3	4	2	1
29.	Sallo, M.	3	4	3	4	2	1
30.	Sikk, L.	4	4	4	4	1	1
31.	Taniroo, S.	4	5	4	5	-	-
32.	Taškin, R.	3	3	4	3	3	2
33.	Toode, T.	5	5	5	5	-	-
34.	Toover, R.	2	3	2	3	3	2
35.	Vardja, J.	5	5	5	4	1	1
36.	Vares, K.	3	3	3	5	-	-
37.	Vene, K.	3	4	4	3	3	3

3,63

3,84

2,08

1,35

Tartu V Keskkooli V-a kl. (kontrollklass)

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Veerandi- hinded			Ette- ütelse hinne	Vigu ette- ütelses	
		I	II	III		Üldse	teema- kohaseid
1.	Hunt, M.	5	5	5	4	1	1
2.	Järv, H.	4	4	5	4	1	1
3.	Ilvär, R.	3	2	2	3	4	2
4.	Kapral, E.	2	3	3	3	5	5!
5.	Kilg, M.	3	4	3	3	3	2
6.	Kippus, M.	3	3	3	3	4	1
7.	Klaus, H.	5	5	5	5	-	-
8.	Kont, A.	3	4	4	5	-	-
9.	Krasovski, M.	4	5	4	5	-	-
10.	Kübar, P.	4	4	5	5	-	-
11.	Lest, U.	4	4	4	5	-	-
12.	Luha, R.	4	4	4	5	-	-
13.	Luik, A.	5	5	5	4	1	1
14.	Leekner, R.	4	4	4	4	1	1
15.	Paarmets, V.	4	4	3	3	4	3
16.	Padjus, T.	4	5	4	5	-	-
17.	Prants, P.	3	3	3	3	4	2
18.	Pugovkin, M.	3	2	2	3	5	2
19.	Popova, L.	3	3	3	4	2	1
20.	Rebane, J.	3	3	3	2	8	-
21.	Russi, H.	4	4	3	4	1	-
22.	Rõõm, R.	3	3	4	4	2	1
23.	Sirendi, P.	2	2	2	3	5	2
24.	Tamm, M.	3	4	4	3	4	2
25.	Tenno, R.	3	3	3	3	5	2
25.	Teos, L.	3	4	3	4	2	2
27.	Võikar, V.	3	3	3	3	5	2
28.	Võsu, K.	3	3	4	3	4	3
29.	Võsu, T.	3	3	3	4	2	1
keskmine:		3,54			3,76	2,52	1,28

Tartu V Keskkooli katseklassi õpilaste etteütluste vigade analüüs

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Ortogramm	Kesk-Eestist	Paide rajoo- nist	"Volgaga"	kangelas- linna	nõukogude võimu	ülikoolis	Maatra mõi- sas	Maatra sõja	"Maatra sõda"	võidupühal	tallinlastega	malevakoon- dusest	NSV Liidu kangelane	Suurest Isa- maasõjast	eesti rahva- eepos
1.	Asu, T.										x						
2.	Ehrlich, Ü.																
3.	Helstein, U.																
4.	Illak, S.																
5.	Jenson, R.																x
6.	Joosu, A.																x
7.	Kurvits, H.												x		x		x
8.	Lehespalu, R.														x		x
9.	Lohuaru, J.				x			x									x
10.	Lotamõis, K.						x		x				x			x	
11.	Meho, A.															x	
12.	Mertsina, H.				x			x									x
13.	Mõistus, U.												x				
14.	Naaber, E.						xx										
15.	Nagel, I.																
16.	Noorhani, A.			x			x										x
17.	Noorhani, R.			x	x		x										
18.	Palloson, K.						x										
19.	Peebo, Villu					x	x			x					x		
20.	Peebo, Väino									x							
21.	Pirnipuu, S.																
22.	Puhvel, A.																
23.	Raag, H.									x							
24.	Randoja, M.																
25.	Reitsak, A.				x	x											
26.	Remm, K.																
27.	Riitsar, U.		x			x	x						x				
28.	Rätsep, T.						x										
29.	Sallo, M.																
30.	Sikk, L																x
31.	Taniroo, S.																x
32.	Taškin, R.				x				x								
33.	Toode, T.																
34.	Toover, R.						x										xx
35.	Vardja, J.																x
36.	Vares, K.																
37.	Vene, K.						x						x				x
Kokku:			1	2	5	2	10	2	2	3	1	1	6	1	2	1	11

Tartu V Keskkooli kontrollklassi õpilaste etteütluste vigade analüüs

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Ortogramm	Kesk-Eestist	"Rahva Võidu"	"Võlgaga"	kangelaslinna	nõukogude võimu	ülikoolis	"Maatra sõ- da"	võidupühal	tallinlaste- ga	malevakoondus	NSV Liidu kangelane	"Sirp ja Vasar"	eesti rahva- eepos
1.	Hunt, M.														x
2.	Järv, H.														x
3.	Ilvär, R.						x	x							
4.	Kamal, E.		x				x		x	x					x
5.	Kilg, M.				x										x
6.	Kippus, M.									x					
7.	Klaus, H.														
8.	Kont, A.														
9.	Krasovski, M.														
10.	Kübar, P.														
11.	Lest, U.														
12.	Luha, R.														
13.	Luik, A.														x
14.	Leekner, R.														x
15.	Paarmets, V.				x	x									x
16.	Padjus, T.														
17.	Prants, P.				x	x									
18.	Pugovkin, M.						x								x
19.	Popova, L.				x										
20.	Rebane, J.														
21.	Russi, H.														
22.	Rõõm, R.														x
23.	Sirendi, P.			x								x			
24.	Tamm, M.						x								x
25.	Tenno, R.												x		x
26.	Teos, L.									x					x
27.	Võikar, V.				x										x
28.	Võsu, K.		x		x									x	
29.	Võsu, T.													x	
Kokku:			2	1	6	2	4	1	1	2	1	1	1	2	13

Efektiivsus Tartu V Keskkoolis:

$$\frac{1,28 \cdot 100}{1,35} = 94,8\%$$

Katseklass on ebastabiilse töömeeleoluga kollektiiv, sama kehtib ka distsipliini osas. Klass on võimekas, omandab teadmisi kergesti, kuid ei näe kodus iseseisvalt vaevanende süvendamisel.

Suurt ja väikest algustähte käsitlevais tundides oli tempo ühtlaselt kiire, õpilased olid suutelised sellega kaasa tulema. Kordamine jäi aga katseklassis õpetajast mitteolenevail põhjustel (filmiaparaadi puudumine) kavastust lünklikumaks.

Kontrollklassi iseloomustab töökus ja aktiivsus, kuid aine omandatakse sellest hoolimata aeglaselt. On vajalik põhjalik kordamine, enne kui aine muutub kõigile arusaadavaks. Viimane fakt muudab ka tempo tunnis märksa aeglasemaks, raskemate aineosade tõttu ka ebaühtlasemaks. Üldiselt on selles klassis õpilaste teadmiste tase kõrgem ja stabiilsem kui katseklassi õpilastel.

Tänu oma andekusele kirjutas katseklass kontrolletteütluste veidi kõrgemale keskmisele hindele kui kontrollklass. Eriti ilmne vahe on vigade üldarvus. Kahjuks ei esine seda vahet teemakohaste vigade võrdlemisel, vastupidi: kontrollklass tegi suure ja väikese algustähe kasutamises 0,07 viga vähem õpilase kohta kui katseklass.

Põhjusi, miks Tartu V KK-s diafilmi kasutamisega ei saavutatud efekti, pole aga raske avastada. Kõige mõjuvam oleks neist materjali nn. näiline omandamine katseklassi poolt. Õpilastele näis, et tundides sai neile materjal paremini selgeks kui kunagi varem, ja seetõttu kodus enam ei korratudki. Lootmine oma andekusele osutus aga petlikuks. Kontrollklass valmistus kodus etteütluseks hoopis põhjalikumalt. Ka klassis kulutati seal rohkem aega kordamiseks. Ei saa minna mööda ka asjaolust, et katseklassi teemakohaste vigade arvu õpilase kohta viivad alla põhiliselt 3 õpilast (K. Lotamõis, R. Noorhani ja Ü. Riitsar), millele kontrollklassist saab vastu seada ainult E. Kaprali. Kontrollklassis kirjutas etteütlust ka suhteliselt rohkem väga häid õpilasi, kui katseklassis. Kui arvestada kõiki neid asjaolusid, siis ei saa katse tulemusi Tartu V Keskkoolis pidada mitte regressiks.

Palade 8- kl. Kooli V kl.

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Veerandi- hinded			Ette- ütluse hinne	Vigu ette- ütluses	
		I	II	III		üldse	teema- kohaseid
1.	Aasmaa, M.	3	3	3	3	5	2
2.	Alber, V.	3	3	3	2	9	3
3.	End, M.	4	4	4	3	4	1
4.	Havi, M.	4	3	3	3	6	3
5.	Kiisa, L.	3	4	3	3	7	4
6.	Kivistu, M.	2	3	3	1	14	3
7.	Känd, L.	3	2	3	1	22	8
8.	Laupa, M.	4	4	3	1	13	4
9.	Laupa, R.	4	4	4	3	5	4
10.	Liiva, R.	3	4	3	3	3	2
11.	Lõppe, R.	3	3	3	3	4	2
12.	Remmelkoor, A.	3	3	3	3	8	4
13.	Sammal, E.	3	3	3	1	13	3
14.	Vällik, M.	4	4	4	3	4	3
Keskmine:		3,23			2,36	8,36!	3,28

Palade 8-kl. Kooli V kl. õpilaste etteütliste vigade analüüs

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Ortogramm	Kesk-Eestist	"Rahva Võidu" kolhoosis	"Võlgaga"	kangelaslinna	nõukogude võimu häll	ülikoolis	Maatra mõisas	Maatra sõja	"Maatra sõda"	Tartu 2. Kesk- kooli	tallinlased	kooli raamatukogust	NSV Liidu rahvakunstnik	eesti rahva- eepos
1.	Aasma, M.				x							x				
2.	Alber, V.					x					x					x
3.	End, M.											x				
4.	Havi, M.				x	x							x			
5.	Kiisa, L.				x				x		x					x
6.	Kivistu, M.	x							x	x						
7.	Känd, L.			x	x		x x	x			x	x				x
8.	Laupa, M.				x				x			x				x
9.	Laupa, R.				x		x				x					x
10.	Liiva, R.											x				x
11.	Lõppe, R.											x				x
12.	Rommelkoor, A.				x					x				x	x	
13.	Sammal, E.				x		x					x				
14.	Vallik, M.				x				x							x
KokkuB			1	1	9	2	3 1	1	4	2	4	7	1	1	1	8

Et Palade 8-kl. Koolis puudub kontrollklass, siis on võrreldud õpilaste keskmist veerandihinnet ja keskmist kontrolletteütuse hinnet.

$$\frac{2,36 \cdot 100}{3,23} = 73\%$$

Alljärgnevalt avaldatakse aineõpetaja A.Ristmäe arvamusel, miks tulemused olid nii nigelad. V kl. on "Hiiumaa oludes" keskpärane klass. On päris loomulik, et iga etteütuse puhul on 1/3 klassist alati puudulikud või nõrgad. Kergemaid tekste pole õpetaja seepärast hakanud valima ja ka hindamises pole ta teinud järeleandmisi. Klassis analfabeete pole, kuid raskeid ortograafilisi vigu võib oodata väga paljudelt. Kergesti taipavaid ja süstemaatilistelt töötavaid õpilasi on väga vähe (Samm, U. - puudus kontrolletteütuse ajal). Ka kõige lihtsamate tõdede teadlik omandamine on väga aeganõudev (Alber, V., Havi, M., Kiisa, L., Känd, L., Laupa, M., Remmelkoor, A., Sammal, E.). Üldiselt aga töötavad kõik õpilased kaasa ja on hinnetest üsna huvitatud. Kui kontroll on tugev, siis täidetakse koduseid ülesandeid üsna püüdlikult. Muidu on klass elav, pisut rahutu, kuid head distsipliini pole tunnis raske saavutada. Töömeeleolu on olemas. Algklasside põhjal iseloomustatakse V kl. kui suure arvu "tuupijate" klassi, kes teevad tõsist ja vaevarikast tööd ning võivad vahel ilmutada oma teadmistes väga suuri rumalusi. Suhteliselt häid veerandihindeid põhjustab

see, et enamikul õpilastest on mingil määral keelevaist kujunenud, grammatikat õpiti ja suuliselt anti küllalt häid vastuseid. Kooli õppeedukuse protsendi huvides esineb muidugi ülehindamistki. Vabandatakse sellega, et sealsed õpetajad hindavad ka õpilaste tööd, mitte ainult teadmisi. Ei saa mööda minna veel sellest, et kevad on kooli sisse murdnud. Palju tunde on ära jäänud talvel külmade ilmade tõttu, kevadel aga kolhoosi abistamise ja muude ürituste pärast. See pärast pole jõutud üldse korrata ja kontrolletteüt-luses esi-nes hulgaliselt vigu just varemõpitus. Etteüt-lust ei teinud kaasa klassi kolm paremat ja kaks rahuldavat õpilast, kes kõik oleksid kirjutanud vähemalt "kolmele". Suure ja väikese algustähe käsitlemise ajal oli klassis palju puudujaid mingi epideemia tõttu.

Tabelist on näha, et puudulikke ja nõrku hindeid etteüt-luses põhjustasid just need vead, mis ei allunud suure ja väikese algustähe reeglitele. Nagu aineõpetaja väidab, tegi klass teemakohaseid vigu siiski vähem kui tavaliselt. Kahjuks puuduvad selle tõestamiseks kvantitatiivsed näitajad.

Kui aga vaadata teemakohaste vigade suhet vigade üldarvuga ja võrrelda seda vigade võimaluste suhtega, ilmnevad siiski diafilmi eelised.

Tehtud vigade suhe - 0,4

Veavõimaluste suhe - 0,55

Nagu aineõpetajad mainisid, oli etteüt-luse tekst üldi-

selt lihtne ning V kl. õpilastele täiesti jõukohane. Raskusi tekitas "Volgaga", kuigi tööstustoodete nimetused on esinenud paar korda harjutuste käigus. Fakt iseendast näitab, et V kl. õpilastele on eelkõige vaja konkreetset, sest üldistamisvõime on neil väga väike. Mõned õpilased arvasid, et Volga on onu perekonnanimi! Ka eesti rahvaeepose puhul eksiti palju. Ilmselt on mõiste ebamäärane (ka filmis on sellistele juhtudele omistatud vähe tähelepanu) ja eksimine oli täiesti ootuspärane. Soovitatavam oleks olnud kontroll-etteütleses mõni konkreetsem näide (keel, rahvas, tallinna kilud vms.). Tartu 2. Keskkool osutus maalastele võõraks ühendiks, ja ehkki see vastab täielikult reeglile, eksiti siiski üllatavalt palju. Paljud olid ära unustanud, kuidas kirjutada nõukogude võim.

Kokkuvõttev tabel pedagoogilisest eksperimendist.

	Katseklassid	Kontrollklassid
Õpilasi	104	77
Teemakohaseid vigu 1 õpilase kohta	1,57 (Palade 8+ kl. Kooli arvesta- mata 1,3)	1,79
efektiivsus	$\frac{1,79 \cdot 100}{1,57} = 114\%$	
	(Palade koolita	
	$\frac{1,79 \cdot 100}{1,3} = 139\%$	

Lõpuks olgu veel öeldud, et kõik diafilmiga töötanud õpetajad suhtusid oma ülesandesse kohusetundlikult ja andsid oma parima käesoleva töö valmimiseks. Eksperimentaatori mulje järgi ei esine tendentslikku pöödu kummaski suunas.

IV. DIAFILM "LIITLAUSE JA SELLE KIRJAVAHEMÄRGID"

Diafilm "Liitlause ja selle kirjavahemärgid" on koostatud arvestusega, et seda võib kasutada nii VII klassis kui ka hiljem. Kui filmi kasutada VII klassis, siis tuleb osa kaadreid kindlasti vahele jätta. Nii näiteks on põimlause mitmeastmelised skeemid nimetatud klassile raskevõitu. Ka kõrvallause liike, millele filmis osutatakse küllalt suurt tähelepanu, ei käsitleta VII klassis peaaegu üldse. Raskemad kaadrid filmist sobiksid kasutamiseks alles IX klassis. Edukalt võib filmi järgi korrata liitlause kirjavahemärke ka keskkooli viimastes klassides.

Lahkuminekuid õpikust on nii palju, et liitlausete jagunemine antakse filmis kohe. Seejärel võetakse rind- ja põimlause eraldi vaatluse alla (rindlause puhul räägitakse osalausetest, kõrvallause mõistet kujundatakse alles põimlause struktuuri vaatlemisel). Ka rind- ja põimlause kirjavahemärke käsitletakse diferentseeritult. Õpikuis aga alustatakse hoopis pea- ja kõrvallause mõiste kujundamisega ning alles siis tuuakse liitlausete jagunemine.

I osa kommentaarid

Filmi katsetati liitlause kordamisel Nõo Keskkooli seitsmendas klassis. Kaadrid 3-4 ei vaja kommentaare. Valmistatakse ette liitlause definitsiooni, mis antakse 5. kaadris. Suurt tähelepanu on diafilmis pööratud öeldisele kui lauseliikmele, mis määrab osalause (kaadrid 6-18). Algul tulid õpilased järeldusele, et tavaliselt määrab osalause arvu öeldiste arv lauses. 9. kaadris on ülesanne öeldiste leidmise peale. 10. kaader vastab. Väga tähtis on see, et õpilased eraldaksid koondlause liitlausest. Nagu praktika on näidanud, pakuvad õpilased tihti liitlause näitena koondlause. Kaadrid 11-13 püüavadki seda viga ennetada, kuid katsetamisel tegid õpilased siiski veel üksikuid vigu. 14. kaader tuletab õppijatele meelde, et osalause võib koosneda ka ainult öeldisest, mida õpilased tavaliselt ei pea lauseks. 15. ja 16. kaader näitavad, kuidas lihtlausest on võimalik teha liitlause. Kaadrid 17-18 rõhutavad, et kuigi vahel jääb on ära, on meil siiski tegemist osalausega. Need kaadrid vajaksid tunnis rohkem õpetaja kommentaare. Harjutust kaadritest 19-20 on soovitatav teha arvlipikutega. Selleks on antud ka 19. kaadris kood. Õpilased tõstavad lihtlause puhul üles kaardikese numbriga 1, koondlause puhul - 2, liitlause korral - 3. Õpetaja saab kohe kogu klassist ülevaate, kas lause liike osatakse eristada või mitte. Kui aga ülesanne tehakse kirjalikult, siis kontrollivad

õpilased tehtud töö ise 21. kaadri järgi. 23. ja 24. kaader sisaldavad informatsiooni. Õpetaja võib siin klassilt nõuda lisanäiteid. Kohe järgnevad kinnistavad harjutused (25. ja 27.) vastuskaadritega (26. ja 28.). 30. kaadri neljast lausest tuleb leida üks, mis pole rindlause. Järgneb küsimus rindlause kirjavahemärkide kohta. Sellele polnud õpilastel raske vasta^{ta}, kui nad vaatlesid tähelepanelikult kaadris toodud lauseid, milles esinevad kõik rindlause kirjavahemärgid. 31. kaader vastab kahele eelmisele küsimusele. Õpilastelt nõutakse ainult seda, et 4. lause oli põimlause. Järgnevalt vaadeldakse rindlause kirjavahemärke üksikult (kaadrid 32-36). Ka siin on kaadrid seotud kontrollküsimuste ja vastuste ahela kaudu. Muidugi ei tohi unustada arvukate näidete ~~näidete~~ mõtlemist õpilaste poolt. Kui koma ja kooloniga õpilased tulevad toime, siis semikooloniga on raskem lugu. 37. kaader tehti kirjalikult. Pinginaabrid parandasid kaaslaste töö 38. kaadri alusel. 40. kaader on ettevalmistav põimlause juurde asumiseks. 41. kaadris toodud iseseisvatele lausetele võib näiteks õpetaja lasta õpilastel juurde mõelda teise osalause, mida ei saa iseseisvalt tarvitada. 42. kaadris tuuakse ära kõrvallause I tunnus. Õpetaja peaks juhtima tähelepanu ka filmis esinevatele lühenditele (kls, pls. jt.) 43. kaadri järgi otsustavad õpilased, millest koosneb põimlause. Vastuskaadrile (44.) järgneb väike harjutus. Vastus sellele on aga 46. kaadris üles ehitatud nii, et õpilased saavad sealt vastuse ka

uuele küsimusele: milline võib olla pea- ja kõrvallause asend teineteise suhtes? 47. kaader nõuab näiteid. Siiani on film VII klassi õpilasele täiesti jõukohane. Seda näitatakse filmi katsetaminegi. Ka I osa ülejäänud kaadrid kasutatakse selles klassis ära, kuigi veidi lihtsamal kujul. Piirduki peamiselt kaadrite vaatlemise, analüüsi ja kordamisega. Kaadrite 48-50 alusel nimetasid õpilased, millega algab kõrvallause ja milliseid siduvaid sõnu on lausetes kasutatud. 51. kaadri puhul moodustati lauseid. 52. kaadrit refereeriti. Põhisõna leidmine 53. kaadrist ei läinud kuigi libedalt. Sama võib öelda ka 54. kaadri kohta. Edasi keerati filmi tagasi, näidati veel kord 42., 51. ja 52. kaadrit ning kästi meeles pidada kõrvallause 3 tunnust. 55. kaadris toodud töökäsule vastas klass õigesti. 56. kaader on kokkuvõtte kõrvallause tunnustest. Et filmi kasutati liitlause kordamiseks, siis piisas I osa läbivõtmiseks kahest õppetunnist. (10)

1

Lütlause ja selle kirjavahemärgid

Koostaja: T. Õunapuu
Juhendaja: G. Laugaste

2

I

Lütlause mõiste ja ehitus

3

Kõik tõusid püsti.
Õpetaja tuli tundi.

Tehke neist üks lause!

Kõik tõusid püsti, kui
õpetaja tuli tundi.

See on LIITLAUSE

Mida nimetatakse liitlauseks?

Liitlause –

2 või mitu liitlause, mis
väljendavad mitut üksteisega
seotud mõtet.

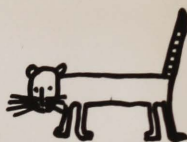
Näiteks?

Hiir hüppas,
kass kargas
ja vana karu lõi trummi.

Leidke öeldised!

Kiir hüppas.

kan kargas

ja vana karu

kõi trummi.

Mitu osalauset?

Millost tunneme osalauseid?

3 öeldist - 3 osalauset

Kui Arno isaga koolimajja jõudis,
olid tunnid juba alanud.

OSALAUSED - tavaliselt määrab nende
arvu öeldiste arv lauses.

Leida öeldised!

Kiir vaatab sõbra ahastavat
nägu ja juba hakkavad tu-
medad ainsused ta hinges
liikuma: kas Tootsile vümati
ishias korraga pähe ei löönud?

Mitu osalauset?

- I oralause - Käär vaatab sõbra ahas-
tavat nägu
- II oralause - ja juba hakkavad tume-
dad aimused ta hinges
liikuma :
- III oralause - kas Tootile viimati ishias
korraga pähe ei löönud?

Ühes oralauses on mitu õeldist
ainult üks, kui nad moodustavad
KOONDLAUSE KORDUVAD LIIKMED

- I Lapsed mängivad, jooksevad ja silksid,
II aga vanemad inimesed ajavad juttu.

Arno shmus, kahmas krihvli
ja hakkas ruttu kirjutama.

See ei ole liitlause, vaid...

... koondlause, sest

etmus kahmas hakkas	}	on koondlause korduvad liikmed
---------------------------	---	--------------------------------------

I osal. II osal.

Näib, et me oleme kuragil
 ↑ kohtunud.

OSALAUSE VÕIB KOOSNEDA KA
AINULT ÖELDISEST.

Tooge näiteid!

Mulle anti korraldus kõik

õpilased ↑ kokku kutsuda.

Ainult 1 öeldis - LIITLAUSE

← da-tegevus-
 nimi si ole
 öeldis.

Tahke sellest lausest LIITLAUSE!

Mulle anti korraldus, et ma
kõik õpilased kokku kutsuksin.

2 öeldist - nega LIITLAUSE

Nimeta osalaused !

ON jääb vahel ära -
 eriti vanasõnades, ja rahvalikes
 mõistatustes väljendites
 Seest süü - vüruline | Kell juba kuus!
 pealt nullakarvaline ? | Juba tagasi ?

Millal veel jääb öeldis
ära ?

Küres ja katkelises kõnes:

Ega's nüüd tema...

Matu [jooksis] kohe ära !

Määrata lause liik!

Kood: lihtl. - 1

[lihtl.]koondl. - 2

lihtl. - 3

- 1) Siis istus ta aida kõvale ja vaatles rändavaid pilvi.
- 2) Ei tawitse sul, Kusti, sin midagi kahetseda.
- 3) Ta oli siirakas, vile ja tugev pois.

- 4) Tundub, nagu oleks Mihkel isegi nooremaks muutunud.
- 5) Siis juhtus äpardus: valgus kustus.
- 6) Lipp lipi peal, lapp lapi peal, ilma nõela pistmata?
- 7) Hirm ära ennida sundis teda ema käest kinni haarama.
- 8) Isa astus tuppa ja pois koke voodi alla!

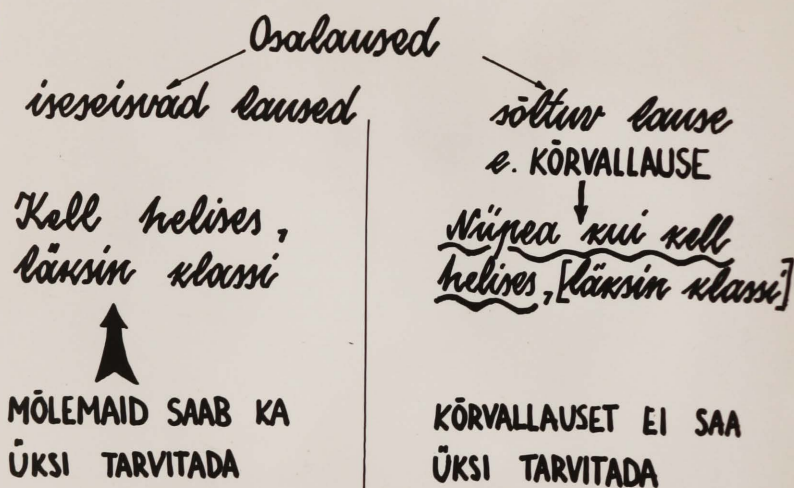
1) 2	5) 3
2) 1	6) 3
3) 2	7) 1
4) 3	8) 3

II

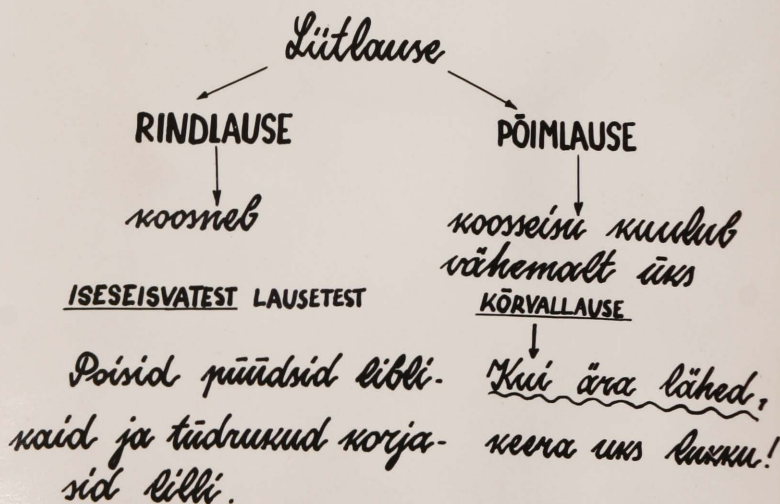
22

Lütlause lügid

23

24

Kas nind - või põimlause?

- 1) Õuest läbi minnes nägid nad, kuidas Toots seda võru, mis trino hommikul kooli oli toonud, lisakule ära tahtis müüa.
- 2) Kui Toots veel ühe "teemandikivi" juurde lisas, olid kaubad koos.
- 3) Kõster on Julk-Jüri, kõik hüüavad teda Julk-Jüriks.

1) põimlause

2) põimlause

3) nindlause

Määrata lause liik!

- 1) Tund möödus, uus tund tuli, ja nii ta läks.
- 2) Mine ära, kui sa kardad.
- 3) Toots võttis kaks loosi ja maksis nendegi hinna pähklitega kinni.
- 4) Kes tahtis, võis vaatama jõuda.

- 1) rindlause
- 2) põimlause
- 3) koondlause
- 4) põimlause

III

Rindlause

Milline lause si ole rindlause?

- 1) Kga see hoog näib möödunud; varsti võtab ta tooli.
- 2) On ka juba aeg: varsti lähneb pimedaks.
- 3) Kambris põleb tuli, kostab juttukõmin...
- 4) Kõige ilusam on põld siis, kui rukis õitseb.

Millised on rindlause kirja-
vahemärgid?

4. Rause ei olnud rind- rause, vaid ...?

RINDLAUSES võivad esineda

‘ : ;

Sumin koolitoas vaiks, kõik
kuulavad huriga, ainult mõni
harv lõi jalaga takti ...

● - enamasti osalauseste vahel,
kui seal ei ole sidexõnu...

... ja, ning, aga, või

Peremes külvab ja sulane seemendab.
Kureid kiresid ning kannad kaagutaxia
Põld ei kannu vilja harimata aga
oras kannu külvamata.

Kas teie ühes koju läknte või jäi
Tõnison pävast sind veel nia?

Milliste sidexõnade ette aga pannakse
rindlauses koma?

aga
ent
kuid
seepärast
jt.

N
Ä
I
T
E
K
S
!

34

• - osalause sees, mis selmist
selgitab või põhjendab.

Kitsed on hädas : lumi matab nende
toidu enda alla.

↑
[rest et]

35

• - nüüguaste osalause vahel,
• - mis on omavahel LÖDVEMINI seotud

Toots ei saanud indiaanlastest
aruu ; kord tahtnud tema ka üht
lõpnud kassi malpeerida ...

Milline on sinu näide ?

36

Panna kirjavahemängid !

- 1) Sõiduk peatus ühe akna taga süüdati tuli keegi jooksis välja ning avas midagi.
- 2) Kutsusin sõpra kallale kuid ta ei tulnud.
- 3) Järsku näen nur koer tuleb minu poole.

Kontrolli !

- 1) Sõiduk peatus ; ühe akna taga süüdati tuli ; keegi jooksis välja ning avas midagi.
- 2) Kutsusin sõpra kallale , kuid ta ei tulnud.
- 3) Järsku näen : nur koer tuleb minu poole.

IV

Põimlause

Millised laused võivad
esineda iseseisvana?

1. Kui isa koju tuli.
2. Läksime sauna.
3. Õpilane vastas.
4. Et ta pole õppinud.
5. Isa lõhnus puid.
6. Kuna Peeter pumpas vett.

Iseseisvad võivad olla:

- 1) Läksime sauna.
- 2) Õpilane vastas.
- 3) Isa lõhnus puid.

- 1) Kui isa koju tuli,
läksime sauna.
- 2) ütlesin, et ma ei tea
sellist midagi.
- 3) See, mida nägin, häm-
mastas mind.

PEA MEELES(1)!

Mks. ei saa
esineda iseseis-
vana!

Iseisivad

Sõltuvad

1) Järsku helises kell ,	mis seisis uuse kõrvall.
2) Lõksime sauna ,	kui isa koju tuli.
3) Õpetaja küsis ,	miks ma hundusin.
↑	↑
PEALAUSED	KÕRVALLAUSED

Millest koosneb põimlause?

Leida pea- ja kõrvallauseid!

- 1) Kui rohi sine sai , löödi paberist prunt ette.
- 2) Kuhu sa panid raamatu, mille sulle andsin?
- 3) Arno, kes ka seda nalja pealt vaatas, lippas nüüd kodu poole.

- 1) Kui ^{klb.} rohi sisse sai, löödi paberist prunt ette.
- 2) Huhu sa panid raamatu, mille sulle andsin?
- 3) Arno, kes ka seda nalja pealt vaatata, lipnas nüüd kodu poole.

Milline võib olla pea- ja kõrvalause asend teineteise suhtes?

- 1) järjestikune asetus:

klb., plb. või plb., klb.

- 2) hõlmar asetus:

plb., klb., plb.

Näiteks?

I

- 1) Jaan ütles, et ta tuleb hiljem.
- 2) Kui pärale jõudnime, hakkas vihma tibatama.
- 3) Ja rõõkis, kagu oleks ta ise seal olnud.

Millega algab klb.?

II

49

- 1) Lõkime spordiväljakule, **kus** meid juba oodati.
- 2) Kui teab, **millal** on järgmised võistlused.
- 3) Jaan jutustas, **kuidas** ta võitis eeskoha.

Millise sõnalübiga algab
sün. ksh.?

III

50

- 1) Juhan, **kes** seni oli vaikunud, võttis ka müüd sõna.
- 2) Nimetage, **milline** on maailma suurim linn.
- 3) Kõrsi õpetaja käest, **kumb** lahendus on õige!

Määra sidurite sõnade liik!

51

PEA MEELES (2)!

Kõrvallaused alustab SIDUV SÕNA, milleks on

ALISTUV SIDESÕNA	SIDUV MÄARSÕNA	SIDUV ASESÕNA
st, ent, kuna, kui, nagu, kuigi jt.	kuhu, kus, kust, millal, kuidas, kui kaua, jt.	kes, mis, kum- misugune, milline jt.

Moodusta iga liigiga 1 lause!

Raha, mis lebas laual,
oli kadunud.

MISSUGUNE RAHA
(oli kadunud)?

RAHA on kls. põhisõna

PEA MEELES (3)!

Kõvallausel on pealauses põhisõna,
millest lähtub küsimus kls. kohta.

1) Andres ei ununud, et sellest
tööst midagi saab.

MIDA ei
ununud?

2) Lapsed nägid, et nende kes on
suur plats, mille ääres seisid
mõned majad.

MIDA nä-
gid?
MISSUGUNE
plats?

Mis on põhisõna?

Põhisõna on: 1) ei ununud;
2) nägid,
plats

Leia küsimuse abil põhisõna!
Me lootsime, et kõik läheb õnnelikult.
Oli kord kuningriik, kus maksid
parimad seadused maailmas.
Kohtasin õpetajaid, kes tuli koolist.

Me lootime, st kõik lähed
ennelikult.

MIDA?

... kingrijk, Kus...

... õpetajat , kos ...

Nimeta klb. 3 turnust!

- 1) ei saa esineda iseseisva lausena;
- 2) algab sõnaga sõnaga;
- 3) tal on põhisõna pealauses.

II osa kommentaarid

1. kaadris toodud põimlausete skemaatilisest kujutamisest sai kogu klass aru. 2. kaadri ülesande tegid kõik kirjalikult ja tulemused olid väga head. Oli näha, et skeemide joonistamine õpilastele meeldis. Ka sellest, et 4. lause on toodud "sissevedamiseks", saadi aru. 4. ja 5. kaader on sissejuhatuseks kõrvallause liikide käsitlemiseks. Ka VII klassile ei valmistanud need raskusi. Kaadrid 6-22 aga jäeti vahele, sest eeldati, et need on õpilastele rasked. Vaadeldi ainult 16. kaadrit, mille järgi leiti, et põimlauseid võib kujutada ka trepikujuliselt (astmeliselt).

Üldiselt proovitakse selle osaga (kaadrid 6-22) veidi paremini serveerida seda materjali, mis hõlmab kõrvallause te liike, ja põimlausete graafilise kujutamisega konkreetustada struktuuri. Keskkooli õpikus on see osa antud liiga ähmaselt ja ebaülevaatlikult. Diafilmis asetatakse peaarhvk küsimuse järgi kõrvallause liigi määramisele. Film pakub nii informatiivset materjali kui ka ülesandekaadreid. Võimalikult rohkem materjali on püütud viia skeemide alla. 23. kaadrist alates jätkati tööd ka seitsmendas klassis. Näidete toomine 24. kaadrile läks üsna libedalt. Kirjalikult tehti 25. kaadri harjutus. Komade põhjendamine 26. ja 27. kaadris ei valmistanud raskusi. Koma tarvitamine ja, ning, ega ja või ees sai samuti õpilastele selgeks (28.-29. kaader). Leiti isegi omapoolseid näiteid. Aja

puudusel jäeti klassis vahele kaadrid 30-31, kuid õpetaja põhjalike seletuste puhul ei tohiks needki olla rasked VII klassile. 32. kaader põhjendati õpilaste poolt õigesti. 33. kaadris leidsid õpilased oma põhjendusele kinnituse. 34. kaadrit refereeriti, kuigi see polnud enam vajalikki. Kirjavahemärgid ühendsidesõnade puhul (35) on jällegi mõeldud vanemale astmele (eriti 36. kaader). Komade asetamises 37. kaadris vigu ei esinenud. 39. kaadrist algab kordamine. Tuletatakse meelde, millal kasutatakse liitlauses koma, koolonit ja semikoolonit (kaadrid 40-44). Kaadritega 45-46 juhitakse tähelepanu veel sellele, et osalause vahel on kirjavahemärk ka sidesõna puudumisel. Õppediafilmi lõpukaadreis (47.-52.) antakse kolm harjutust liitlause kirjavahemärkidele. Seda materjali sobiks kasutada ka kontrolltööks, sest kõik harjutused (à 3 lauset) antakse järjest. Kontrollkaadrid tulevad alles lõpul. 53. kaader aga teenib õpilastes elevuse tekitamise eesmärgi.

II osa

1

Põimlauseid võib kujutada
SKEMAATILISELT:

Veski, pöles maha
_{pls.} mis seisis tee ääres, _{pls.}
_{pls.}

2

joonistada lauseste skeemid!

- 1) See tegi ta ägedaks nagu hobuse, kes ei suuda koormat vedada.
- 2) Kõik, mis siin maalapist välja võeti, saavutati tohutu tööga.
- 3) Olin läinud vaevalt kilomeetri, kui mind pimedus ümbritses.
- 4) Hakanexas minni väljade vahelt nii otse kui võimalik silla juurde.

1) See...,

kes...

2) Kõik,

mis...,

raurutati...

3) Olin...,

kui...

4) Lihtlause.

Millised on kõrvall. 3 tunnust
???

3

Võrdle!

Mees, kes laulab, on minu onu.

Lauler mees on minu onu.

↑
MILLINE LAUSELIIGE ?

4

Lauler mees ...

↑
TÄIEND

(misugune mees?)

Mees, kes laulab, ...

↑
TÄIENDKÕRVALLAUSE

(misugune mees?)

NB!

Iga kõrvallause esineb teavikuna
mingi lauseliikme funktsioonis.

5

Kls. võib esineda mistahes lauseühemenas
(peale öeldise), vastates sellekohasele küsimusele.
Küsimuse abil selgitama kls. liigi.

Vaatamine, kuidas näike tõusis.

Kes teisele auku kaevab, langeb ise sisse.

Aseta kls. kohta küsimus ja ütle kls. liin!

Vaata kahesuugust seost pealausega:

1) Kes katsetab, si kaheks (cls. asendab alust-
aluslause)
Kui vihma sajab, jääme koju (cls. asendab
(=vihma korral) määrust)

2) Kes katsetab, see ei kaheks (alus see-
asendina.)
Kui vihma sajab, siis jääme (määrus siis-
koju. määrusina)

Seletus?

Vaatamine { , kuidas näike tõusis
ehk
näikesetõus (MIDA?)

Sihitislause

Kes teisele auku kaevab,
ehk

aukukaevaja (KES?)

} langeb ise
sisse.

Aluslause

Seletus: 1) raskar lüge pealauses puudub;
 2) raskar lüge pealauses on ase- või
määnsõna

Vaata veel:

- Küsimus? 1) jutust [sellest], kuudas mäng lõks.
 Kls. liik? 2) Ma ei tea [noid kõiki], kes sinavad.
 3) Kui loo saad, [sin] tule kaasa.
 4) Kas [see] raamat, mida lugemid, oli
hõnne?
 5) See, mis kõiki ällata, oli tema riadus.
 6) See, kus on laul ja mäng, sa istu maha

1. MILLEST?	- määruslause
2. KEDA?	- sihitislause
3. MILLAL?	- määruslause
4. MISSUGUNE?	- täiendlause
5. MIS?	- aluslause
6. KUS?	- määruslause

Määrata kõrvallause ja selle liik!

Kood: 1. alus-
 2. öelditõide -
 3. sihitis -
 4. määrus -
 5. täiend - } lause

- 1) Ühel kevadohtul, kui maa oli juba sulanud, saabus võõras noormees.
- 2) Kõik need viisid, mida seal sauldi, sööbist mu mälu.
- 3) Kui nad jaama jõudsid, oli rong läinud.

- 4) Need, kes Ojari valimist ootavad, väikisid meelega.
- 5) Ära näägi kõike, mis kuulud.
- 6) Mis mulle meeldis, oli tema käitumine.
- 7) Ma ei usu inimest, kes on kord valetanud.
- 8) Maapind oli muutunud nii poriseks, nagu oleks juba sügis.

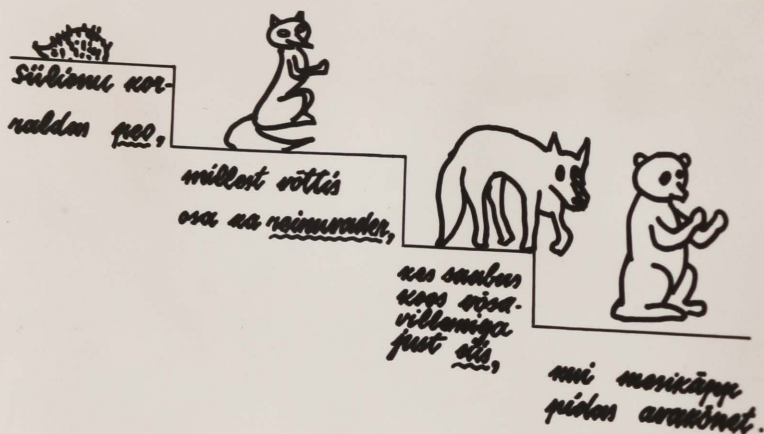
1) 4	5) 3
2) 5	6) 2
3) 4	7) 5
4) 1	8) 4

Kõrvallausel on pealauses põhisõna, mida kls. laiendab.

Otsusta, mis lüki on kls. ja kuis on põhisõna?

- 1) Õhtuks jõuame mägedeni, mis es sinavad.
- 2) On küllalt inimest, kes unuvad, et nad kunagi ei eksid.

- 1) ... mägedeni, mis ... (täiendlause)
- 2) ... inimesi, kes ... (täiendlause)
- 3) ... usuvad, et ... (rihitislause)

Mida tähendab see suuam?

Põimlauseid võime kujutada
ASTMELISELT

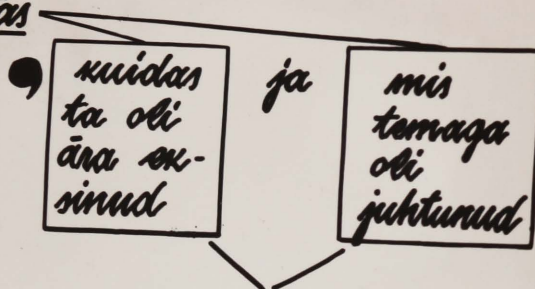
Itga kuidas veel?

Ja jutustas, kuidas ta oli ära
eksinud ja mis temaga oli juhtunud.

ÜHINE PÕHISÖNA
Ja jutustas

18

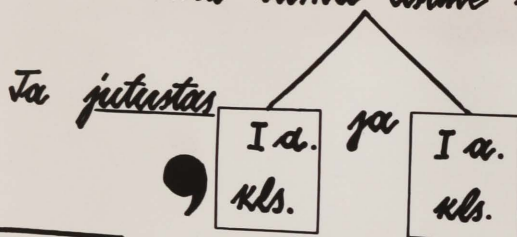

MITMENDA ASTME KÕRVALLAUSED?

Järelikult liitlauses võib olla ka...

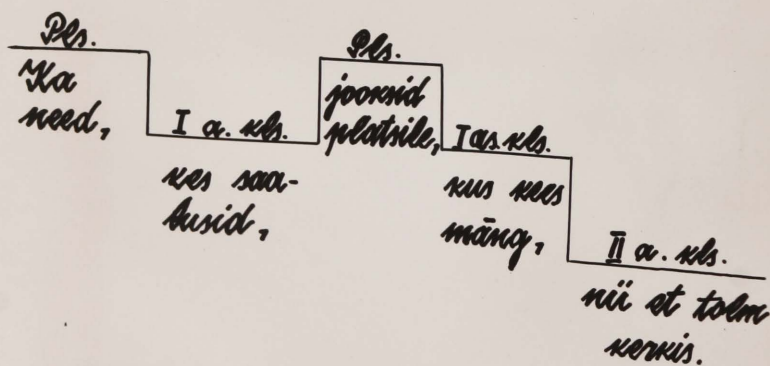
... mitu sama astme kõrvallauset.

19

Ka need, kes saabusid, jooksid
platsile, kus kees mäng, nii et tolm
kerkis.

Kuidas seda kujutada?

20

Kus võib asetseda kls.?

Kujuta graafiliselt:

1. Ta kohendas vaima, mille haige oli ära hakanud.
2. Sama pööra õhtul, kui ta vette kukkus, tõusis tal palavik.
3. Õpilane, kes sai vire, säras üle nõi, kui ta kohale läks.
4. Vihikud, mis on laual, kus seisab ka globus, pole veel parandatud.

1. $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{Ta...} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{I a. cls.} \\ \text{mille...} \end{array}$
2. $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{Sama...} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{I a. cls.} \\ \text{kui...} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{tõusis...} \end{array}$
3. $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{Õpilane} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{I a. cls.} \\ \text{kes...} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{säras...} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{I a. cls.} \\ \text{kui...} \end{array}$
4. $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{Vihikud} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{I a. cls.} \\ \text{mis...} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{I a. cls.} \\ \text{kus...} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{pole...} \end{array}$

Millal tarvitatakse põimlauses KOMA?

- 1) $\begin{array}{c} \text{Pls.} \\ \text{_____} \end{array}$, $\begin{array}{c} \text{cls.} \\ \text{~~~~~} \end{array}$
- 2) _____, ~~~~~, ~~~~~
- 3) _____, ~~~~~, _____

Komaga eraldatakse:

- 1) Pealaure kõvallaurest
- 2) Eri astme kõvallaured
omavahel
- 3) Hõlmatud kõvallaure

MÕLEMALT poolt

Näiteks ?

Arseta komad !

- 1) Toots ütles, et praegu surema hakkab.
- 2) Sa oled justkui Toots, kes kõike
nuust välja ajab mis pähe tuleb.
- 3) Magamistoas kus enne voodid
seismud vedelevad kaks mütsilotti...

Põhjenda komasid !

- 1) Toots ütles, et praegu surema hakkab.
- 2) Sa oled justkui Toots, kes kõik
nuust välja ajab, mis pähe tuleb.
- 3) Magamistoas, kus enne voodid
seismud, vedelevad kaks mütsilotti.

ÄRA UNUSTA SEDA KOMA !

Arno, kes seda nalja kogu
aja suure põnevusega pealt
oli vaadanud, lipplase kohe
kodu poole, niipea kui välv
sine lõi.

Põhjenda komarid!

Sulepa, millega ma äija kirjutanin,
ja pilliats olid kadunud.

Nägin venda, kes tuli koolist, ning
jooksin tema juurde.

Kas sulle meeldib rohkem operett, mis on
kergema süuga, või oper?

Tal si olnud vendi-õdesid, kes oleksid
võinud aidata, ega ka vanemaid.

Miks nii?

NB!

Pea - ja kõrvallause vahel
asetatakse ALATI koma, vaatamata
sellele, milline siderõna järgneb.

Seega: —, ~~~~~, ja
ning
ega
või

Ta oli ütlemata rõõmus,
et see oli ainult unenägu,
et viiul oli veel terve.

Kõrre asetsevad rama
astme kõvallaused valdatakse
KOMAGA,
kui nende vahel ei ole siderõna..

... ja, ning, ega, või
I astme { Ta oli ütlemata rõõmus,
kls - d { et see oli ainult unenägu
ja et viiul oli veel terve.

Nõrdle !

Ära luba rohkem,
kui sa teha nudad.

Ta kõndis,
nagu olau ta haige.

9

Kadus kui tina
tuhka.

Ta kõndis nagu haige.

Ei ole koma!

Miks nii ?

’
 nagu ...
 kui ...
 otsekui ...
 kuni ...

KUI NENDEGA ALGAB
 KÕRVALLAUSE

ilma
 komata
 kui tina
 nagu haige

VÕRDLUS!

Inimole näis, nagu peaks jõulu
ajal just niisugune lõhn kambrisolema
 kõrvallause!

Inimeste hääled kargasid nagu
 lained järvel.

KÕRVALLAUSET EI OLE, KOMA EI OLE!

ÜHENDSIDESÕNAD (ÜS)

olgugi et
 nü et
 sellepärast et
 sel ajal kui
 niipea kui
 jne.

AINULT ÜKS KOMA!

Ma tulen, üs
 niipea kui mahti
 saan.

HARVA VÕIB KA NII

Tegin seda ainult selleks, et
sul kergem oleks.

Sõna on RÕHUTATUD!

Pane komad!

- 1) Oli nii nagu oleks selle okni tules põletatud.
- 2) Sulane töötas nii et kiigi voolas.
- 3) Kui unenäod tulid siis keerlesid need kõik viirli ümber ja olid armas mänguriistaga inka kuidagi ühenduses.
- 4) Ei olnud enam autobussi millega me saabusime ega ühtegi oma inimest.

Kontrolli!

- 1) Oli nii, nagu oleks selle okni tules põletatud.
 - 2) Sulane töötas, nii et kiigi voolas.
 - 3) Kui unenäod tulid, siis keerlesid need kõik viirli ümber ja olid armas mänguriistaga inka kuidagi ühenduses.
 - 4) Ei olnud enam autot, millega me saabusime, ega ühtegi oma inimest.
- Põhjenda!

KOKKUVÕTE

*kirjavahemärkidest**Millised on lütlause**kirjavahemärgid ?**Rindlause - , : ;**Põimlause - ,**Millal neid tarvitatakse?*

- - 1) rindlauses enamasti
osalausete vahel ja
2) põimlauses ALATI
kõrvalausete eraldamiseks
pealausent.

Näited ?

- - rindlause osalause sees, mis
eelmist selgitab või põhjendab.

Näited ?

- - pikemas rindlauses, mille
osalaused on omavahel
lõdvemalt seotud

Istumine ei näinud talle
sugugi meeldivat; ta nihutas
ennast edasi-tagasi...

Panna kirjavahemärgid!

Mis ma sinna kooli nii vara
lähem pikk õõ on es magada
saab isegi küll ma lähem parem
vaatan vahest saan vara Jõmmi
varanduse kätte ...

NB!

Mis ma sinna kooli nii vara lähem
pikk õõ on es,
magada saab isegi küll, [või :]
ma lähem parem vaatan,
vahest saan vara Jõmmi varanduse
kätte.

SIDESONA PUUDUB-KOMA ON IKKAGI!

Harjutusi lütlause kirjavahemärkidele.

I

- 1) Jõnisson vaatas tallo ilmniitult otsa
nagu olaks töö mis ta praegu tegi
isimä loomulik.
- 2) Õppige ära need reeglid mis on behe-
külgel 105 ja korvaki sobmist tund! :
- 3) Tootni põlvred nõratanid näis nagu
tahaks ta end viimanel silmapilgul sängi
alla peita kuid oli juba hilja kõster
seinis ukkel.

II

- 1) Siis märkas ta ust mille tagant
kõrtsis hääli ja astus sine.
- 2) Võta raamat kätte ja õpi sa
taad küll kui puudulik mul
vene keel on.
- 3) Ära kunagi unustage igal
ajal on oma aeg.

III

- 1) Tootsil si olnud midagi selle vastu
võtku pealegi tema tahvel.
- 2) Võis ju ka juttu puhuda vahel kui
aega oli isegi kannelt võis mängida.
- 3) Kõrtri reži mis seis aia ääres kummuli
toodi platsi.

I

- 1) Tõnisson vaatas talle ilmnüütult otse,
nagu olaks töö, mis ta praegu tegi,
üma loomulik.
- 2) Õppige ära need reeglid, mis on
leheküljel 105, ja korra seelmselt tund!
- 3) Tootsi põlvad nõksatavad; näis, nagu
tahaks ta end veel viimase silmapil-
gul sängi alla peita, kuid oli juba
hilja: kõrtsis seisis uusel.

II

- 1) Siis märkas ta ust, mille tagant kostis hääli, ja astus sisse.
- 2) Võta raamat kätte ja õpi; sa tead küll, kui puudulik sul vene keel on.
- 3) Ära kunagi unustage: igal ajal on oma aeg.

III

1. Toots ei olnud midagi selle vastu: võtku pealegi tema tahvel.
2. Võis ju ka juttu puhuda vahel, kui aega oli; isegi kannelt võis mängida.
3. Kõstri reži, mis seisis aia ääres kummuli, toodi platsi.

Toots ei teadnud,
kuidas jätti kirjutada.
Aga kas Sina tead,
kuhu komad tuleb
panna?

Katsetamisest

Ka diafilmi "Liitlause ja selle kirjavahemärgid" kasutamine tekitas klassis rõõmsat elevust ja tõstis huvi aine vastu. Õpilased muutusid aktiivsemaks. Kogu klass töötas filmiga kaasa umbes 25-30 minutit, seejärel hakkas üksikutel õpilastel tähelepanu raugema. Ilmselt filmi ajalise kasutamisega tunnis liialdati. Õpilaste vastuste kvaliteet oli hea. Ka klassi nõrgemad suutsid teistega sammu pidada. Nagu tundi pealt kuulunud aineõpetaja märkis, oli tunni distsipliin parem kui kunagi varem. Õpilased olid pidevalt rakendatud tööle, kusjuures ei puudunud ka iseseisev töö. Esimese kontrolli oma töö üle tegid õpilased ise. Kasutati ka moodust, kus pinginaabrid vahetasid töö. Kohati tundus, et tund on liigagi tihe, õpilased liiga pingul.

Pärast filmi näitamist kirjutasid õpilased etteütluse, mille tekst oli järgmine.

Mullid kaitsevad sadamat.

Meri on väga muutlik: kord sile kui peegel, kord jälle metsik ja raevutsev. Lained, mis on sageli mitme meetri kõrgused, tormavad mürinal randa, nii et nende teel kõik puruneb.

Et kaitsta^t laeva vihaste lainete eest, ümbritsevad inimesed sadamaid muulide ja tammidega. Need tõkestavad küll lainete tee, kuid meri ei anna alla. Lakkamatult uuristab ja purustab ehitusi, kusjuures isegi raudbetoon ei

suuda talle vastu panna. Muule tuleb alatasa parandada. See on küllaltki kulukas, kuid parata pole midagi.

Insenerid mõtlesid kaua, kuidas võiks raevukat merd odavamalt taltsutada. Lõpuks leidsid nad, et muule võib ehitada õhust. See mõte meeldis teadlastele, kes tulid inseneridele kohe appi. Ühiselt töötati mitu aastat ning mõte sai teoks.

Mere põhja lastakse torud, mille seintesse on puuritud augud nagu sõelal. Torudesse pumbatakse tormi ajal õhku, mis hakkab aukudest välja tulema ja mullikestena pinnale tõusma. Veepinnal mullid lõhkevad, vesi hakkab publitsema ning lained kaotavad jõu.

x

Kirjavahemärkides tehti hoopis vähem vigu (1,6 viga õpilase kohta) kui muudes juhtumites. Tulemused on toodud järgnevas tabelis.

Jrk. nr.	Õpilase nimi	Etteütluse hinne	Aasta hinne
1.	Amjärv, M.	4	4
2.	Bolšakova, M.	4	3
3.	Härm, Ü.	3	3
4.	Juhkam, H.	3	3
5.	Juust, K.	2	2
6.	Kroon, K.	4	4
7.	Kuiv, J.	4	3
8.	Leets, U.	3	4
9.	Link, J.	3	3

10.	Lukas, E.	3	3
11.	Maalman, V.	3	3
12.	Noorem, T.	4	4
13.	Näkk, A.	4	4
14.	Pala, H.	3	3
15.	Palsi, V.	3	3
16.	Pullinen, M.	3	3
17.	Purge, E.	3	3
18.	Raag, M.	4	4
19.	Remmelg, S.	4	4
20.	Rähni, E.	3	3
21.	Rätsep, R.	2	2
22.	Sillaste, M.	4	3
23.	Sulbi, J.	4	4
24.	Säesk, Ü.	4	4
25.	Tekkel, I.	4	4
26.	Vanker, L.	3	3

Keskmine:

3,4

3,3

Efektiivsus:

$$\frac{3,4 \cdot 100}{3,3} = \underline{\underline{103\%}}$$

Tartu X 8-kl. kooli õpetaja H. Beiman kasutas õppe-diafilmi "Liitlause ja selle kirjavahemärgid" lõppenud õppeaasta viimasel nädalal kirjavahemärkide kordamiseks VIII klassis lõpukirjandiks valmistumisel. Allpool tuuaksegi ära H. Beimani arvamus.

Film on metoodiliselt väga hästi koostatud. Uue mõiste selgitamisel lähtutakse näitelausetest ja antakse õpilastele ülesandeid järelduste tegemiseks. Varemõpitud

osad on oskuslikult uue aine sisse põimitud, näit. osalause mõiste meenutamine, koondlause kordamine, öeldiste leidmine.

Hea on, et

1) läbivõetud reegli kohta järgnevad kohe harjutused (osalausete leidmine, kirjavahemärkide panemine jt.);

2) lahendatud ülesannete saavad õpilased kohe filmi järgi kontrollida (osalauseid ja öeldised, liitlause liigid, kirjavahemärgid);

3) diafilmi koostamisel on mõeldud ka sellele, kuidas õpilasi aktiivselt ja loovalt tööle rakendada, on antud selliseid ülesandeid (tehke sellest liitlause, nimeta osalauseid, millal jääb veel öeldis ära), mis sunnivad õpilasi iseseisvalt tööle;

4) enamik lauseid on valitud armastatud teosest "Kevade", see viib õpilased arusaamisele, et rind- ja põimlause pole kunstlikult moodustatud, vaid me tarvitame neid igapäevases kõnes ja kirjas;

5) diafilmis esineb rohkesti skeeme ja tabeleid, mis on lihtsad ja ülevaatlikud ning aitavad tõhusalt kaasa aine omandamisele;

6) mõned ülesanded on antud mõistatusena (II osa 16. kaader);

7) viimane kaader on leidlik ja humoorikas. Küllap ta paneb õpilasi mõtlema.

Kõrvallause liikide tundmine on aga 7. kl. õpilasele

liiga raske. Palju tööd nõuab, et ära tunda kõrvallause põhisoona.

Ebaõnnestunud on tähed a, ü, ö, mis oleks pidanud kirjutama täpikestega, mitte aga kriipsudega.

x

Diafilmi katsetamise tulemused Palade 8-kl. Koolis ja aineõpetaja arvamused diafilmist hilinesid diplomitöösse.

V. D I A F I L M "V Ö Ö R S Ö N A D E O R T O G R A A F I A"

Kuigi film on mõeldud põhiliselt VIII klassile, võib seda edukalt kasutada vöörsõnade ortograafia kordamisel vanemais klassides. Et diafilm valmis pärast vastava teema käsitlemist VIII klassis, siis polnud seda võimalik enam praktikas proovida. Seepärast piirdatakse ainult autoripoolsete kommentaaridega.

Film on üles ehitatud Jaani ja Ennu dialoogile ning selles on senistest filmidest kõige rohkem kinni peetud lineaarprogrammile tüüpilisest ahela põhimõttest.

4. kaadris antakse vöörsõnade definitsioon ja edasi on vaja reast sõnadest välja kirjutada vöörsõnad (5.kaader). Muidugi teeb kõik selle, mida keelesõbrad teevad filmis, kaasa ka klass. 6. kaadris toodud küsimus on külatki raske. Et õpilased tuletaksid siiski ise vöörsõnade tunnused, selleks on 7. kaadris iseloomulikele joontele juhitud tähelepanu (rõhumärgid, allakriipsutused). Nüüd ei tohiks ülesanne õpilastele enam raskusi valmistada.

8. kaader on vastupidine - põhineb deduktsioonile. Küsimärkide asemele tuleb õpilastel leida näiteid. 9. kaadris kuulutatakse välja lo-minutiline võistlus, millest loomulikult võtavad osa ka kõik õpilased klassis. 10. kaadris tuuakse Jaani sõnad, mille õigsust klass peab kontrollima. Siin tuleks lasta lugeda ette ka õpilaste näiteid. Ühiselt otsustatakse, kas kõik sõnad on sobivad. Veel võib klassil lasta leida sõnu, kus ühes sõnas on mitu võõrsõnadele iseloomulikku tunnust (näiteks žiraff, žürii jt.). Kaadrid 11-12 teenivad sõnavara laiendamise eesmärki. Siin oleks hea antud sõnu kasutada lauseis. 13. kaadris tuleks kindlasti juhtida õpilaste tähelepanu suurele küsimärgile: kas kaadris on ikka kõik sõnad õiged? Sellega me nagu annaksime märku, et midagi on korrast ära. Õpilastel tuleb viga leida, kuid vaevalt nad sellega toime tulevad. 14. kaader annab vastuse ja sellega juhatatakse sisse laensõnade teema.

Nüüd, kui mõisted on selgitatud, alustatakse ortograafia õpetamisega (küsimus 15. kaadris). 16. kaader pole päris õnnestunud. Õpilane peaks siit tuletama, et võõrsõnades ei tarvitata c, q, w, x, y, kuid kaader võimaldab seda ainult x tähe suhtes. 17. kaader annab küsimusele vastuse ja toob ka vastava näite. 18. kaadriga alustatakse sulghäälikute ortograafiat. 19. kaader toob sulghäälikute jagunemise ja 20. kaadris on kohe pikem ülesanne, millele kõigepealt nõutakse arvulist vastust (kontroll 21. kaadris) ja seejärel

ka sõnade liigitamist (vastus 22. kaadris). 23. kaadris selgitatakse, kuidas lahendada ülesandeid arvuvõtmega. Kaadrites 24.-27. antakse 2 ülesannet vastuskaadritega. Ülesandeid võib edukalt kasutada ka väikeseks tunnikontrolliks. Ülesandeid arvuvõtmega võiks rohkem propageerida. Selleks võiksid õpilased ka ise koostada analoogilisi ülesandeid, mida siis pinginaabrid lahendavad. 28. kaadriga alustatakse pika s-i ortograafiat heliliste konsonantide l, m, n, r-i järel. Töökäsu täitmine ei tohiks õpilastele raskusi valmistada. Sama kehtib ka 29. kaadri kohta, kuid erilist tähelepanu tuleks pöörata erinevustele sõnade maršima ja forsseerima ortograafias. 30. kaader selgitab vastavate sõnade nõrka ja tugevat astet. Ülesande jätkamine on kindlasti kerge, kuid huvitav, kas õpilased lahendavad ka väikese nuputamisülesande (mõelda Euroopa pealinn, kus helilise konsonandi järel on pikk s). 31. kaader juhib tähelepanu sellistele kriitilistele sõnadele nagu grandioossed ja kurioossed. Kõik õpilased peaksid tingimata aru saama, kuidas saadakse neis sõnades pikk s. 32. kaader näitabki seda, kuigi teksti paigutus kaadris täielikult ei rahulda. 33. kaadri ülesanne peaks pakkuma huvi. Vastuskaadriga (34.) alustatakse ühtlasi i ja j-i ortograafia käsitlemist. 35. kaadris antakse kohe pikem ülesanne, mille lahenduse saab anda üsna lühidalt, sest ainult 2 sõna (projekt ja materjal) kirjutatakse j-ga. 36. kaadri küsimus on väga tüüpiline võõrsõnade ortograafia õpetamisel. 37. kaader annab vastuse ja esitab küsimuse I välte kohta. Edasi tuleb leida näiteid (38. kaader). Järg-

mine kaader aga hoiatab kaashäälikuühendi eest, kus III-väl-
teline f kirjutatakse nagu iga teine konsonant ühekordselt.
40. kaadris esitatakse küsimus sulghäälikute k, p, t ning
võõrhäälikute f ja š kirjutamisest sõna lõpphäälikuna.
41. kaadri puhul peaksid õpilased leidma arvukalt näiteid.
Kindlasti peaks õpetaja siin andma mõned lisaülesanded, sest
kaadrite arv pole küllaldane. 42. ja 43. kaader valgustavad
h ortograafiat mitmesõnalistes võõrsõnades. Uuesti juhitakse
tähelepanu kaashäälikuühendile. Kaadrid 44-46 vaatlevad
lühikest ja pikka vokaali järgsilpides. 46. kaadris juhitak-
se tähelepanu tabelile õpiku 128. leheküljel. 47. kaader
on nagu puhkuseks. 48. kaader aga nõuab, et õpilased tuletak-
sid meelde niisuguseid kriitilisi sõnu, kus helitu hääliku
kõrvale tuleb erandlikult nõrk sulghäälik. 49. kaader an-
nab vastuse. Toodud sõnadele võiks moodustada lauseid.
50. kaadris alustatakse nn. intelligentsuse mängu, mis on
üles ehitatud ahela põhimõttele. Järgnevas lo kaadris
(51-61) antakse hulk võõrsõnu, selgitatakse mõningate tähen-
dusi ja juhitakse tähelepanu kõige raskematele kohtadele
nende sõnade ortograafias. Kaadrid on üles ehitatud nii, et
iga kaadri lõpus tuleb vastata mõnele küsimusele või
lahendada mõni muu probleem, millele vastus antakse järgmi-
se kaadri algul. Seega ei toetu need kaadrid ainult õpilas-
te visuaalsele mälule, vaid pakuvad neile ka mõttetööd.
Õpetaja ülesandeks on kontrollida, kas õpilased teavad
nende sõnade tähendusi, mida filmis ei anta. Oleks soovitav,
et algul töötaksid õpilased läbi filmi vastavad kaadrid,

seejärel aga mängiksid analoogilist mängu ka omavahel. Film lõpeb ristsõnamõistatustega, mis peaksid VIII kl. õpilastele olema jõukohased. Kommentaare vajaks vaid ido, mida ka filmis on püütud teha.

Võib-olla mõnele kaheksandale klassile on filmi esitusviis mõnevõrra naiivne, kuid filmis pakutav materjal ei tohiks siiski olla liiga **kerge**.

Võõrsõnade ortograafia on väga lai teema. Vastavalt sõnade ja korduste arvule võib kaadrite arv olla piiramatu. Et aga filmi ei saa venitada mitmesaja kaadrini, siis tuleb koostajal teha teatud valik sõnadest, mida õpilased, kellele film on mõeldud, peaksid oskama kirjutada. Käesolev näide on esimene katse õpetada ortograafiat diafilmi abil. Kuidas see õnnestub, seda peaksid näitama katsed praktikas.

Võõrsõnade ortograafia

Koostaja: J. Ounapuu
Juhendaja: Y. Laugaste

Annotatsioon

Diafilm „Võõrsõnade ortograafia“ on kamutatav VIII klassis ortograafia õpetamiseks, aga sobib ka vastava teema kordamiseks. Aluseks on võetud K. Praakli ja Y. Valgma eesti keele õpik VIII klassile (Tallinn, 1965).

Soovi korral võib käsitlemisel ora kaardheid vahetult jätta, arendades need vastavate seletuste või õpiku kamutamisega.

Jaan ja Enn

on suured keelenõbrad.

Ühel päeval küsis Enn Jaanilt: „Millised sõnad on võõrsõnad?“

Jaan vastas pisemalt mõtlema:

Võõrsõnad on

võõra päritoluga sõnad, mis ei ole veel kohanenud vasta-
va keele skitusega.

Enn: Vaata, Jaan, neid sõnu ja...

... kirjuta siit välja kõik
võõrsõnad!

šeff

baas

põrsad

streen

naas

rakett

kanikas

kottalik

kandidaadid

sekretär

Jaan lahendas ülesande
kiiresti:

1) šeff

2) baas

3) streen

4) rakett

5) kandidaadid

6) sekretär

Aga mis iseloomustavad
võõrsõnu?

1. <u>š</u> eff, <u>ž</u> ootehnik, <u>ž</u> est		võõrkäälik
2. <u>b</u> aas, <u>d</u> aam, <u>g</u> eenius		?
3. <u>st</u> reen, <u>rönt</u> gen, <u>ab</u> und-
ne		?
4. <u>mak</u> ett, <u>brik</u> ett, <u>ak</u> ord		?
5. <u>kandidaat</u> , <u>margariin</u> ,
kollektiiv		?
6. <u>sekretär</u> , <u>limonaad</u> ,
miljöö, <u>meniüü</u>		?

1. Võõrkäälikud - ?
2. b, d, g sõna algul - ?
3. Võõrad häälikühendid - ?
4. Pearõhk järgsilbil - ?
5. Pikad vokaalid järgsilpides - ?
6. o, õ, ö, ü järgsilpides - ?

Nüüd võistleme!
Kumb leiab 10 minu-
tiga rohkem võõrsõnu?

- 1) bronüür, zooloogia, žiraff;
- 2) doktor, bakter, gripp;
- 3) bronh*ü*t, kolhoo*n*, maragd,
alt, lümf;
- 4) terräs, siluott, eksperimen-
täalne;
- 5) anneet, kultuur, žürü;
- 6) reväar, sukalüpt.

J: Kas
mul
on
kõik
õiged
?

Enn: Küllap vist! Aga kas sa
tead ka kõigi sõnade tähendu-
si?

žiraff
bronhiit
maragd
alt
lümf
eksperimentaalne
reväär
sukalüpt

} ?

žiraff - kaelkirjak
bronhiit - kopsitorude põletik
maragd - roheline vääriskivi
alt - kloostriülem
lümf - kudedest eemaldunud
vedelik
eksperimentaalne - katseline
reväär - käänis (pintsakul)
sukalüpt - lõunamaine pum-
p

J: Aga nüüd minu sõnad?

koemahl il

- 1) tušš, finiš, žann,
šaakol;
- 2) büist, dušš, dren,
garadaž;
- 3) anerdoot, abro;
luutne;
- 4) soviaalistlik,
revolutsioon, efekt;
- 5) allee, kolleeg,
karikatuur, komitee;
- 6) portsjon, pankrot,
tribüün.

E: Sul oli 19
sõna, aga
mul on 20!

?

Y: Pole päris õige, rest sõnad

PORTSJON ja PANKROT
ei ole võrsõnad. Seega
on mul 18 sõna.

E: Hästi, sina võitsid.
Aga mis need siis on?

Need on LAENSÕNAD ≠ VÕORSÕNAD

tabel
kool
naamat
lamp
jpt.

tulnud eesti keel-
de VAREM
ja kohanenud
meie keele shitunga

Ma PORTSJON ja PANKROT on eesti kee-
les kodunenud ja muutunud
laensõnadeks.

Enn: Kuidas kirjutatakse võrsõnu?

Jaan:

Üldreegel ütleb, et
võrsõnu kirjutatakse eesti keeles
ligikaudu nii, nagu neid
hääldatakse vastavas keeles.

Seega: büroo
džän
eksküübris

mitte aga ~~bureau~~
~~jazz~~
~~exlibris~~

Milliseid tähti võrsõnades ei
tarvitata?

c, q, w, x, y

VÕORSÕNADES EI TARVITATA,
vaid transkribeeritakse
vastavalt hääldamisele.

Näiteks:

ladina CEMURA =
= eesti transuur

Kas tead,
millised on sulghää-
likud?

Sulghäälikud ehk
klusüülid on:

g, b, d (nõrgad, lühikeresed)

κ, p, t (tugevad, pikad)

Kas hääldad ja kirjutad
neid õigesti?

An-ett, or-eter, proa-anda,
bri-ett, kate-ooriline, kon-reetne,
intelli-ents, demo-raatia, pro-ress,
kari-atuur, a-umulaator, a-ord.

Kandi-aat, liiv-erima, stan-ard,
kon-akt, apl-erima, agi-aator,
kon-uktor, arhi-ekt, presi-ent,
orien-eruma, velo-room, gravi-at-
sioon.

Mitu : $\begin{cases} g = ? \\ \kappa = ? \\ d = ? \\ t = ? \end{cases}$

g - 4	κ - 8
d - 7	t - 5

Σ: Aga paiguta sõnad ka
õigene kasti!

7: Mina annan nii:

propaganda,
kategoriline,
intelligents, prog-
ress.

ankeet, orkester
brikett, konkreetne,
demokraatia, kapi-
taliist, akumulaa-
tor, akord

kandidaat, liini-
deerima, standard,
aplodeerima, kon-
duktor, president,
velodroom.

kontakt, agitator
arhitekt, orientee-
ruuma, gravitatsi-
oon.

8: Lahendame nüüd ülesandeid
arvutamega.

Kas 1 või 2 tähte?

Näiteks:

1. sõna 2. 3.
baleriin + allee + annulkerima = 11
1 l 2 l 2 n, 2 l

Korruta:

1x1 + 2x2 + 3x2 + 3x2 = 17

9: Kas l või ll?

Jõesta, et

- 1) ba - ett + ba - riin + ga - riin = 7
- 2) i - strateegioon + inte - igents + ba - ti = 9
- 3) karussell - + krokodil - + ko - ekstüür = 12
- 4) ko - ekstüür + ko - onn + para - eelne = 10

1. ballett + balerüin + galerüi

$$1 \cdot 2 + 2 \cdot 1 + 3 \cdot 1 = 7$$

2. illustratsioon + intelligents + ballti

$$1 \cdot 2 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 1 = 9$$

3. karusell + krokodill + kollektiiv

$$1 \cdot 2 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 2 = 12$$

4. kollektsioon + kolonn + paralleelne

$$1 \cdot 2 + 2 \cdot 1 + 3 \cdot 2 = 10$$

ü: stga minu ülevanne on 2 tähega
m või mm?
n või nn?

1. ko — uniaalne + ko — unistlik +
gra — ofon = 12

2. ko — igeerima + ko — ekstne + ka — ika-
tuurist = 9

3. ni — adan + ni — eerima + ko — entaar = 11

4. te — an + ko — idor + ba — ikaad = 10

1. kommuunialne + kommunistlik +

$$1 \cdot 2 + 2 \cdot 2 +$$

+ grammoфон

$$+ 3 \cdot 2 = 12$$

2. korrigeerima + korrektne + karikatuur

$$1 \cdot 2 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 1 = 9$$

3. nimadan + niimeerima + kommen-
taar

$$1 \cdot 1 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 2 = 11$$

4. terras + koridor + barrikaad

$$1 \cdot 2 + 2 \cdot 1 + 3 \cdot 2 = 10$$

E: l, m, n, r järel kirjutatakse pikk 1 KAHE TÄHEGA, kui ei järgne teist konsonanti. | värn,
| värn-
| sida,
| värnke

J: Mõtleme vöörsonu, kus 1 anub
l, m, n, r järel!

avanns
seanns
nüianns
fajanns
nemunns
fann
nememannns
mannima
formerima

} ÜTLE TEISI VORME!

NÖRK TUGEVI

avanns, selle avani, redla avani
seanns, seannid, nannidel
nüianns
fajanns
nemunns
fann
nememannns
mannima
tga formerima?

} JÄTKA!

g: Nimeta üks
Euroopa pealinn,
kus x + n!

E: Sa mõtled Narnavit.

J: Mitu s-i sa kirjutad sõnades

grandioo-ed }
kurioo-ed } ja miks?

E: grandioosed
kurioosed

algvorm: grandioosne käänami
kurioosne sel ne → se
säilib (vrdl. pu-
nane-pu-
nane)

J: Ütle veel sõnu, kus
tekib koos lüitega 2 x konsonant!

1 või 2 ?

Ta leidis festival-arte hulgast
palju kirjasaaju: austraal-asi,
brasil-asi, itaal-asi, malail-asi,
peruu-asi, portugali-asi.

|humaan- e mõttevõis, mono-
toon- e laul, osteti banaan-e,
kohtasin naapob-art |

malailasi, peruulasi, banaane-
1 tähega, teistes - 2 tähte.

////////////////

J: Aga mõtle nüüd sõnu, kus
võib esineda i ja j-i kogu-
tamises!

MITU sõna j-tähega?

per-ood, patr-oot, pro-ekt,
seer-a, preem-a, metallurg-a,
Kirgüs-a, Mongool-a, Brasiil-a,
mater-a, mater-aalne, mater-al,
illus-oon, revoluts-oon, staad-on,
pens-on, akord-on, impeer-um,
imper-alist, or-enteeruma, abitur-ent

stiinult 2:

projekt materjal

E: Kas häälikute k, p, t ja
f ning š ortograafias on midagi
ühist?

ε: Konsonantühendeis kirjutatakse
III-väeteline f ja š siiski
ühelikordsest.

Ja mängib harfi.
Jaotleme reansi.

Töötasime refluksaluses kolhoosis.

ζ: Miks nüü?
kompvek → atakk

ε: kompvek

↑
Pearõhk I sil-
bil.

määstik
kõttel
täburet
kabinet
finiš

atakk

↑
Pearõhk viimane
silbil.

galõpp
blannkett
siluett
kuñett
tõuväñš

ζ: Kuidas kirjutatakse h mitme-
silbilistes sõõnõnades?

ε: pikk vokaal + h → prüüfika
lühike vokaal + h → boheemlane
↓
LÜHIKE h - ÜHE TÄHEGA
PIKK ja } h - KAHE TÄHEGA
ÜLIPIKK }

ζ: Näiteks?

h lühikese vokaali järel

lühike h
mahagonipuu
mahoonia

piirk- ja ülipiirk
psühholoogia
almanahh
malahkiit

E: Miks aga sõnades arhitekt,
monarhia, arhiiv jt. on piirk h
iie tähega?

y: Yälle kaashäälikuühend!

E: Vaata järgmini sõnu!

aparaat, apteek, automaat,
referaat, makeraad, trelluloos jt.

Miks on niin järgsilpide vokaal
kahe tähega?

y: HELITU hääliku ei kirjutataks
järgsilpide vokaal võrrõhades
kahe tähega: kataloog
kvaliteet
dekaad.
jt.

E: Aga kuidas on lood HELILISE
KONSONANDIGA?

admiral
alkohol

armatuur
mandoliin

MIKS?

J:

LÜHIKE VOKAAL peaarõhk I silbil	PIKK VOKAAL rõhust olennamata
följeton honorar inventar magasin makaron jpt.	kärbonaad personaalne fotograaf sanitaarne invalid jpt.

E: Siin ei oita muud, kui õpikust
lk. 128 vastavad sõnad ära
õppida.

J: Tead, Enn, mina
olen blond,

aga sina oled...

... brüinast

E: Absoluutselt õige!
Aga kirjuta nüüd 8 naisugust
võorsõna, kus helitu häälik
kõrvale tuleb mandlikult nõrk
silghäälik!

absoluutne
 abstraktne
 absurdne
 observatoorium
 substantiiv

arbest
 röntgen
 anekdoot

Y: Mängime nüüd intelligentuse
 mängu!

E: Kuidas see käib?

Y: Mina kirjutan ühe võrsena, sina
 kirjutad uue, mis algaks sama tä-
 hega, millega minu oma lõppes. Sü-
 jälle mina jne. Kes aga võlgla-
 seks jääb, on kaotaja.

E: Olgu!

Y: ballett

E: terran

J: substantiiv

E: vanilliin

J: niid

E: duett

J: trelluloos

E: sünekdoht

J: Mida see tähendab?

MIINUSPUNKTE:

Yaan - 0

Enn - 0

É: See on kõnekujund: ora ja ter-
viku vahetus.

J: hipodroom

É: mekhanism

J: Seda sõna võib kahte moodi
kirjutada...

É: Sa ei.

AINULT NII
↓
mekhanism

↑
?

AGA:
mekhaanik-me-
haanik
mekhaanika-me-
haanika

J: material

É: vale! Sa segad ära sõnaga
materiaalne.

Jga: materjal

J: Mul on siis 1 miinuspunkt.
Minu järgmine sõna on lümf.

É: Kas sa oled seda sõna ka kää-
nata?

J: lümf, lümfi (mille), lümfi (mi-
da?)

É: õige. Minu sõna on festival.

J: loož

É: žiraff

J: fanong

É: graafika

J: almanakh

É: Aga omastar?

J: Selle almanakhi...

É: herbaarium

J: Kas see on üldse võrrõna?

MIINUSPUNKTE:

Jaan - 1

Enn - 0

E: On küll : rõhu on ju järg-

J: metallurgia silbil

E: arvest

J: väle! Neid si tohi segada!

arvest - mineraal
arvest - materioht

E: Seega vink 1:1

J: tribuut

E: Mida see tähendab?

J: See tähendab maksu
või andamist

MIINUSPUNKTE
Maan - 1
Enn - 1

E: tüvari

J: Mis käände sa kirjutavid?

E: Loomulikult osatava, sest osastav
on tüvari.

J: inventuur

E: referaat

J: tranšee

E: Mis see on?

J: See on kaevik või jooknikraan

E: екранат (väljapanek)

J: traagika

E: See on ju d-ga?

J: Ei, traagika on t-ga, aga
drama on d-ga

E: angiin

J: nominatiiv

E: Kas sa tead kõigi käänete
võrdvõrdalisi nimetusi?

J: Jean küll.

nominatiiv

genitiiv

partitiiv

illatiiv

inessiiv

elatiiv

allatiiv

adessiiv

ablatiiv

translatiiv

terminatiiv

essiiv

abessiiv

komitatiiv

Milline on sinu V-tähega
võõrsõna?

E: vareliin

J: nüann (varjund, väike erinevus)

E: samovar

J: rossolje

E: Mina kirjutaksin rossolje

J: Õigem on rossolje

E: ekslibris

J: Miks aga mitte exlibris?

E: Aga kuidas oli reegel?

J: Õigus, võõrsõnades si kirjutata
võõrtähti (c, q, w, x, y)

E: sekundant, (-dandi)

J: teemant, (-mandi)

E: tapeet

J: telegraaf

E: foks

J: See on lühem vorm sõnast...?

E: ... forstrott

M: trampliin

E: Mul ei tule enam ükski n-iga
võõrõna meelde. Annan alla!

*

M: Kui sa mõtlesid, koostasin ma
sulle võõrõnadest ristõnamõis-
tature. Proovi, kas saad jagu!

R-
U-
H-
U-
O-
Z-
A-
D

1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					

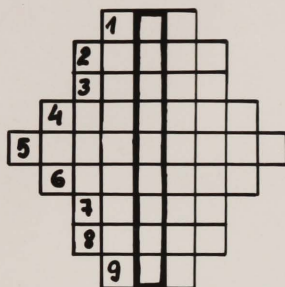
Suure löötspill
Määrõna
Varu, tagavõna
Põrkuond, ala
Kauvade sinoredu väikis
Maavõarst maalt
Väärtpaber
Kungapõletis
Raadioteadustaja

üldalt alla: Kujutatud vaitse-
tõke tänavavõitluse perekul.

B	A	J	A	A	N
A	D	V	E	R	B
R	E	S	E	R	V
R	A	J	O	O	N
I	M	P	O	R	T
K	I	R	U	R	G
A	K	T	S	I	A
A	N	G	I	I	N
D	I	K	T	O	R

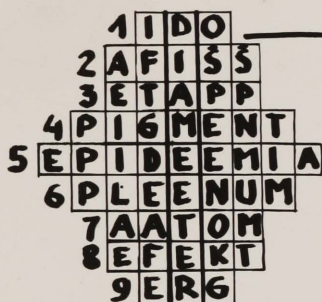
E: Nüüd annan sulle
lahendamiseks oma
ristõnad...

R-S-S-O-Z-K-D

üsalt alla:
Läbimoot.

1. Esperanto keisond.
2. Määrilist.
3. Vahemaa.
4. Värvaine.
5. Nakkushaiguse levimine.
6. Juhtiva organi koosolek.
7. Elemendi väikseim iseseisev osake.
8. (üllatav) mõju, toime tagajärg.
9. Tööühik.

1908. a. loodud
kunstlik
rahuvuuhake-
line abimeel.

yz: Jänaseks aitab! Läheme
nüüd palli mängima!

K O K K U V Ö T E

Programmõpe võib toetuda tehniliste abivahendite - masinate või programmõpikute abile. Õppematerjali detailne liigendamine paisutab programmõpiku mahu väga suureks, mistõttu sellise õpiku koostamine on aeganõudev töö. Õpik muutub kalliks ja raskesti käsitsetavaks. Seepärast polegi veel olemas eestikeelseid programmõpikuid. Masinaid ei ole aga soetatud vastavate programmide puudumise tõttu. Pealegi pole veel leiutatud selliseid masinaid, mis sobiksid koolitimgimustele: oleksid univeraalsed ja odavad. Esimesed katsed selles osas on olemas perfoplaatide näol. Seega on nii programmõpikute kui ka õpetavate masinate praktikasse juurutamine seotud suurte raskustega. Katsed Ameerika Ühendriikides on näidanud, et efektiivsust ei saavutata mitte niivõrd tehniliste vahendite abil, kuivõrd programmõppega üldse.

Üheks õppevahendiks, mis osaliselt viib ellu programmõppe printsiipe, on õppediafilm. Diafilmide koostamine ei võta nii palju aega ja seetõttu on nad kiiresti praktikasse

juurutatavad. Pealegi on diafilmi valmistamine odav, sest kogu klassile piisab ühest eksemplarist, kuna programmõpik või vastav masin peaks olema igal õpilasel.

Suur tähtsus filmi koostamisel on kaadrite õigel järjestusel. Kaadrid peavad olema omavahel seotud kontrollküsimuste ja vastuste ahela kaudu. Tekst kaadrites peab olema lühike ja konkreetne ning selle paigutusega tuleks julgesti varieerida. Ühtlasi täidab diafilm oma illustratsioonide, fotode ja skeemidega ka näitlikustamise otstarvet. Kinnistavad ja kordavad ülesanded peaksid olema huvitavad ning mitmekesised.

Käesolevas diplomitöös esitatud õppediafilme on kasutatud õpetamisel Tartu V Keskkoolis ja X 8-kl. Koolis, Põltsamaa Keskkoolis, Nõo Keskkoolis ja Palade 8-kl. Koolis. Nagu näitasid koolides läbiviidud katsed, mille käigus katseklasside õpilased õppisid diafilmi järgi, kontrollklasside õpilased aga ilma filmita, on sellisel töömeetodil järgmised eelised.

1. Õpilaste teadmiste tase tõusis keskmiselt 14%.
2. Tagati hea tunnidistsipliin, tõusis huvi aine vastu.
3. Kogu klass lülitati aktiivsele tegevusele - ka see osa klassist, kes seniste õpetamismeetodite juures jäi passiivseks.

4. Õppeprotsess muudeti paremini juhitudavaks ja kontrollitudavaks. Õpetajal oli võimalus õppetöö kollektiivse vormi juures abistada õpilasi individuaalselt, selgitada halvasti õppijate võimeid ja tõsta nende õpilaste õppeedukust.

6. Vähenes tunduvalt õpetaja töövaev tunni ettevalmistamisel.

Vestluses asjaosalistega selgus, et diafilmi kasutamist eesti keele tunnis pooldavad nii aineõpetajad kui ka õpilased. Ei tohi aga unustada, et esimestel tundidel on uudsuse momendi tõttu efektiivsus alati suurem kui hiljem, mil õpilase huvi uue õppimismeetodi vastu on langenud. Seepärast ei tohi õppediafilmide kasutamist muuta absoluutseks. Kui diafilme kasutada õppetundides vahelduseks, siis saavutatakse kindlasti efekti.

Veel tuleb silmas pidada, et diafilmide kasutamine loob ainult eeldused kõrgema efektiivsusega õpetamiseks. Nende võimaluste realiseerimine sõltub kasutatava filmi omadustest ja aineõpetaja oskustest loovalt kasutada filmi oma töös. Selleks peaksid ka õpetajad olema kursis programmõppe alustega.

Et diafilmiga on võimalik arvestada mõningaid programmõppe aluseks olevaid ülddidaktilisi printsiipe (aine loogiline ülesehitus, materjali detailne liigendamine, kiire tagasiside), siis võib loota, et õppediafilmid võidavad lähemal ajal kindla koha emakeele tundides.

Р Е З Ю М Е

Программированное обучение можно организовать при помощи технических средств: машин или программированных учебников. Однако их употребление связано с большими трудностями, т.к. их внедрение в практику занимает довольно много времени и связано с большими материальными затратами. Одним из ценных пособий для обучения, которое отчасти учитывает принципы программированного обучения, является учебный фильм. Его изготовление отнимает не много времени.

Диафильмы дешёвы, и для класса достаточно одного фильма, тогда как программированный учебник или обучающая машина должна быть у каждого ученика.

Используя диафильм можно реализовать следующие принципы программированного обучения.

1. Курс построен на основе логической структуры материала.

2. Материал даётся небольшими порциями, причём каждый квант информации относится к отдельному кадру.

3. После каждой дозы материала следует контрольный вопрос или задание, за которым в свою очередь, идёт контрольный кадр с ответом. Последний имеет значение обратной связи с учеником.

Большое значение при составлении фильма имеет правильная последовательность кадров. Кадры должны быть связаны между собой цепью контрольных вопросов и ответов. Текст в кадрах должен быть конкретным и кратким. Его расположением необходимо смело использовать различное пространственное положение текста в кадре. Вместе с тем диафильм своими

иллюстрациями, фотографиями и схемами выполняет роль наглядных пособий. Закрепляющие и повторяющие задания должны быть интересными и разнообразными.

К данной дипломной работе припятается для обучения грамматики эстонского языка 6 учебных диафильмов по трём циклах: большая и маленькая буква в начале слов - для 5 класса;

сложное предложение и знаки препинания - для 7 класса; правописание иностранных слов - для 8 класса.

Проведённые в школах опыты, в ходе которых ученики подопытных классов работали с учебными диафильмами, а контрольных классов - без них, показали следующие преимущества данного метода:

1. Уровень знаний учащихся повысился в среднем на 14%.
2. Обеспечили хорошую дисциплину на уроке, возрос интерес к предмету.
3. Весь класс был вовлечён в активное действие, в том числе та часть класса, которая при традиционных методах обучения оставалась пассивной.
4. Учебный процесс стало возможным лучше организовать и контролировать. У преподавателя был полный обзор деятельности и успеваемости учеников.
5. У преподавателя была возможность при коллективной форме занятий помочь ученикам индивидуально, выяснить способности плохо успевающих и поднять их успеваемость.
6. Уменьшилась нагрузка преподавателя в процессе подготовки урока.

На основе проведённых опытов можно надеяться, что учебные диафильмы займут в ближайшее время достойное место на уроках родного языка.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S

1. A g u r, U. Programmeeritud õpetamine ja õpetamis-
masinad. Rotaprint. Tallinn, 1964.
2. K õ v e r j a l g, A. Uue õpetamisviisi plussid ja
miinused. Nõukogude Õpetaja 1965, nr.8.
3. L a u g a s t e, G. Programmõpetuse elemente emakeele
tunnis. Nõukogude pedagoogika ja kool I.
Tartus 21.-23. märtsini 1966.a. toimunud
pedagoogikaalase konverentsi materjalid.
Rotaprint. Tartu, 1966.

x

4. Р о с т у н о в, Т.И. Программированное обучение и ав-
томатизация учебного процесса.
КВИРТУ. Киев, 1963.

x

Artiklid ajakirjast "Вестник высшей школы"

5. В и д у е в, Н.Г. Некоторые вопросы теории и методики.
1964, nr. 3.
6. Д о р о ш к е в и ч, А.М. Первые результаты работы с про-
граммированным учебником.
1963, nr. 8.
7. З и н о в ь е в, С.И. О некоторых педагогических проб-
лемах программированного обучения.
1963, nr. 12.

8. Лебедев, П.Д. Эта проблема нуждается в глубоком изучении. 1963. нр. 3.
9. Селецкий, В.И. Программированное обучение вчера и сегодня. 1964, нр. 11.

х

Artiklid ajakirjast "Советская педагогика"

10. Ильина, Т.А. О теории и практике программированного обучения. 1964, нр. 1.
11. Ильина, Т.А. О педагогических основах программированного обучения. 1965, нр. 2.
12. Ладанов, И.Д. Программированное обучение и бихевиоризм. 1964, нр. 7.
13. Харьковски й, З.С. Программированное обучение в западной Африке и Арабских государствах. 1965, нр. 1.

S I S U K O R D

	lk.
EESSÕNA	2
SISSEJUHATUS	5
I. DIAFILM ÕPPEMATERJALI ESITAMISE VAHENDINA . . .	18
II. ÕPPEDIAFILM EMAKEELE TUNNIS	23
III. DIAFILM "SUUR JA VÄIKE ALGUSTAHT	31
I osa. <u>Päris- ja üldnimed. Iga sõna suure</u> <u>suure algustähega</u>	33
II osa. <u>Ainult esimene sõna suure algustähega</u> ..	37
III osa. <u>Väike algustaht. Täiendsõna Nõukogude</u> <u>või nõukogude. Kordamine</u>	39
Filmi katsetamine praktikas	43
IV. DIAFILM "LIITLAUSE JA SELLE KIRJAVAHEMÄRGID". .	81
I osa kommentaarid	82
II osa kommentaarid	85
Katsetamisest	87
V. DIAFILM "VÕÖRSÕNADE ORTOGRAAFIA"	92
KOKKUVÕTE	97
RESÜMEE	100
KASUTATUD KIRJANDUS	103